

ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ

— ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ —

Ανέκδοτα γράμματα

ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ
ΛΟΥΪ ΡΟΥΣΣΕΛ

★

Μελετήματα

Γ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ
ΑΝΑΣΤ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ
ΜΙΧ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΘΕΟΔ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ
ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

ΑΛΕΞΗΣ ΜΙΝΩΤΗΣ
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ
ΜΑΡΙΟΣ ΒΑΪΑΝΟΣ

ΛΙΛΗ ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ

Ἡ Τέχνη

ΛΟΥΪ ΤΡΑΚΗΣ
ΧΑΡΑ ΒΙΕΝΝΑ
ΑΠΟΣΤ. ΚΥΡΙΤΣΗΣ

Οί Νέοι

ΓΙΩΡΓΗΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ
ΚΑΡΜΗΛΑ ΧΙΟΥ

ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
ΕΤΟΣ Β' ΑΡΙΘ.

9 10

1971

ΑΙΘΟΥΣΑ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

« ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ »

[Βουκουρεστίου 25, τηλέφωνον 615.196 ΑΘΗΝΑΙ]

η καλύτερη αίθουσα προβολής Ζωγραφικής μέσα στην καρδιά της 'Αθήνας, με πλήθος τακτικών επισκεπτών, φωτισμό ιδεώδη και άνεσεις.

★ Έκθετική περίοδος : ένας μήνας με την πιο φθηνή τιμή.

Γ. Θ. Βαφόπουλου
«ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑΣ»
(3 πολυσέλιδο τόμοι)

★
Κυκλοφορούν ήδη από τις εκδόσεις του Βιβλιοπωλείου της «Εστίας» οι δυο (Α' και Β')

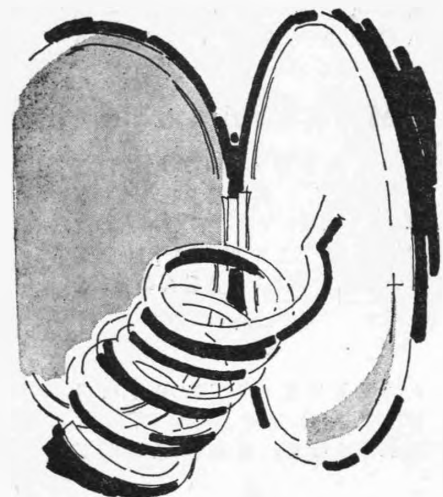
ΠΡΩΤΟΙ ΤΟΜΟΙ
'Αναμνήσεις 40 ετών πνευματικής και κοινωνικής ζωής.

Γ. Θ. Βαφόπουλου :
« ΤΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ »

★
Όλη η ποιητική παρουσία του εκλεκτού ποιητού, συγκεντρωμένη σε πολυσέλιδο τόμο (376 σελ.)

★ Έκδοση του Βιβλιοπωλείου της «Εστίας».

ΜΙΑ ΝΟΥΒΕΛΛΑ

η ακτινογραφία
Ι. Δ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

« Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ »

το νέο αναλυτικό μυθιστόρημα του ΕΡΡΙΚΟΥ ΤΟΜΠΡΟΥ
Πωλείται στα βιβλιοπωλεία «ΕΣΤΙΑΣ» και «ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ».

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΧΕΙΜΩΝΑΣ

★ Ένα καινούργιο βιβλίο με διηγήματα της ΗΡΩΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ - ΛΑΜΠΙΡΗ

ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΤΕΥΧΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ. - ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΔΕΚΑΜΕΛΗ ΟΜΑΔΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΙΜΕΛΕΙΤΑΙ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΝΕΑ, ΕΤΟΣ Β': ΣΕΠΤ. ΔΕΚ(Β)ΡΙΟΣ 1971

Ο Κ Τ Ω ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ ΣΤΟΝ ΑΙΜ. ΡΙΑΔΗ

'Αθήναι 14 'Ιανουαρίου 1927

Φίλε κ. Ριάδι,

Π ΑΝΤΑ θυμίζω τα λιγοστά συναπαντήματά μας, ο τόνος σας, ο ένθουσιασμός, καθώς μιλούσατε για το έργο μου στην Ποίηση, όσο κι' αν μ' έκανε ακόμα πιο ντροπαλό και δειλότερο από ό,τι μπορώ για κακή μου μοίρα — όμως, στο βάθος μου ξυπνούσε μία συνείδηση πως κάτι μπορεί να είναι το τραγούδι μου.

Το τραγούδι. Νά η λέξη που με σιγανεί, το σύμβολο που αξιολογία εκφράζει τη συγγένεια μεταξύ του ποιητή και του μουσικού. Ο ήχος και ο στίχος νά τραγουδί. Αυτό είναι το μυστικό της ασύγκριτης τέχνης που είναι η μουσική, και της μόνης που αξίζει να συγκρίνεται μ' εκείνη και που είναι η Ποίηση.

Καθώς η ζωή μου δεν εκπληρώνει πάντα κανονικά τα χρέη της, ούτε που δηλώνει καθαρά — στριμωμένη καθώς είναι στο ελπί της — και τις αγνώστες της συμπάθειες, θα μπορούσατε να υποθέσετε πως αδιάφορος στέκομαι προς εσάς. Πάντα σας κρατώ σε μία μεριά ξεχωριστή της μνήμης μου. Μα τώρα — συγχωρήστε την ενόχληση που θα πάς κάμω. Θέλω μία χάρη από σας. Θυμάστε κάποτε με ποιά αγαπάνκτηση μου γράφατε για ένα βιβλίο και με ποιά καταφρόνηση μου μιλούσατε για το δρόστη του βιβλίου εκείνου. Γραμμένο στο πολύ για να με κατεβάση από το δάθρο που με στεριώνει επάνω του ή βαθείά μου αγάπη, από τα μικρά μου χρόνια,,

προς την τέχνη, την ποιητική, είναι, όσες φορές μιλά για μένα, αδιάντροπο, ανόητο, κακόπιστο, άκριτο. Την άκρισία του δε αυτή τη δείχνει μιλώντας και γι' άλλους ακόμα της Μούσας διαλεχτούς. Ο θαυμασμός του προς το Σολωμό δεν του προσθέτει τίποτε, είναι «γλαύκα εις 'Αθήνας» άλλοι και τον ανεκάλυψαν, πολύ πριν, και μίλησαν για κείνον καλύτερα. Έφτά στίχοι μου από το ποίημά μου «Οι Πατέρες» στον τόμο μου των Β ω μ ω ν (σελ. 16 έκδοση πρώτη) που αρχίζουν από τη φράση. «Κ' ε σ ύ ό α σ ύ γ κ ρ ι τ α ς» τον τραγουδοῦνε το Σολωμό τελειωτικά σε τρόπον που να κατασταίνεται περιττό καθενός άλλον το κοίταγμα και το εγκώμιο.

'Αλλά, έννοείται, ο Σολωμός δεν πληροί τα πάντα, είναι το φεγγαρόλο γλυκοχάραγμα της νεοελληνικής φαντασίας και τίποτε δεν μπορεί να συγκριθῆ με το ξ η μ έ ρ ω - μ α. Τότερα από κείνον, του νεοελληνικού λυρισμού ο Θεός με βλόγησε να δώσω εγώ το σύνθημα που είμαι βέβαιος πως ο αντίχτηπός του θα είναι περιλάμπρος για τους τωρινούς και για τους μελλομένους καιρούς. Το βιβλίο που σας κίνησε την αγανάκτηση είναι κλασσικά λιβελογραφικό. Το γαύγισμά του θα τραμοκράτησε τους άνιδεους ή θα προσέεινε' ευχαρίστηση στους προδασμένους και με κάποια προδιάθεση εναντίον μου.

'Από τους νέους, ή εκείνους που τιμούν την ποίηση κι' εκείνους που είναι περασμένοι από το εργαστήρι μου, όσο και αν μπορεί να μην το αισθάνονται ή να μην το θέλουν,

δεν άκούστηρε καμιά φωνή διαμαρτυρίας. Κάτι μαζί τόσο αδιάντροπο και τόσο εύκολο, είναι ή άρνηση. Φιλοσοφία της είναι: Σκοτώνω για να ζήσω. Μόνο δύο εύγενικοί ποιητές, κύριοι και διδάσκαλοι του λόγου του ποιητικού και, το περιεργα, και οι δυο κάποτε επιφυλασσικοί στην έκτιμηση και στο θαυμασμό τους προς μένα, έκοινοποίησαν την άποστροφή τους προς την κακοήθεια του βιβλίου. Είναι αυτοί ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος και ο Σωτήρης Σκίπης. Ο πρώτος γύρισε πίσω το βιβλίο που του στάληκε — καθώς μου έλεγε — ή, αντίσως καλλίτερα θυμίζω, δήλωσε πάντα την καταφρονητική του άπαρέσβεια προς το συγγραφέα του, και ηδρε άριστο τρόπο διαμαρτυρίας να μου άφιερώνη τους «Άπλους Τρόπους» τον τόμο των στίχων του που τις ημέρες εκείνες δημοσίευσε.

Ο δεύτερος, ανθύομητα και γενναία σ' ένα φύλλο του «Ελεύθερου Λόγου» σ' ένα του γράμμα προς μένα έφριξε τίμα τη διαμαρτυρία του. Ένας άλλος κύριος, που είναι σήμερα καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, από τους πιο προοδευμένους και γλωσσικά και ιδεολογικά, όταν ήρθε κάποτε να με ιδῆ και με άκουσε να εκφράζω με χαμόγελο την επιθυμία να το γνωρίσω, τέλος πάντων, κι' εγώ το από κάποιους διαβοσύμενο, για την εμπάθειά του, βιβλίο, — πως, δεν έπεσε στα πόδια μου ίκετεύοντάς με να μην το διαβάσω. Ήθελε να μου παραστήση πως θα με βεθέλωνε, βέβαια, κάθε λογής επικαινονία μου μ' εκείνο, και μου παράσταινε την έλευινή έντύπωση που είχε προσέξει-

πει στους ελλόγιμους κύκλους του «Εκπαιδευτικού Όμιλου» τόσο, που το είχε κρίνει και ανάξιο για να γίνει λόγος γι' αυτό στο Δελτίο, μέσα, του «Εκπαιδευτικού Όμιλου». Ο υποχρεωτικός κύριος πίστευε ίσως με κάποια απέλεια πως τέτοια δημοσιεύματα μπορούν να αντιχτυπούνε στην καρδιά μου, και όχι μονάχα, διαβατικά και καθώς τους ταιριάζει, στη σκέψη μου.

Δικός Σας
Κωστής Παλαμιάς

Αθήνα 18. 1. 1927

Φίλε κύριε Ριάδη,

Τ Η ΧΡΟΝΙΑ που μ'ας πέρασε, δυό τρείς—καλά καλά δεν τ'α γνωρίζω τ'α δνόματά τους—φιλόμοισι νέοι, συγγραμμένοι από την ποιησή μου, φαντάστηκαν πως μπορούσαν να οργανώσουν γύρω στ'ονόμα μου κάποια γιορτή με την αφορμή πενήντα χρόνων που είχαν κλείσει από την ημέρα που δημοσιεύθηκε στο «Αττικόν Ημερολόγιον» του Ειρηναίου Ασωπίου το πρώτο μου, τάχα, ποίημα. Έτσι τους ήρθε στο νου, χωρίς να με ρωτήσουν, κι' εξαίμα τον λογαριασμό τους χωρίς τον ξενοδόχο. Δεν φταίει αυτό, φταίει κάτι μέσα μου, μία ένδοιαστική και διασπαινώμενη κατάσταση, αν μπορούσα έγκαιρα, σε κάποιες της ζωής μου κριτικές στιγμές να τονίσω ένα **δ χ ι η** ένα **ν α ί**, μερικά ζητήματα θα λύνονταν, καθώς αρμόζει, δε θα γίνονταν άποστηματα. Δεν περιόριζε, καλά καλά. Είμ' εκείνος που είμαι. Οί θεριόμοισι νέοι παρακάλεσαν μία επιτροπή που την έκαμαν από πρόσωπα τ'α πιδ έλεγκτ'α στους λογοτεχνικούς μας κύκλους. Η επιτροπή, πρόθημα, κάτι περισσότερο μ' ένθουσιασμό τη δέχτηκε την ένταλή και... ή άδελφ'α μου σκαρωμένη γιορτή έπιασε και ορίζόλησε, μακριά από την Αθήνα, σοβαρά κοιταγμένη και οργανωμένη στα κέντρα του ξέω Έλληνισμού και, το περιεργότερο και το τιμητικότερο για μένα, μέσα σε άγνά ευαίσθητες πατριδοάτρισεσς καρδιές, παράλληλα πάντα με το σύνθημα που έδωκαν φωτισμένοι εξεταστές του τραγοιδιού μου και του τραγοιδιστή του, όμως ξέω πιά από τους κύκλους τους άποκλειστικά λεγόμενους των «διανοομένων». Μαρτυρούν για την άγάπη τους και για την τιμή προς

εμένα ή Αλεξάνδρεια, το Κάιρο, της Κυπρου ή Λευκωσια και λεμιησος, η Έλληνική νεολαία στα 11αριασια, της Αμερικης ή Ελληνιμοι, οι εφημεριες της, και οι συλλογοι της στη Νέα Υόρκη, στο Σικάγο, στη Νασάου με πατηγυικες διαχυσεις που μ' έκαναν να ντρέπομαι και να διακρύβω. Στην Αθήνα εδω, η Μουσική μοναχη με τ'α συλλογο των Συνσουλων στο Κρατικό Θέατρο θάλθηκε να έρμηνευση με τη θεία της γλώσσα και στεφάνωσε, στο προσώπο μου, την Ποιηση κι' ένας νέων μουσολήτων Σύλλογος, ή «Σύλλογος της Έθνικης λογοτεχνίας» έδηλωσε δημοσία για μένα, σ'α να ήταν χρέος του, το ένδιαφ'ερων του. Και κάποιου νέου πάντα λογοτέχνης από κάποια Σωματεία στον Πειραιά. Από τις χώρες όλες της Έλευθερης Έλληνικης Πολιτειας μονάκριβο παράδειγμα του θαυμασμού προς τον ποιητή, τόσο σεμνά, όσο κι' επίσημα οργανωμένου, έδωκεν ή Τρίτολης. Δεν αναφέρω τ'α τιμημένα πρόσωπα που έπροωστ'ατ'α στην επίκλησες αυτές, γιατί το γράμμα μου θα λήγαινε πολύ μακριά, και γιατί από τη συγκίνησή μου και κάποια έμφυτη μέσα μου ταπεινότη, ως την ώρα δεν απιρ'υθνα προς κανένα τ'α ευχαριστήρια που χρεωστώ, κινδυνεύοντας να νομισθώ άδικαίριτος και άσυγχώρητος. Έλπίζω πως θα κατορθώσω να πληρώσω, με την άσθενική μου φωνή, τον όφειλόμενο φόρο. Τώρα μάλιστα που φαίνεται πως ξεθόλωνε ή γιορτή και πως τον έπιλόγο της τόν έστήμανε με καταπληρτικη άφροντισιά τ'ο ίδιο τ'ο Κράτος. Και άκριβώς αναγκάστηκα να απαταλήσω στο γράμμα μου, με ζημία μεγάλη της βραχυλογίας, λόγο, για τ'ο γεγονός της ζωής μου, που αξιόλογα μπορούσα να τ'ο παραλείπω. Αλλά δεν τ'ο έκαμα, γιατί άκριβώς ατ'ου ήθελα να καταλήξω. Ο έπιλόγος της πεντηκονταετηρίδας μου είναι ή διορισμός στην παρθενικότερη και την αξιότερη, μεγάλης προσοχής έδρα της νεοελληνικης λογοτεχνίας προσώπου που μόνο του επιστημονικό προσόν, μόνο του ντοκουμέντο παρουσιάζει ένα άναίσχυτο λιβελλογράφημα, στολισμένο με τη μάσκα μιάς άνάλατης πιά Σολωμοκρατειας. Πως έγινε ή διορισμός αυτός; Δεν ξέρω τίποτα. Κάποιες του λεπτομέρειες με κάνουν πάντα να γελώ. Σε άλλο μου γράμμα θα μπορούσα κι' αυτές με

κάποιαν όρεξη, να σου τις σημειώσω. Τώρα, το μόνο σοβαρό που αξίζει να γνωριστή είναι η διαμαρτυρία για το μελετώμενο πραξικοπημα, του Τριματάρχη των Γραμμάτων και Καλων Τεχνων στο Γ'πουργείο της Παιδειας. Είναι ή γνωστός ύπεροχος ποιητης και ποιητικός έρμηνευτής του Αισχύλου, είναι ή Ίωαννης Γραψάρης.

Το πράγμα, σχετιομενο με τ'ο Πανεπιστημιο περιωπής, εξαιρετικως δε εκεινο της Θεσσαλονικης, δεν μπορεί παρά να έχη, καθώς νοθευει την ιστορία μας τη νέα, σε έτι έχει προβληματικό κι' εύκολο-πρόσβλητο, και όχι να δειχτή και να τονιστή αντικειμενικά και άπρόοπτα μ'α και στοργικά και διάθερμα, έχει και τ'α έχη ανυπολόγιστες συνέπειες. Και ιδού στο φύλλο της 3 του Δεκεμβριου 1926 του «Ταχυδρόμου της Θεσσαλονικης» δημοσιευεται έν άρθρου κάτου από τόν τίτλο «Φιλολογία και Τέχνη — Περι Παλαμιά». Περιττόν να σου τ'α παραστήσω ύποθέτω πως τ'α τ'ο γνωρίζεις, εάν όχι, μπορείς αξιόλογα να τ'ο προμηθευής. Το δημοσίευμα δε με παραξενεύει, περιμένα τέτοια τη διαγωγή ενός ανθρώπου, που όταν μιλή για μένα καθώς μιλεί, είναι κατ'άπτωτος. Περιέργως κάπως μού φαίνεται ή ύποχρεωτικός προστάτης μου ή άνώνυμος Χ. που και ύποκλινώμενος προς τ'ο μεγαλείου μιάς έδρας πανεπιστημιακής, μόλις τομιά να έκφράση τη **δ υ σ φ ο ρ ί α** του για τη δίχως έλεος καταδίωξή μου, έλεητικός καθώς είναι. Όμολογώ ότι «συχνά μού λείπει ή γνησιότης του αίσθηματος» άλλ' επί τέλους λείει είναι ή στίχος μου «επηρεήσανος και κάποτε βοερός σ'α σάλπισμα» εύχαριστώ. Πόσο ήθελα να πάρω, έστω και στα γεράματα μερικά μαθήματα για να ξεχωρίζω κι' εγώ τ'α γνήσια από τ'α κάλτικα αισθήματα των ποιητών, κατόρθωμα δυσκολότατο, μάλιστα για τ'ους υπερέφρανος και τ'ους «βοερούς σ'α σάλπισμα στίχους» που δε μπορεί κι' αυτούς να τ'ους γεννά παρά κάποιο αισθημα άρχοντικης περιφάνειας και πολεμικής όρμης. Άς είναι. Ο επιφυλακτικός προστάτης μου συμφωνεί ότι δεν πρέπει να μιλούνε για μένα με τ'οσην περιφρόνησιν» όμως δεν λαβαίνει τόν κόπο να άποδείξη με πόση περιφρόνηση τ'α έπρεπε για μένα να μιλούν οι κατακριτές μου, ως που έπρεπε να φτάνη ή καταφρό-

νησή των, για να είναι άνεκτοι.

★ Και λοιπόν, φίλε Κύριε Ριάδη, τ'ο πρωτάκουστο αυτό δημοσίευμα κανενας σ'α ατ'ου δεν έλαβε την περιέργεια, τη φροντίδα να μού τ'ο στείλη. Τόσο, φαίνεται, είμαι μόνος μέσα στη Θεσσαλονίκη, και κανείς δεν ένδιαφέρεται για μένα. Το έλαβα από μια πάρωρη φροντίδα του Πρακτορείου άποκομιμάτων τ'ου κ. Μαμακοπούλου, πολύ άργά, τελειώνοντας ή μήνας. Άποδείξει ότι μού ήρθε όρεξη να στείλω στη Διεύθυνση του «Ταχυδρόμου της Θεσσαλονικης» γραμμα επί συστάσει με την παράκληση αν είναι δυνατό, να φιλοξενητή στο φύλλο του. Το γράμμα στάληκε στις 28 Δεκεμβριου τ'ου 1926. Μ'α ποιός τ'α τ'ο πιστέμη; Άκόμα δεν γνωρίζω την τύχη του. Άν ή κ. «Ταχυδρόμος της Θεσσαλονικης» τ'ο έκρινε άνάξιο να δημοσιευθ'η, δε θα μπορούσε τάχα με δυό λόγια του να μού τ'ο γνωστοποιήση, ή να μού έπιστρέψη τ'ο χειρόγραφο; Δεν είμαι δ'α και τόσο άγνωστος άλλ'α και ή πιδ άσημαντος πολίτης αν ήμωνα για κάποιο ένδιαφέρον τ'α ήμωνα άξιος, ύστερ' από τ'α περιεργα ατ'α — άς μην είπω τίποτε άλλο — εις βάρος μου. Άν πάλι τ'ο έδημοσίευσε, χάρηκε να μού σταλή ένα φύλλο ή από την ίδια εφημερίδα ή από κάποιο τέλος πάντων ένδιαφερόμενον;

Και για τ'οτ'ο λοιπόν καταφεύγω τώρα σ' έσένα, με την έλπίδα ότι μπορείς να εισακούσης την παράκλησή μου. Όλη ατ'ή ή μακρόσυρτη αποστολική μου έπιστολή δεν έχει κανένα άλλο σκοπό παρά πρ'ωτ' απ' όλα να σου ζητήση την έξης χάρη. Να λάβης τόν κόπο, αν δεν δημοσιευθ'ηρε στον «Ταχυδρόμο της Θεσσαλονικης» τ'ο γράμμα μου, να μού στείλεις δυό τρία φύλλα σχετικιά. Άνισως δε και δεν έχει δημοσιευθ'η, να παρακαλέσης από μέρος μου την Έφημερίδα να σου έπιστρέψη τ'ο άχρηστο σ' ατ'ή χειρόγραφο, αν δεν τ'ο πέταξε στα σκουπίδια, και να λάβης τόν κόπο να μού τ'ο έπιστρέψης. Ότ'ερα ήθελα να σε καταποπίσω κάπως ασφαλότερα στο ζήτημα τούτο, με την ιδέα ότι κάποια στοργή και συμπάθεια θα τρέφης προς την ιδέα που αντιπροσωπεύουμε και που είχεται, της Πολιτειας έπινευούσης, στο βόρβορο. Όπως δ'ήποτε περιμένο να μού άπαντήσης με δυό λόγια σου ότι έλαβες τ'ο γράμμα μου και αν εύρίσκονται ατ'ου φίλοι που τρέφουν προς έμένα

κάποιο ένδιαφέρον, θα μπορούσες να τ'ους τ'ο διαβάσης.

Όπως δ'ήποτε δύνασαι να κάμης όποια θελήσης χρήση του.

Με τ'α εγκάρδια αισθήματα συναδελφότητος και άγάπης

Κωστής Παλαμιάς

★ Έλησμώνησα να περιλάβω στα Ίδρυματα που έδειξαν προς έμένα, για την ιδέα που είχε ριχτή τ'ο εορτασμού της πεντηκονταετηριδος μου, συμπάθεια που με τιμά και τ'ο ένδυνό μας Πανεπιστημιο των Αθηνων.

Αθήνα 23. 1. 1927

Φίλε κύριε Ριάδη,

Κ ΑΠΟΙΟΣ με πληροφορεί ότι τ'ο άρθρο στον «Ταχυδρόμο της Θεσσαλονικης», στο φύλλο, νομίζω της 3 Δεκεμβριου για τόν Παλαμα και με τ'ο στοιχείο Χ τ'ο γράφατ' εσείς.

Αιτηθήκα κατάναρδα γιατί στο φύλλο γράμμα που σ'α έστειλα επί συστάσει στις 18 του μηνός, μιλω για τ'ο Χ με κάποιο παράπονο. Θεωρήσατε τ'α γραμμένα μου γι' ατ'όν ως μη γραμμένα, σ'α παρακαλώ, οκίστε τ'ο γράμμα μου, γιατί τ'ο ζήτημα αλλάζει.

Από σ'α δέχομαι κάθε επιφυλάξη, και ότι και όπως αν εγράφατε για μέ, είναι καλά γραμμένα. Το κριμα της παρεξηγησεως ατ'ης δεν μ' εύθύνει έμένα αλλά τη σωπή που απλώθηκε κι' εξακολουθεί ν' απλώνεται γύρω μου. Κανείς ως την ώρα δε θρέθηκε γύρω μου να με πληροφορήση τί γι' ατ'ό, να με διαφανισή. Και ως την ώρα δε μού στάληκε κανένα φύλλο τ'ου «Ταχυδρόμου».

Πάντα με τ'α φιλικότερά μου αισθήματα

Κ. Παλαμιάς

Περιμένο γράμμα σας.

Αθήνα 10-2-27

Άγαπητέ μου Ριάδη,

Αθήνα 29 Δεκεμβριου 1926
Κύριε Διευθυντα τ'ου «Ταχυδρόμου»

Σ ΑΣ ΠΑΡΑΚΑΛΩ να φιλοξενήσετε, αν δεν έμποδίξει τί-

ποτε, στο καλό σας φύλλο τ'α έξης:

★ Άργά πολύ, προ δυό τριων ήμερών, μού στάληκε άποκομια τ'ου «Ταχυδρόμου Θεσσαλονικης» από τ'ο φύλλο της 7ης του μηνός τούτου και είδα εκεί τ'ο δημοσίευμα τ'ου άνονύμου Χ «Περι Παλαμιά», καθώς τιτλοφορείται.

Ο άγνωστός μου Χ, άνισως τ'α λόγια του για μένα θα μπορούσαν να περιορισθ'ον στο ταπεινό μου άπομο μονάχα, τ'α ταιριάζει να δεχθ'ή εύχαριστήρια. Όμως αξίζει συχαρητήρια.

Γιατί, όποιος μιλεί για μένα με προσοχή, και φρυκώτατα, με τιμή, δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να προσφέρει τ'ο φόρο του προς την Ποιηση μας την ίδια, σε δ'ετι ατ'ή κρατεί καλό και άξιο, μέσα σε μια ζωή πενήντα χρόνων.

Μονάχα είναι κάπως λιπηρό πόσο ή βαναυσότερη επίθεση δύναται να κλονισή και τη βαθύτερα ριζωμένη πίστη. Ο εδγενής άγνωστός μου Χ, έπηρεασμένος οπωσδήποτε από τ'ο σξίωμα που έδωκεν αστόχαστα ή Πολιτεία στον άνθρωπο τόν αναφερόμενο στο δημοσίεμά του, δείχεται σ'αν να κρύβη άνάμεσα στα λόγια του κάποια διάθεση φιλόπονη παρηγορίας προς έμένα και προς όσους βέβαια, τιμούν και θαυμάζουν ένα Ποιητή, για τ'ο δυστόχημα, τάχα, που πάθαμε να μ'ας κακομεταχειρίζονται έτσι από την έδρα ενός Πανεπιστημίου.

Χαρά μου είναι τέτοιου είδους επιθέσεις, γιατί μού στερέωσαν ζωηρότερη τη συνείδηση τ'ου τί αξίζω. Ο άνθρωπος, που δεν καταδέχομαι και να χαράσω τ'ο όνομά του, κατατρυώνει τ'α Νεοελληνικά Γράμματα.

Να τόν χαίρονται ή Πολιτεία που τόν διόρισε να τ'α διδάσκη και τ'ο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονικης που τόν έχει.

Κωστής Παλαμιάς

είναι τόσο που με δένει και μία δυσκολοκίνητη τεμπιλιά (ελπίζω πως είναι ή γόνιμη άκαματία των ποιητών και των ποιητικά θροεμμένων που ανάγκη μία μέρα να στέκονται άνεργοι άνειροπλόκοι προς τους όριζόντες κοιτάζοντας ή σκύβοντας προς τὰ βιβλία για να μωρέσουν ύστερα να κάμουν κάτι στη μία ώρα έργασίας) και μία κάποια αντίπαθεια στο να γράφω γράμματα από ντροπή και από δειλίασμα προς την ανάγκη, να μιλά δια τον έαυτό μου ακόμη και οτά πρόσωπα που ξέρω πως μ' αγαπούν και με προσεχουν, αλλά είναι κάτι χειρότερο ή ζωή αυτή που ζω όχι μέσα μου, αλλά στον κόσμο που είν' απέξω μου, με έλαττώνει με κοπιάζει, μου κάνει πολύ δύσκολη την επικοινωνία μου μ' έμε τον ίδιο κ' αισθάνομαι πως ό καιρός περνά, όσο και που φορτώνονται τὰ χρόνια, πως λίγο ακόμα έχω να ζήσω, πως με θολώνουν πονοκέφαλοι, πως με ταραίζουν άπληνίες πως βρισκομαι άγνάτνια από τη δύση μου, όμως δύση πιδ πολύ διαφορετική από κείνη που στοχάζεται εις βάρος μου ή ευγενικιάτη και διασκεδαστικιάτη Κυρία που υπογράφεται Μ α ν ο υ έ λ α, και για την όποιαν, άν έχω όρεξη, θά σάς μιλήσω παρακάτου. Η δύση μου είναι από χρυσόστοφους ούρανοους πέρα ως πέρα, τó ζήτημα είναι πως να τους έμμεταλλεύθω καθώς ταιριάζει στις λίγες τις κρίσιμες όμως, στιγμές της ζωής μου που αισθάνομαι στους ώμοι μου περισσότερο τὰ φτερά που με ύψώνουν παρά τó καλάθι που με βαραινει. "Ας με βοηθήση ή όρεχτική αυτή στιγμή να σου συνεχίσω, πλατίτερα όπωσδήποτε τó γράμμα μου.

★ Έχω τὰ γράμματά σου μπροστά μου με τὰ αποκόμματα των έφημερίδων που έχεις την καλωσύνη να μου στέλνης. Από την τηλεγραφική μου απόκριση που θά την έλάβατε στο ένθουσιαστικό σας τηλεγράφημα θά αισθανθήκατε τη συγκίνησή μου. Είδα σε μία γαλλική έφημερίδα της Θεσσαλονίκης τὰ όνόματα των ποιητών μας που αποφασίσατε να δοθούνε στους δρόμους σας. Είμαι ό μόνος ζωντανός, εκεί, κυριολεκτικώτατα και χωρίς μεταφορά, εκτός άν και τ' όνομά μου μέσα σ' αυτούς συμβολίζει και τον ποιητικό μου θάνατο, καθώς βέβαια θά φρονή και ή κυρία Μανουέλα, και ό κύκλος των ενδιασμεμένων κυριών και δεσποινί

δων» της Θεσσαλονίκης, που καθώς βλέπω, αποτελούν τó χορδ του περιφημου αυτού καθηγητή και σφαγιαστη της άλλείας. Τis χαιρετώ ύποκλινέστατα. Θα είναι ύποθέτω οι Έλικωνιάδες Μούσες που μ' εκδικούνται οι άσπλαγχνες για τον έξουτελισμό που έπαθαν άναφερέμένες μέσα στους στίχους του « στίχους χωρίς καμία ποίηση από έναν άκατάρτιστο στιχομοχό δημοσιογράφο και άστοιχείωτο που δεν ξέρει τί του γίνεται. Ο κύριος Χ που τόσο από περιωπής με προστατεύει ως τις παρακαλέση κι αυτές να με λυπηθούν κομματάκι. Τί διάβολο...

Φίλε μου, άν δε με διασκέδαζαν περισσότερο οι κριτικές των αντιπαλαμικών της Θεσσαλονίκης, θά έπρεπε με κάποιο μελαγχολικό χαμόγελο να σου σημειω πως αυτά που παθαίνει ό ποιητής όταν, όσο και άν είναι άπλοικός και σεμνός ό κύκλος των μετρημένων στα δάχτυλα ή και των άρκετών πιστών του που τον αισθάνονται, τον διαβάσουν, τον έννοούν, τον συμπασούν, και οι έγκαρδιώτερα τον θαναμίζουν, όταν πέφτη στα στόματα των κακόπιστων ή, καλύτερα, των άνυποψίαστων, των άκατάρτιστων, των άγινωτων αδιάδαστων ή των μισοδιαβασμένων, που έτυχε να κρατούν ένα κοντίλι στα χέρια των και κωμίζουν πώς γ ρ ά φ ο υ ν. Μου έρχονται στο νου τέσσαρες στίχοι δυσκολομετάφραστοι του HUGO άπά τις «

που λακωνικώτατα ζωγραφίζουν τó φόρο που πληρώνει κάθε άγνος ποιητής όταν ξεπέση τó όνομά του στην αγορά:

MOI QUI PORTE APOLLON
AU TOUT DE MES DIX
DOIGTS,
JE SUIS LA FABLE DU
VULGAIRE
A L'ORDRE UN TEL TRIBUT,
JE L'AI DU, JE LE BOIS
CE JOURD'HUI, JADIS ET
NAGUERRE.

★ Πόσο μ' ευχαρίστησε τ' όνομα του κ. Δέξιλπου Αντωνιάδη παράλευρα στο δικό σου. Τί συγκρατατική προς έμένα τιμή στα δύο τρία μας έδώ συνανατήματα, τὰ γοργά και βιαστικά, πόσο ύποχρεωτική και πόσο συμπαιθητική ή ένθύμηση που μου άφησε.

★ Χθές, σου απιθύνα επί συστάσει ένα δέμα με κάποια έντυπα που με

άφορούν. Να γιατί. Έπέθεσα πως μπορεί να μη γνωρίζεις τó τεύχος μου εξέδωκε για μένα ή «ΝΕΑ Ζισ-Η» της Αλεξανδρείας, χαρη στην πρωτοουσία ενός ποιητικού φίλου μου, του ποιητή κ. Η.Ν. Κωνσταντινίδη. Επειδή μου έστειλε από καιρό κάποια αντίτυπα, έκρινα πως μπορούσαν να σ' ευχαριστήσουν ένα τεύχος του για σε κ' ένα για τó Δεξίπλο. Ακόμα σου στέλω την «ΙΣΤΟΡΙΑ» του HESSELING. Είναι ό καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του LEIDEN άριστος Έλληνοεπίτιμος βυζαντινολόγος, συγγραφέας ενός βιβλιου ώραιου για τó Βυζαντινό Έλληνισμο, μεταφρασμένο πρό χρόνων (Έλληνικά, επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου μας, αρκετά καλά έξεταστής της λογοτεχνικής μας κινήσεως, όσο μπορεί τó μάτι του ξενου να μιά ξεδιαλύνη τους άξεδιαλπτους). Οι σελίδες που άφιερώνει σ' έμένα —δεν είναι οι μόνες αυτές— σ' ένα του άρθρο σ' ένα Όλλανδικό περιοδικό, μιλώντας για τó ποιήμα μου «Ο ύμνος του άνδρείου», μου κάνει τον μεγαλύτερο έπαινο που γίνεται, όταν τó ποιήμα μου αυτό, τó χαρακτηρίζει εχρυσή γέφυρα που ένώνει την Ελλάδα του Αισχυλου με την Ελλάδα της σημερινής». Οι σελίδες που μου άφιερώνει στην «Ιστορία» του, μάλιστα ή κριτική του για τó «Δωδεκαλόγο του Γύφτου» μου φαίνονται άρκετά κατανοητικές του φτωχού τραγουδιού μου.

Αμετάφραστες έννοείται, μένον και κανείς δεν ώμίλησε γι' αυτές. Σου στέλω ακόμα, κι άν την ξέρης, την ξαναφέρνω στην ένθύμησή σου τη διάλεξη του καμμένου του Φουτρίδη που έκαμε σε μία φιλολογική Έταιρία ή περιοδικό, καλά δε θυμάμαι, της Αμερικής, για τον «Ασχαίο» μου. Με παρακίνησε να σου στέλω τó άζήτητο αυτό δέμα ή σκέψη πως όντως θά έχω κάποτε την τιμή να γίνω θέμα όμιλίας σου δημοσίας στη Θεσσαλονίκη ή και όποιον άλλον από τους φίλους μας αυτού, θά μπορούσαν τὰ έντυπα αυτά για κάτι να χρησιμεύσουν, για κάτι να βοηθήσουν. Και ό αφουδατικώτερος γνώστης και έρμηνευτής ενός ποιητή, ενός καλλιτέχνη, γενικώτερα, όταν έχη και κάποια στηρίγματα, τού ζεσταίνουν, τού τονώνουν, τού κάνουν δυνατó τó αισθημά του. Κρίμα που δεν έχω πρόχειρο να σου στέλω κ' ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε στη «REVUE BLEUE» των Πα-

ρισίων από τον Έλληνογάλλο μας γερó ποιητή, τώσα βουλευτή στη Βουλή μας, τον Αλέξανδρο Έμπειρίκο.

Αυτός δίνει τὰ προτεία στη «Φλογέρα του Βασιλιά» και ή ανάλυσή του άξίζει να γίνη γνωστή σε όσους επιθυμούν να ξεκαθαρίσουν κάπως τó ταπεινό, αλλά γνήσιο έργο μου από τὰ ρουπαό σημάδια που του άφίνουν τὰ έξετάματα ανάξιων, με καλή πίστη ή με κακοπιστία, αδιάφορο, να τó κρίνουν. Ένας καλός μου φίλος με τρώγαται τόνον καιρό τώσα που δεν κατορθώνω να κοινοσυλλέξω και να συγκεντρώσω τὰ όσα κατά καιρούς γράστηκαν για μένα από ξένους και από δικούς μας. Θα γίνονταν ένας γονδοός τόμος άποκαλιπτικός, που θά έκανε να ντραπούν από μέσα τους πολλοί, και χτυμημένοι και φανεροί άποστολάκηδες. Και όιος. "Αν κάπως ακούγεται κ' έξω από τὰ σύνορά μας τó όνομά μου, βεβαίως πως είμαι ένας ποιητής, ά ν ν ώ ρ ι σ τ ο ς άκόμα. Η πινη ή μου πασαγωγή σκοτίζει και πασπλάνα. Μένα μέρος άτιπίτωτο ή που έποσε να ξανατυπωθώ, πελογοάφημά μου ίδιος, σχετικά με τη λογοτεχνία μας με κατασταίνουν άξέταστο, άπόόπιστο, άνωστο στη νέα γεννιά. Έξείνο τó βιβλίο που θά βοηθούσε πολύ τους φίλους μου να με γνωρίσουν πλατιά βαθειά και να φωτίσουν σε πολλά τους τίμους κριτικούς μου είναι «ή Ποιητική μου». Κι' αυτό κείται πιστοτέλειωτο στα συτάρια μου, και δεν κατορθώνω ακόμα να τó συμπληρώσω να τó τεματίσω, κόπος μου είναι και όσα δεν βόισκω από μα και για την άντιγραφή και για τó γτένισμα των τελειωμένων του κφαλαίων. Και λείπουν ακόμα από τó έργο μου «Τó τραγούδι του Καραϊσκάκη» που πολύ φοβόμαι πως θά μείνη άπρόσιτο στο φως τού ήλιου, και περισσότερο ακόμα «Τά πρόσωπα και ό Μονόλογος» τó ποιητικό διβλίο που είμαι μ' αυτό κρινά έσωτευμένος, που συνεχίζει τους «Βαμους» σε μία σειρά διανοητικών ήρώων της πικροδόσεως ή της Ιστορίας που ό καθένας από αυτούς συμβολίζει μια μίαν όμη της φαντασίας μου κ' ένα σταθμό της πνευματικής ζωής μου. Σου τὰ γράφω όλα αυτά με κίνδυνο να σε κουράσω σαν ένας φλόρος, από καμιά κανενός είδους ματαιοδοξία, αλλά από την επιθυμία που με κωιεύει να σε πληρώσω όσο μπορώ πιδ κοντά μου, τώρα που

δε θαρόθνης να μπής για μένα στο χορό, στο πείσμα, βέβαια, των άγοείων. Θέλω να είναι ό χορός σου όσο παίνοει ρυθμικώτερος, δηλαδή δικαιώτερος για μένα. Τó κομμάτι του δημοσιεύματός σου για μένα, ξεχωρίζει από γαλήνη και από σεμνότητα υποοστά στον κ υ ν ι σ μ ό του Αποστολάκη. Βέβαια, ό ποιητής, ό μοισιακός, ό καλλιτέχνης, κι άν έχη νεγάδια, από τὰ καλά του χαρακτηρίζεται και τοποθετείται. Η κριτική των ώραισθήτων είναι ή κοιτική και των μεγάλων καλλιτεχνών για τους ισότιμους των και των κριτικώτερα θεσημένων έσοινητών της. Οι άκοολογίες για τó άπόλιτο και για τó σ γ ε τ ι κ ό δεν έσων καιιά σημασία για τó συναίσθημό τó καλίσθητικό. Ιδιαίτερες κατηγορίες, που μās δείχνει, ή όμοσφία στην τέχνη καθώς και στη φύση. Τó άπόλιτο και τó σχετικό είναι όσσοι άσημονένοι που τους μεταχειρίζεται ό φιλόσοφος, σύμφωνα με τó ιδανικό του. όταν είναι τοίτο ιδανικό του άπόλιτο, ή ιδανικό του σχετικού. Η όμοσφία είναι όμοσφία και ή γοητεία της γοητεία ή τὰ βόισκει στον καταροάγη του Νιαγάρα ή σ' ένα άνθογυλί με ρόδα. Κάτι άπόλιτο όταν πιστεύεις στο άπόλιτο σαν τó Σαινόςα, ή πιστεύεις στο σχετικό μονάγα, σαν τον August Comte. Και οι Όμηροι και οι σημερινοί περνούν από τó κόσμιο του σχετικού στη Νεράντζια μουκοβολούσε —βασιλοπούλα περνούσε— πως τó τραγουδούν τὰ χείλη μου...»

Κωστής Παλαμάς

Αθήνα 7 Αύγουστου 1927

Αγαπητέ μου Ριάδη,

Α Ν ΜΠΟΡΟΥΣΕΣ να λάθης μίαν ιδέα καθαρή της βάβαρης ζωής που αναγκαστικά ζω και που μπορεί κανείς επί τέλους να μη φταίη γι' αυτό, αλλά ή Μοίρα, ή, καλύτερα, ή Α δ ρ ά σ τ ε ι α των αρχαίων — θά καταλαβαίνης τη συγκρατητή άθ υ μ ί α που με δέρνη, και φτάνει για να μου δένη τὰ χέρια, όχι όμως και τη σκέψη μου, που πάει άπάνω άπ' όλα, μα που και αυτή αισθάνομαι πως άρχίζει να παθαίνει, τó βραδεία πληρηόση. "Οτι κι' άν πάθω, με πάλη μά λαχτάρα που γίνετ' αισθημα, μία λαχτάρα όταν

συλλογίζομαι πως πρέπει, πως χρειάζεται ή παρουσία μου στη Θεσσαλονίκη —πως και όποιος και άν είναι — όχι για ν' ακούσω κάποιες εκδηλώσεις ποσοχής, συμπάθειες, άγάτες, που θά με συγκινήσουν και που δέ θά έξωο πως ν' άποκριθώ σ' αυτές — αλλά πως πρέπει ή παρουσία μου, για ν' άκουσθώ ή φ ω ν ή μ ο υ από κάποια γωνιά της μεγάλης Θεσσαλονίκης σε κάποιο κύκλο — όσο άκοιτός και άν είναι — κάποιον φίλον — μου φτάνουν — και κάποιον πετιόεγον. Οι παρόξενοι αυτοί άνθρωποι που με θοάσσοι μοναδικό βάλθηκαν να εισπών πως δεν άξίζω τίποτε, δε στογάζονται πως υπο έκοιαν ένα μεγάλο καλό. Με άνάγκασαν να ξανακοιταχτώ: πώς βαθύτερο σινείδηση και σπουδαιότερη τού τί άξίζει και γιατί άξίζει ή ποιήσή μου και τή νήοισα άσφαλέστερα. Θα διασκεδάσετε λέγοντας ή φ ω ν ή μ ο υ μη κούσης πως πρόκειται για καμιά άπόσπασή ή για καμιά πολεμική. Για τó Θεό, έχουσι την νήοισα σ' άλλες. Η φωνή μου θά είναι ή ρ ε τ σ ι τ α τ ί β α ενός τοαγουδιστή, σιναδ'ίφου σου, άμύητου στον ήγο που ή μοισιακή του είναι ό στίγος του.

★ Μά ό Θεέ μου : Άλλοίωτικά έπρεπε ν' άρχίσω και με παρσούσει ή περιαντολογία μου. Τά τραγούδια σου «της Φιμαθούλας» είναι χαριτωμένα, και «στο είδος τους άσύγκριτα». Τó ύποπευθθηρα από την ήμέρα που μου άπάγγειλες ένα δύο. Στη «Μακεδονική Τέχνη» (να ένα περιοδικό που τίποτε δεν ξέρω όν βγήκε, άν βγαίνη, πως βγαίνει — μα δεν πειράζει) τὰ διάβασα, και μερικά, καθώς λέγει κ' ό κοσμάκης τ ά ρ ο ύ φ η ξ α, για την έντεχνή τους άφέλεια, για τον τοιμηρό τους γλυπτικό τοπικισμό, για την παραστατική τους πρωτοτυπία, για τó χάρισμά τους να μη δίνον τη χάρη τους από τó πρώτο διάβασμα, μα να γυρεύουν ξ α ν α δ ι ά β α σ μ α. Και πως προσπαθούν να φιλάξουν τὰ σύνορα της «PURE POESIE» (σου γράφω γαλλικά τις λέξεις για να είναι τού συμμο) για να μη γλιστρήσουν σε εύκολους ρ η τ ο ρ ι σ μ ο ύ ς. (σου γράφω τη λέξη σρηγορισμός, γελώ που συλλογίζομαι πως οι κατακριτές μου, που κοπανάν συχνά τη ρητορική μου, άπαιδευτοι και άνυποψίαστοι, καλά — καλά μη γνωρίζοντες, να διακρίνουν και να ξεχωρίσουν κάποια έλαττώ-

ματα πού κάνουν στους μέτριους ποιητές την Ποίηση σά μιά συγχρημένη ομηρία, από την ρ η τ ο ρ ι κ ή τ σ ύ λ υ ρ ι σ μ ο ύ, την αγώριστη από την μεγαλοτομία και την σέ κοίτη πλατεία από καταβολής του στίχου, την ίδια, ρέουσα, ξεχωρίζουσα ποίηση). Θά ήθελα τὰ «Τραγούδια τῆς Φιμαδοῦλας» νὰ τὰ βλέπαμε χωριστά καὶ καλαισθητα σὲ βιβλίο βάλμενα γιὰ νὰ βροσκῶν εἰκόνα καὶ νὰ χαίρωμαι ὅσοι ἀγαποῦν τὴν ποίηση, ὅχι σὰν κατάκτηση συρμοῦ, ἀλλὰ σὰν κάτι στάσιμo στὴν ὁμορφία του.

Τὸ γράμμα μου ἀπὸ θά ἀκαλουθήση κ' ἄλλο. Σήμερον Κυριακὴ πρωτὴ. Ἡ ζωὴ μου τὸ ἴδιο, κάθε ἄλλο παρὰ βάρβαρη, ἐνόμισα σὲ ἀνθρώπους καλοπροαίρετους μὰ πού δὲν ὑποτιεῦνται τὴν ψυχολογία καὶ τὰ μαρτύρια ἐνός φτωχοῦ—ἄς τὸν ποῦμε — ποιητὴ πού γέρασε μὲ τὸ πάθος του.

Σέ φίλw
Κ. Παλαμᾶς

Ἀγαπητέ μου Ριάδη,

Α ΊΣΘΑΝΟΜΑΙ πὺ κατάκαρδα ἀπὸ τὴ δικὴ σου τὴ λύπη πού θά σοῦ προξενήσω, γράφωντάς σου πὺς μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ εἰσακούσω τὴν παράκλησίν σου καὶ νὰ εἶθω στή Θεσσαλονίκη. Αὐτὸ τὸ ἀδύνατον τὸ γράρω ἄ π ὄ λ υ τ α καὶ ἄ δ ι ἄ λ λ α χ τ α. Ἀδύνατο γιὰ λόγους φυσιολογικούς, ψυχολογικούς, κοινωνιολογικούς, φυσικούς καὶ μεταφυσικούς πού μὲ κυβερνοῦν πού μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ τοὺς παραβῶ, πού μὲ ζοῦν καὶ πού μὲ θανατοῦνουν, πού εἶναι τὸ ἐγὼ μου μὲ ὅλη του τὴν ποίηση καὶ μὲ ὅλη του τὴν ἀθλιότητα. Μὴ ζητᾶς περισσότερα, δὲν εἶμαι παρουσίασιμος. Αἰσθάνθηκα τὴ λύπη νὰ ἀρνηθῶ κατὰ καιροὺς προσκλήσεις ἀπὸ τὸν ἔξω, πάντα. Ἑλληνισμὸ πού ἀν μποροῦσα νὰ τίς δεχθῶ, καὶ ἥθικο καὶ ἕλικὸ θά ἦταν τὸ κέρδος μου. Δὲν μπορῶ. Ἐδωχόστησε ἀπὸ μέρους μου ὅλους τοὺς εὐγενεῖς, πού τὸση τιμὴ μου κάνουν, φίλους καὶ ἀνθρώπους. Κ' ἐπειτα σκέψου το καλά: Καὶ ἂν μοῦ ἦταν ἀπὸ τὸ φυσικό μου καὶ ἀπὸ τὴ ζωὴ μου δυνατὸ νὰ ἐκκληρώσω τὴν ἐπιθυμία μου, θά εἶχα λόγους νὰ διατάξω στήν περίπτωση αὐτὴ. Ἡ παρουσία μου στή Θεσσαλονίκη

ἄπὸ τὸ θόρυθο αὐτὸ πού ἐγίνε, ὅσο καὶ ἂν εἶναι ὁ θόρυθος πνευματικὸς πάντα, καὶ μὲ ὅλα τὰ κῶσιμα τῶν βασιλέων, θά ἔκανε καὶ ἀδελφά, νὰ πλησιάσῃ μιά ἔκφραση σεμνὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ τιμῆς πρὸς ἓνα λειτουργὸ τῆς τέχνης. σὲ εἶδος πολιτικῆς διαδηλώσεως. Καὶ εἶναι κάποιο σύνδρομο πού χωρίζει τὸν ποιητὴ, ὅσο καὶ ἂν εἶναι καὶ αὐτὸς δημόσιος ἄνθρωπος πού κρέμεται ἀπὸ κρίσεις ἐπικρίσεις, περιέργειες, παρεξηγήσεις καὶ πολεμικὲς λογῆς πού τὸν χωρίζει ἀπὸ τὸν πολίτευτῃ. Γι' αὐτὸ νομίζω πὺς ἀφοῦ ἔχετε τὴ διάθεσιν νὰ μὲ κάμπετε ὑποκείμενο μὴ ἄς γιορτῆς, ἢ γιορτῆ αὐτὴ σωστότερα εἶναι νὰ ἔχη χαρακτηριστὰ ἦσυχος, σεμνὸ, γαλήνιο, ὅσο καὶ ἂν εἶναι ἐπιδεικτικὸς. Ἐνας πολιτικός, ἓνας ἄνθρωπος τῆς δράσεως ἔχει ἀνάγκη ἄμεση καὶ ἀπαραιτήγη συναγωνιστῶν, βοηθῶν, ἐκλογεῶν λογῆς. Ἐνα δημοψήφισμα τὸν ἀνεβάσει, ἄλλα καὶ τὸν βαρβαράνει. Δὲν γίνεσιν ἀπολυτῆς παρὰ ἂν πάρης ὀρισμένο ἀριθμὸ ψήφων. Ἐνας ποιητῆς, μέσα στὴ μοναξιά του, πάρη δὲν πάρη ψήφους, δὲν παῖει νὰ εἶναι ὁ ἴδιος, ποιητῆς μὲ τὸ πάθος του καὶ μὲ τὴ φροντίδα του νὰ τὸ πραγματοποιῆ. γιὰ τὸν ἑαυτὸ του πρῶτα καὶ γιὰ τὴ χαρὰ τῶν φίλων του ἢ δέκα εἶναι, ἢ τρεῖς, ἢ πεντακόσιοι. Ἀλλὰ τὴ φροντίδα γιὰ μὲνα ἰκονοποίηση, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι μοῦ χρειάζεται τέτοια ἀπὸ τὸ ἄγγελμα πού μοῦ δίνεις πὺς ἓνας Σύλλογος ἐπιθυμῶς μου καταρτίζεται; Μοῦ θυμίζει τὴν Ἐταιρεία πού εἶχε συστηθῆ πρό πολλῶν χρόνων στήν Ἀγγλία ὅταν ἀκόμα ζοῦσε ὁ μέγας ποιητῆς Ροβέρτος Μπράουνινγκ γιὰ νὰ διαβάζουν, νὰ μελετοῦν καὶ νὰ ἐξηγοῦν τὰ ποιήματά του. Νὰ τὰ ἐξηγοῦν γιατί πραγματικά, ἦσαν δύσκολος πολὺ καὶ σὲ πολλὰ ἀληθινὰ ἀκατάληκτος, ἀπὸ τὸ περιπλοκοσύρμασμα τῆς ἰδέας καὶ τοῦ ἀσθηματικὸς μισοειπωμένων, ἵπνοουμένων κ' ἔξακοντισμένων στὴν περίεργα ἐκφραστικὴ του γλῶσσα. Οἱ θαυμαστὲς του δικαιολογοῦσαν τὸ σκοτάδι τῆς ποιήσεώς του ἀπὸ τὸ περίσσιο τῆς φεγγολογίας πού θαμπώνει τάχα τὰ διανοητικά μάτια. Τούτο εἶναι κάποιο πόρισμα — Ἀδιάφορο. Ἡ δικὴ μου περίπτωση εἶναι κάπως ἄλλη. Δύσκολος μπορεῖ νὰ εἶμαι ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ποιητικὴ ἐμμετάλλευση θεμάτων πού ἀπὸ τὸ φυσικό του δὲν εἶναι δύο καὶ δύο κάνουν τέσσαρα: Ἀκατάληκτος δὲν εἶμαι

παρὰ γιὰ κείνους πού δὲν ἔχουν ἱδέαν οὔτε τί εἶμαι οὔτε τί εἶναι ἢ ποιήσεις. Κάπου ἀπὸ τὸν Ἑλληνικό οὐρανὸ καὶ τὸ φῶς του, τὸ τραγοῦδι μας δὲν μπορεῖ νὰ θγαίνει, θέλωμε δὲ θέλωμε, παρὰ μὲ φῶς. Ἐνας Σύλλογος, μὲ φρατερινὴ διεύθυνση, φέροντας τ' ὄνομά μου, καὶ ὡς πρόφαση περισσότερο παρὰ ὡς ἐνδειξη τιμῆς, τ' ὄνομά μου — σχεδὸν ἄσχετο μὲ τὸ ἄτσιμὸ μου, τ' ὄνομά μου ὡς σ ὑ μ ο λ ο μῆς παθητικῆς ἀγάτης πρὸς τὴν ποίηση καὶ τὴν τέχνη, ἐρχόμενος σὲ κάποια ἐπαφὴ μ' ἐμένα γιὰ νὰ τὸν ἐξηγηθῶ ὀλιῶς διόλου ἀπρόσποπα, ἀνδιδοτικῶς, σὲ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴν αἰσθητικὴ μὲ τὴν ἱστορία, τῆς ποιήσεως μας, μὲ ἀπορίες ἴσως καὶ μὲ ρωτήματα σχετικά μὲ τοὺς στίχους μου καὶ μὲ τὸ ἔργο μου, στὰ ὁποῖα θά μποροῦσα νὰ ἀποκρίνομαι διαφωτιστικά, ὅσο-δήποτε θά μποροῦσε ἴσως νὰ κινήσῃ κάτι, νὰ σημειώσῃ ἓνα σταθμὸν. Μὲ κίνδυνον νὰ σὲ ἀποξάλωσιν ἐκκληρώων τὴν ὑπόσχεσή μου νὰ ξαναγίρω στὴν κυρία Μανουέλα. Εἶναι ἢ κυρία πού μοῦ ἔκανε τὴν ὑψηλὴ τιμὴ νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ στὸ γράμμα μου γιὰ τὸν Ἀποστολάκη. Καὶ λοιπὸν πρὸ ὀλίγου καιροῦ — ἔνας ἢ δύο μῆνες — μιά νεαρὰ κυρία εἶχε τὴν κλωστήνη σπινθηρομένη μὲ μιά ὀκειοτάτη μας δεσποινίδα, νὰ μ' ἐπισπερθεθῆ στὸ σπῆτι. περαστιαζὴ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ κυρία — κάποτε, πρὸ δύο τριῶν χρόνων τὴν εἶχα ξαναὸιδῆ στὸ σπῆτι, καπέλλα, ἂν καλὰ θυμῶμαι — ἦρθε αὐτὴ τὴ φορὰ μὲ κάποια ἐφῶδια πρὸς ἐμένα καὶ μὲ κάποια, καθὼς ἔλεγε, παράκληση. Κρατοῦσε δύο τοσεῖς ἐφημερίδες στὸ χέρι ζαρωμένες, τριμμένες, τιλιμένες κ' αὐτὰ σ' ἓνα ἄλλο, σὰν ποντικοφαγωμένο φύλλο. Μοῦ ἔφερνε τὸ ἔ ρ γ ο τ η ς γιὰ νὰ τὸ ἴδω καὶ νὰ τῆς εἶπῶ ἂν πρέπει νὰ ἐξακολουθῇ νὰ γράφῃ. Σὲ βαρὸ μωλά, μὲ ἔβανε ζητῶντας μου τέτοια λογῆς πῆστοποιητικά. Μὰ τί ἦταν τὸ ἔργο τῆς; Σὲ τρία φύλλα ἐφημερίδος Θεσσαλονικῆς τοῖα γ ρ ο ν ο γ ρ α φ ἦμα τ α, Θεεῖ μου, μὲ τὴν ὑπογραφή Μανουέλα. Μὲ τὴ ματιὰ πού τῆς ἔφριξα, θαύμασ' ἀπὸ μέσα μου τὴν ἀφέλεια τῆς Κυρίας. Μὰ τί διάβολο κυρία ἦταν, τῆς εἶπα ὅτι ἐδ-χαρίστως θά τὰ διαβάσω, καὶ θά τῆς πῶ τὴν ἐντυπωσῇ μου, ἀφοῦ δὲ μποροῦσα νὰ κάμω τίποτε ἄλλο παρὰ μὲ χαμόγελο νὰ δεχθῶ τὸ διορισμὸ μου. Ὅσοτερον ἢ κυρία ἔδειξε διάθεσιν νὰ μοῦ πλέξῃ κ' ἐμένα φιλοφρο-

νήματα γιὰ τὰ ποιήματά μου πού δὲν τὰ κα τ α λ α β α ἰ ν ε ι ὅμως, μοῦ ἔλεγε, ἢ πού λίγα καταλαβαίνει, μὰ μὲ τρόπο τέτοιο μοῦ μιλοῦσε μὲ ὅλη τὴ φαινομενικὴ τῆς ἐιλάθεια, πού ἀμέσως διαισθάνθηκα πὺς ἔχω νὰ κάμω μὲ πλάσμα πού δὲν σκαμπάζει. Καὶ ἄρχισα κ' ἐγὼ νὰ μὴν καταλαβαίνω τί νόημα εἶχε ἢ ἐπίσκοπῆ τῆς πρὸς ἐμένα. Πολλὰ κομπλιμέντα ἀπὸ κάθε λογῆς ἀνθρώπων, δέχεται ὁ ποιητῆς Παλαμᾶς, στὸ πόδι ἄλλ' ἢ πείρα τοῦ ἐμαθε νὰ ξεχωρίζῃ τὴν εὐκρίνοια καὶ τὴν φιλοφρονημάτων τῶν ἀνθρώπων σου, ἢ ζητοῦν ἀπὸ κοσμικὴ ἐγγένεια νὰ μὲ κομπλιμεντάρουν ἢ πού δὲν μὲ ξέρουν καὶ δὲν ὑποτιεῦνται τίποτε ἀπὸ τί εἶμαι. Μολαταῦτα ὁ ποιητῆς ἔχει τόσην ἀφέλεια, συχνὰ παιδιαρίζῃ, συχνότερα δὲν τιποτιεῦται ὡς πού μπορεῖ νὰ φτάσῃ ἢ κουταμάρα ἔστω καὶ μᾶς νεαρὰς χαριστικῆς κυρίας. Ἀντὶ νὰ γελᾶσω, ν' ἀλλάξω κουβέντα ἢ νὰ σφραγίσω τὸ στόμα μου δείχοντας πὺς δὲν ἦταν ἀπαραιτήγη ἐπὶ ἀπισκῆ τῆς σφραῖδα πρὸ ἀπὸ μὲ γωνία τὸν τελευταῖο μου τόμο, τοῦς «Πεντασύλλαβους», θυμῆθηκα ἓνα ποιηματάκι μου, τεχνικά γιὰ μὲνα ἄφρονο, μὰ ἄπλο στὴν οἴσια του, χωρίς κανένα ἀπὸ τοὺς λυρικοὺς ἐκείνους ἀπὸ τὴν ἱστορία ἢ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία ἴπαινημοῦς πού σταματοῦν συχνὰ τὸν κοσμῆ, ποιηματάκι τέσσαρες στροφές πού εἶναι πολὺ σημαθητικὸ (σελ. 48 Ἄ υ ὀ μ ἄ τ ι α) καὶ ἄρχισα νὰ τὸ διαβάξω, λέγοντάς τῆς: — Ἥθελα νὰ ἴδῳ τί δὲν καταλαβαίνετε ἀπ' αὐτό; (Ἄν δὲν ἔχεις τοὺς «Πεντασύλλαβους» καὶ ὅ,τι ἄλλο ἀπὸ ὅσα δὲν ἔχουν ἔξαντληθῆ, γράψε μου νὰ σοῦ τὰ στῆλω) Τὸ διάβασμά του ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ, ἦταν ἢ ἀσύγκριτη ἐμνηστῆ τῶν στίχων μου. Τὴ φράση δύο μ ἄ τ ι α καθὼς ἐπαναλαμβάνεται σὲ ὅλες τίς στροφές δίδει τὸν τόνο, τὸ νόημα, τὸ αἶσθημα, σὰ μουσικὴ WAGNER Τῆ ρωτῶ: — Τί δὲν καταλάβατε ἀπ' αὐτό; Ἡ κυρία στενοχωρήθη, μὰ εἶχε τὴν καταπληκτικὴν εὐκρίνοια νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ: Δὲν ξέρω... Μὰ τί ἐννοεῖτε μ' αὐτό; Ἐμεῖνα ἐμβρόντης. Εἶδα πὺς εἶχα νὰ κάμω μὲ παχιδεμένο πρόσωπο. Ἡ νεαρὰ κυρία μολαταῦτα ξαναἴρθη νὰ πάρη τὰ ἔργα τῆς μὲ ρώτησε ἂν πρέπει νὰ ἐξακολουθῆ νὰ γράφῃ. Τὴν καθησί-χασα.

Μοῦ ζήτησε τὸ κομψὸ δέμα καὶ ἀ-

νεχώρησε ρωτώντας με ἀκόμη ἂν εἶτανε μέσα σ' αὐτὸ κ' ἓνα δαχτυλο-γραφημένο, χρονογραφοδιήγημα, σὰν νὸ εἶχε φόβο πὺς μποροῦσα νὰ τῆς τὸ καταγράψω, γιὰ νὰ ἐλατωθῆ δαιωσήστε ἢ λάμπῃ τῆς δόξας τῆς. Τὴν καθησύχασα πάλι γι' αὐτό. Τὸ λαμπρὸ αὐτὸ ἐπεισόδι τῆς ζωῆς μου μοῦ τὸ θύμισε ἢ ἐμφάνισῃ τῆς κυρίας Μανουέλας στὸν τύπο, ἀπαντώντας μου στὸ γράμμα γιὰ τὸν Ἀποστολάκη.

★Φίλε Ριάδη, δὲν ὑπάρχει μέσος δρος ἢ θά σὲ διασκεδίσῃ τὸ γράμμα μου ἢ θά σὲ πλῆξῃ ἐπιθυμῶ τὸ πρῶτο. Γιὰ τὸ δεύτερο, μὴ σὲ πειράξῃ πολὺ. Θυσίασε ἀπὸ τίς πολυτέμες στι-γιές σου γιὰ τὸ διάβασμά του. Εἶχα καὶ ἄλλα νὰ σοῦ γράφω ἀναβάλλω, ἂν μποροῦσαν νὰ σταματοῦν κάποι-οι νεαρὸ ἢ καὶ γηραιὸ — ὑποθέτω, δημοσιογραφίσκοι καὶ αὐτοῦ κ' ἐδῶ, πὺς ὅταν μιλοῦνε γιὰ μὲνα μ' ἓνα ὀρισμένο τρόπο, ἢ συλλαβάνουν' ἔπ' αὐτοφῶρον ἀνῆξουσι καὶ τὸν στοιχειοθετῶν τῆς τέχνης, θά ντρέπονται γιὰ τὸ κακὸ πού παθαίνουν. Μὰ τί νὰ γίνῃ. Συγχωροῦνται. Ἀ-συχώρησι εἶναι οἱ προμελετη-νοί, οἱ κακόπιστοι, οἱ διαστροφεῖς. Ἐτελιώνω σημειώνοντάς σου ἓνα καταχθόνιο φοβερὸ δολοφονικό παρόραμα, πού βέβαια θά χρίτῃσῃ καὶ τὸ δικὸ σου μάτι: στὸ φύλο τῆς «Μακεδονίας» τῆς 30 Ἰανουαρίου στὸ ἄρθρον «Ὁ Παλαμᾶς ἀμύνεται παντοῦ» ἐκεῖ πού γράφω: Ἄπ' τὸ ποίη-μα μου οἱ «Πατέρεις» στὸ βιβλίο τῶν «Βουῶν» ἢ παρενθετικῆ μου φράση ἐκδοσῆ πρώτη σελ. 6» ἔγινε ἀνεξήγητα «Στασάκα ποιότης». Θά μποροῦσε τάχα, ἂν καὶ ἀργὰ νὰ δι-ορθωθῆ;

Κ. Παλαμᾶς

Ἀθήναι 9 Νοεμβρίου 1927

Ἀγαπητέ μου Ριάδη,

Ε ΙΧΕΣ δὲν εἶχες, τὰ κατάφερες. Στὸ τελευταῖο μου γράμμα, βαρ-γεσιμῆς καθὼς ἦμιον καὶ νευρι-ασμένος, ἄπὸ κάποιο ἄνετο πέρασμα, ἀπὸ τὸ ξαναγύρισμα σὲ ἀντιπαθητικὰ πράγματα, πού ἔβαλα τελεία καὶ παῦλα στὴν ὑπόθεσιν. Τί διάβολο. Πέρασεν ὁ Ἄϊ Δημήτρης, ὁ ποιητικώτατος προστάτης σας, καὶ ὁ χεμωνισμένος Νοέμβριος μοῦ ἀ-φαιροῦσε καὶ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ὀ-ρεξῆ τοῦ ταξιδίου αὐτοῦ μέσα στὸ

ἀποῖον, θέλοντες μὴ θέλοντας, μ' ἔμ-πασες. Ὅταν μοῦ ἦρθε τὸ τηλεγρά-φημα Μισιολόγλου - Ριάδη, τί νὰ κάμω; «Φόρεσε κ' ἐσὺ Χριστέ μου, κόκκινα ποδήματα» κατὰ τὴν παροι-μῖα. Συγκινημένος σὰς ἀποκρίθηκα. Πὺς μποροῦσε ἀλλῶς νὰ γίνῃ; Ἀλλὰ ἐνῶ ἡσύχασα, ξαναβάλθηκα στὴν ταραχῆ μου. Προχθὲς ἔλαβα τὸ ὑποχρεωτικὸ γράμμα τοῦ κ. Μισιολόγλου, ἡμεπλοῖα σήμερον τοῦ ἀποκρίθηκα. Ὑποθέτω πὺς θά λά-βης γνώσιν του.

★Καὶ λοιπὸν, καθὼς εἶναι στὸ πρό-γραμμά σας, φεύγω μὲ τὸ τραῖνο Σάββατο βράδν στὴ 1η τοῦ μηνὸς καὶ θά εἶμαι τὸ πρῶτό στῃ Θεσσαλο-νίκη. Θά μὲ συνοδεύουν ἢ κώρη μου καὶ ὁ γιός μου. Ἐλπίζω πὺς θά μὲ δεχθῆτε στὴν π ρ ο ν ο μ ι α κ ῆ σ α ς — καθὼς τὴν εἶπε τόρα τε-λευταία ὁ Παπαναστασίου — πόλη ἦσυχος, ἀθόρυθα, σεμνά. (Αὐτὴ τὴ στιγμὴ παίρνω τὸ γράμμα σου τῆς 30ης). Μὲ πνίγει μὰ ξεχωριστὴ συγκίνηση. Αἰσθάνομαι πὺς δὲν εἶ-μαι ἄξιος τέτοιας ὑποδοχῆς, ἀλλὰ φέρω στὴ σκέψη μου τὴν Ποίηση πού τὴν ἔκλεισα μέσα στὴν καρδιά μου ἀπὸ τὰ μικρὰ μου χρόνια, θεό-τητα ἐξιδανικευτικὴ ἢ ἐξίλειωτικὴ, καὶ παρηγοροῦμαι, ἢ Θεσσαλονικῆ δεξιότατα τιμὰ καὶ πανηγυρίζω, γιὰ τὸ πρόσωπό μου τὴν Ποίηση πού ἔκαμα στὴν Ἑλλάδα ν' ἀνθίσουν τὰ ὠραιότερα ἀνθὴ τῆς. Καὶ ὅμως δὲν μ' ἐμποδίζει οὔτε αὐτὸ νὰ σὲ θερμο παρακαλέσω νὰ γίνων ὅλα λιτὰ καὶ ἀπλά γιὰ νὰ γλυτώσω ἀπὸ τὸν κίνδυ-νο μελοδραματικῶν ὑπερβολῶν ἐγὼ ὁ μοναχικός, ρεμβασιτικός τραγοῦδι-στὴς καὶ μὲ ὅλα τὰ ἐθника μου σαλ-πίσματα, πού δὲν ἔχω τίποτε κοινὸ μὲ τοὺς πολιτικούς καὶ τοὺς στρατιω-τικὸς ἥρωες καὶ μὲ κανέναν ἐπίση-μο.

Τώρα, γυρίζω πάλι στὸ γράμμα σου. Θυμᾶσαι πὺς μοῦ μιλοῦσες γιὰ μιά δεξίωση πού θά μιλοῦσαν ἄλλοι — δὲν ξέφυρο ἀκριβῶς — θά ἀπαγγέ-λονταν ποιήματά μου. Νομίζω πὺς θά εἶναι ἢ δεξίωση πού θά μιλήσῃ ὁ φίλος κ. Ἀντωνιάδης. Μιλῆσαμε τότε σχετικῶς μ' ἐκεῖνα πού θά μποροῦσα ἐγὼ νὰ εἶπῶ στὴ δεξίωση αὐ-τῇ, λόγια ὅχι βέβαια πολλῆς ὥρας γιὰ νὰ κοιράσων. Νομίζω λοιπὸν, πὺς καθὼς τὸ σχεδιάζω, μποροῦ νὰ σὰς προσφωνήσω ἐκεῖ τελευταῖος ἐ-γὼ μὲ προσλαλιά: τὰ εὐχαριστήριά μου, λόγια πού δὲν θά διαρκέσουν παρὰ τὸ ποῦν - ποῦν 20 λεπτὰ τῆς ὥρας. Συμφωνεῖς; Ὡς πρὸς τὰ ἄλ-

λα, τὰ ἀπροσδόκητα, ἔχει ὁ Θεός. Κάτι θὰ βρῶ νὰ τραυλίσω, δὲν εἶμαι ἱκανὸς τίποτε, νὰ αὐτοσχεδιάσω, «ἀνομιμὸς εἰ μὴ δοῦνε λόγον», καθὼς λέει ὁ Εὐρωπαϊκός, στὸ πλῆθος. Μίαν ὁμῶς ἐπιθυμίαν ἔχω καὶ στηρίζω σ' αὐτὴν τὴν κυριώτερην αἰτιολογία τῆς παρουσίας μου αὐτοῦ, μία μου διὰλεξη ποὺ θὰ εἶναι, καθὼς ὄλων τῶν διαλέξεων, ἡ διάρκειά της, τὸ πολὺ πολὺ μὴ ὦρα κάτι λιγώτερο πάντα. Τὴν ἔχω ἔτοιμη καὶ ἐπιγράφεται ὁ «Ποιητὴς καὶ τὸ τραγοῦδι του». Πιστεῦν πὼς θὰ εὐρεθῆ τὸ κατάλληλο μέρος γιὰ νὰ μιληθῆ, ἔσεις ἔξωτερος καλύτερα μου, μὰ ἀθροισα ὁποιαδήποτε. Ὅμιλία φιλολογογική πάντα, μὰ ποῦ ἡ ἔννοια, ἡ σημασία καὶ ἡ γλῶσσα της, πάει πὸ πέρα, σ' ἓνα ὀλόκληρον Ἔθνος, καὶ γιὰ τοὺς ὀλίγους καὶ γιὰ τοὺς πολλούς.

★ Ἐχεις δίεση νὰ σημειώνης πὼς πρέπει νὰ ἐξαρθῆ ἡ πράξις τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ἀνευ προγενεστέρου εἰς τὰ χρονικά μας.» Σωστά. Πῶς νὰ μὴν ὑπερηφανευομαι, ἀλλά καὶ πὼς νὰ μὴ τρομάζω. Τὴν ἀσημειωτά μου ποιός θὰ τὴν ἐξάρη; ἡ δημοσιογραφία; ἐδῶ δὲν εἶδα νὰ γίνετα κανεὶς λόγος, οὔτε εἶδα κανένα δημοσιογράφο, οὔτε αὐτὴ τὴ στιγμή ἀριθμῶ κανένα ἐγκάρδιο φίλο, ἀλλὰ καὶ ἂν ἔβλεπα κανένα μ' ἐμποδίζει ὁ φόβος, μᾶς παρεξηγήσεως νὰ κάμω καὶ ἀπὸ λόγος, προκειμένου γιὰ τὸν ἑαυτό μου. Ἐδῶ καὶ τὰ σημαντικότερα γεγονότα μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῶν μ' ἓνα λόγο: διαφύμισις, ρεζιλῆμα. Τὸ καλύτερο εἶναι, τότε μὰ καὶ καλὴ στὸν ἔρχομό μου νὰ γίνῃ ὁ λόγος ποὺ πρέπει ἂν νομίζον αἱ ἐφημερίδες πὼς ἀξίζει νὰ γίνετα λόγος γιὰ τέτοια πράγματα. Τὸ «Ἐλευθερον Βῆμα» ἄγνωσθ, πὼς, καὶ ἂν θὰ φιλοξενήσῃ στὶς στήλες του τίποτε γιὰ τὸν προσφιλῆ, ἀκόμη ἐπιθυμητό του συνεργάτη. Τί λέει ὁ κ. Χαμουδόπουλος.

Σὲ φιλῶ συγκνηνόμενος καὶ καλὴν ἀντάμωσιν

Κωστῆς Παλαμῆς

Ἀθήνα 23.12.27

Ἄγαθῆ μου Ριάδη,

Κ ΑΘΩΣ γύρισα, ἀδιαδέθησα. Βήχας πονοκέφαλος, ἑλαφρὸς

Costes Palamas for Nobel Prize National Committee

M. VISSANTHES
EXECUTIVE SECRETARY
1810 HARRISON STREET
CHICAGO

Ἡ φῆρμα τῆς Ἐπιτροπῆς ποὺ ὀργανώθηκε στὸν Νέο Κόσμο γιὰ νὰ διεκδικῆσῃ τὸ βραβεῖο Νόμπελ ὑπὲρ τοῦ Παλαμῆ καὶ τῆς ὁποίας γενικός γραμματέας ἐφέρετο ὁ ἑλληνοαμερικανὸς λόγιος καὶ διανοούμενος Μ. Βισσάνθης

πυρετός με κρατοῦν σὲ κατάσταση ποῦ μ' ἐμποδίζει ταχύτερα νὰ σοῦ γράψω καὶ νὰ σοῦ ξαναστείλω, ὅσο στερα ἀπὸ τὸ ἐγκάρδιο πάντα, μὰ καὶ ἡμειπίσθη τῆλεγραφήματά μου, τὰ -- πὼς νὰ τὰ εἰπῶ; -- τὰ εὐχαριστῶ μου. Θὰ εἶδες καὶ θὰ ἀντελήφθῃς ὅτι ἔκαμα στὴν τριήμερον αὐτὴν ἱστορικὴ παραμονὴ στὴ μεγάλη σὺν χώρα -- κ' εἶχοναί νὰ εἶναι καὶ π α ρ α μ ο ν ἡ μίᾶς κάποιος ἀνήγης τοῦ ὄραίου, ἐξοικονομημένης ἀπὸ τὴ βορεινὴν μᾶς ἐνέργεια στὴ μεσημβρινὴν μᾶς νύκτα. Ἐκαμα ὅτι μποροῦσε νὰ κάμῃ ἓνας ποιητὴς δειλός, ξαφνιασμένος, ἀσυνήθιστος πρὸς τέτοιους πανηγυρισμούς. Ἴσως καὶ ταραγμένος ἐδῶ κ' ἐκεῖ καὶ ἀδέξιός· δὲ θὰ φέροντο καὶ ὄσο πρέπει, παντοῦ, σὲ ὄλα τὰ σημεῖα, γιὰ ν' ἀνταποκριθῶ στὴ δεξιότησιν αὐτῆ. Πρέπει νὰ εἶμαι συγχωρημένος. Μὰ περισσότερο μοῦ σφίγγει τὴν καρδιὰ ἡ σκέπη ὅτι δὲν ἐξωτερικέω ἀνέμια δὴ μὴ σὴν τὴν χαρὰ ποὺ με συνδέη, πρῶτ' ἀπ' ὄλους καὶ ἀπ' ὄλα, πρὸς ἐσένα. Ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία, θυμιάσαι πολὺ καλὰ πὼς ἔβγῃκε ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ πρῶτο γράμμα μου σ' ἐσένα, καὶ ἕτερα ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ πάλι συναπάντημά μας στὸ φτωχὸ μου κελλὶ, δταν μοῦ ἀπέσπασες, με τὴν ὄμω τῷ λόγου σου τὴν ὑπόσχεση πὼς θὰ ἔρθω στὴ Θεσσαλονίκη. Μὲ τρώει κάπως (αὐτὸ τὸ τρώει νὰ μὴν τὸ ἴδῃ ὁ σοφὸς ἐπικριτὴς τοῦ συνέττου ποὺ τελειώνει στὸ «Φτερό ἔχω. Τρῶς...») καὶ ἔξοικονομηθῆ πάλι ὁ καμμένος) μὲ τρώει κάπως κάποιον μου πρὸς τὴ Ναυσικῆ ἔξωφρητό, ὄσο καὶ ἂν τὸ ἐχαρακτήρισε ἐπιεικώς, πὼς δὲ στάθῃ κα ἀτέναντι σου ὅπως θὰ ταίριαζε νὰ σταθῶ. Πολὺ πολὺ θὰ λυπηθῶ ἂν σοῦ ἔξωφην ἔστω καὶ γιὰ μὴν στιγμή, ἀδικη καὶ ὀδνηρῆ, τέτοια σκέπη...

Ὅσο καὶ ἂν δὲν εὐκαιρεῖς, θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ με κρατήσης κάπως ἐνήμερο ἂν ἐγινε τίποτε στὰ με-

θ ε ὀ ρ τ ι α. Ἐδῶ κάποιο Πρακτορεῖο ποὺ μοῦ στέλνει ἀποκρίματα, τὰ στέλνει ἀργὰ πολὺ καὶ ὄχι πλήρη, ἑλλειπέστατα. Ἐπιδοτῶ πὼς ἡ Ναυσικῆ ἐφρόντισε γι' αὐτό. Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖ. Ἴηλελα λ.χ. νὰ ἔχω κάποια Θεσσαλονικιακά φύλλα τῆς Τρίτης τῆς περασμένης, τῆς ἐπ' αὐθιου τοῦ μασιμοῦ. Ἀνησυχῶ γιὰ τὴν τύχη τῆς ὑστερημένης καὶ κυριότητας γιὰ μὲνα ὄμλιας μου «Ὁ Ποιητὴς καὶ τὸ τραγοῦδι του» (εἶνα ὁ τίτλος της, καὶ ὄχι ὁ ψυχρὸς ἐκείνος «Περί ποιήσεως»). Ἐδημοσιεύθηκε; Θὰ δημοσιεύθῃ; Ἀπρονόητα δὲν εἶχα παρὰ τὸ χειρόγραφο μου, καὶ αὐτὸ σὲ πολλὰ κακογραμμένα καὶ μὲ χωρίον ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ σβυστοῦν, νὰ προστεθοῦν κλπ. Ἡ σικνή ἐκείνη μετὰ τὸ ἀνάγνωσμα τῆς διαμνηστέσεως τοῦ χειρογράφου, καὶ αὐτὴ μ' ἐλύπησεν. Ἐπρεπε ἀπὸ προτύπου νὰ τὰ εἶχαμε ὄλα τακτοποιημένα. Ναμίω πὼς ὁ μόνος τρῶσος νὰ δοθῆ στὴν ὄραϊαν αὐτὴ γιορτὴ ὁ ἀκριθὴς χαρακτηριστὴς τῆς εἶναι ἓνα τεῦχος ποὺ νὰ τὰ περιέχῃ, ὄλα, ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Καλεῖρα ποὺ ἔδινε τὸν τόνο, καὶ ἀπὸ τὰ σύνταγμα λόγια μου στὴν προσφάντησιν τοῦ κ. Μισρολόγλου. Ἐως τὸν ἀποχαιρισμὸν τοῦ κ. Λάλλα. Ὅλα αὐτὰ τακτοποιημένα χωρίζον τίποτε οἷόμο, τὰ γεγονότα μὴ νὰ μιλοῦν. Ἄλλὰ θὰ εἶναι τάχα εὔκολο ἓνα τέτοιο ἔντυπο; Τί πρέπει νὰ γίνῃ; Ἐνα ἀπὸ τὰ τηλεγραφήματα τὰ σταλμένα στὰ φύλλα ἐδῶ, διατυπωμένα μὲ κάποια κακωγράμματα καὶ μὲ ὑπογραφῆς Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ἰ δ η ς δημοσιευμένο, νομίμω, στὴν «Πολιτεία» ἔλεγε: «ὄρισμένοι φίλοι τοῦ κ. Παλαμῆ τὸν ὑπεδέχθησαν» κλπ. καὶ τελειώνει μὲ τὴν ἀναγγελία: «Κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ κήρους τους» (πρόκειται γιὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ ἐπιτίμου) θὰ ὑποβάλω ἐνστάσεις δύο συμβουλοῦ. Θὰ ἴηλελα νὰ γνω-

ρίζω τὰ περὶ αὐτοῦ. Βέβαια, ὁ κ. Μουρίκην δὲν θὰ εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀφίνονα τὰ πράγματα στὴ μέση. Αὐτὰ γιὰ νὰ διασκεδάσω περισσότερο, σοῦ τ' ἀναφέρω ἐδῶ. Δυοῦμαι ἀκόμη ποὺ δὲν ἡμπορεῖσα νὰ ἰδῶ τὴ Θεσσαλονίκη καθὼς ἴηλελα. Ἐχω μὰ εἰκόνα της, ἐπιβλητικὴ πάντα, μὰ συγκεχυμένη. Ἀπὸ μέσα, ἀπὸ τὸ ταξὶ καὶ ἀπὸ τὸ παραθύρο μου μὰ στιγμή ποὺ ἔβλεπα πρὸς τὴ θάλασσα. Δὲν τὸ πάτησα τὸ χῶμα της παρὰ ἡγούμενος διαδύλων σιωπηρῆς ἀπὸ τὰ «Λιονύσια» ἔως τὸ «Μεντιτεροφάνεαν». Ἐχω νὰ γράψω ἀρκετὰ γράμματα πρὸς τοὺς διαφόρους αὐτοῦ φίλους. Τηλεγραφήματα ἔστειλα πρὸς τοὺς κ.κ. Καλεῖραν, Δήμαρχον, Σωτηρίδην, Μισρολόγλου, τοὺς κορυφαίους. Ἐχω ἀκόμη χρέη νὰ πληρώσω. Εἰ-

Ὁ διανοούμενος καὶ ποιητὴς μουσικο-συνθέτης Αἰμίλιος Ριάδης

δες τὸ τηλεγράφημα τοῦ Σωτηριδῆ πρὸς τὸν Πρύτανην τοῦ ἐδῶ Πανεπιστημίου μας; Προσθέτουν καὶ αὐτὰ στὸ χαρακτηριστὴ γιορτῆς. Καὶ γιὰ νὰ μὴ λείψουν πάντα τὰ αὐθάδη καὶ ἀνόητα αὐτολεγόμενα, ἐδῶ κάποια ἐφημερίδες -- ἡ «Βραδυνὴ» ἢ ἡ «Ἑσπερινὴ», καλὰ δὲν θυμοῦμαι, με εἰπε καραγκώσῃ τοῦ κ. Καλεῖρα, γιὰτὶ περιήμεινα νὰ ἐπισκεφθῶ τὴ Θεσσαλονίκη ἀφοῦ θὰ γύριζεν ἐκεῖνος ἀπὸ τὸ ταξίδι του τῶν Ἀθηνῶν.

Σοῦς φίλους μας σὲ παρακαλῶ νὰ μεταδῆσῃς τοὺς συγκνηνόμενους μου χαιρετισμούς. Σὲ φιλῶ καὶ περιμένω κάποιο σου γράμμα -- ἂς εἶναι σύντομα. Τὰ παιδιὰ μου σὲ χαιρετοῦν.

Κωστῆς Παλαμῆς

ΚΑΙ ΔΥΟ ΣΤΟΝ ΚΙΜΩΝΑ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ ΤΩΝ «ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΩΝ»

15 Ἰουλίου 1919

Φιλάτε μου,

Δ ΕΝ ΤΙ ΠΑΡΧΕΙ ἀμφιβολία, δὲ θέλει πρόηγμα πὼς τὰ δύο τετρασύλλαβα ποὺ βρεθῆσαν στὰ χειρόγραφα τοῦ Ζαβοῦ καὶ ποὺ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ σοῦ ἀνακοινώσῃ ὁ κ. Καραβίνας, δὲ ν εἶναι τοῦ Σολωμοῦ. Εἶναι καὶ τὰ δύο τόσο ἀνόητα ὡς ὁσία τὰς, ὄσο περὶ αὐτὴ μομφή τους, -- τόσο ἀβασάνιστα στὴ γλῶσσα τους, ὄσο λαθεμένα στὴ μετρική τους. Ἡ καλλιὰ τους χτυπᾷ στὰ μᾶτια, φτάνει κανεὶς νὰ ἔξερῃ ἄλλες μέσες ἀπὸ Σολωμὸν καὶ ἀπὸ στίχο. Γι' αὐτὸ νομίζω πὼς δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ δείξω καὶ ἀναλυτικότερα τὸ λόγο ποὺ με κάνει νὰ θεωρῶ τὸ Σολωμὸ ὄλος διόλου ἀάωο ἀπὸ τὰ δύο τοῦτα τετρασύλλαβα καὶ νὰ νομίζω μάλιστα πὼς εἶναι καὶ ἀσέβεια κατὰ δισταγήνως ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἡ «Φαρμακωμένη» εἶναι ἀριστοῦργημα στὸ εἶδος του. Ὅλα της μετρημένα καὶ βαλμένα στὴν ἐντέλεια· κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ ταίριασον με τὸ ποίημα, ὄπου καὶ ὅπως, τὰ δύο τετρασύλλαβα θὰ εἶτανε σὰ μαντιοῦρα καὶ σὰ βεβήλωμα τῆς ὄραϊας εἰκόνας. Βέβαια, πὼς ἀπὸ στίχο σὲ στίχο τοῦ Σολωμοῦ ὑπάρχει τεραστία διαφορά, γιὰτὶ ὁ ποιητὴς βρομώτανε σ' ἓνα συγκρατητὸ ζετούλιγμα πρὸς τὰ ἄνω ἄλλος ὁ τραγοῦδιστὴς τῆς «Ξανθοῦ-

λας» καὶ τῆς Ἀνθοῦλας καὶ τῆς Φαρμακωμένης ἀκόμη, κ' ἄλλος ὁ δημιουργὸς τῶν «Ἐλευθέρων Πολιτικῶν» καὶ τοῦ «Πόρφυρα» καὶ τοῦ Θεῖου «Κρητικῶν». Μὰ μέσα καὶ στοὺς ἀρελέστερους, λαϊκότερους στίχους, καθὼς καὶ στοὺς πρὸ πλαστικούς καὶ ὑπερούσιους ρυθμούς του ξεχωρίζει κανεὶς τὴν ἴδια φλέβα πάντα.

★ Μὰ θὰ πῆτε πὼς συμβαίνει νὰ βρισκῶνται μέσα στὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ, καὶ σὲ χειρόγραφα καὶ σὲ ἔντυπα ἀκόμη (μὴ λησμονήτε τοὺς πρὸ ἀγνωστοὺς, ἀνοσίσιους ψευδοσολωμικούς στίχους «σὸν τὴ στίδα κρημμένη στὴν στάχτη -- ἐκρυβόταν γιὰ μᾶς, λευτεριά» κλπ.) σφηνωμένες τέτοιες λογῆς μετριοτιμῆς.

★ Τὸ πρᾶγμα εἰς αὐτὸ ἐξήγητο. Ὁ Σολωμὸς μεταχειριζόταν τοὺς στίχους του ἀπάνω κάτω καθὼς ὁ Ρουσσὸ τὰ παιδιὰ του ὁ φιλόσοφος τὰ παι-

διὰ ποὺ τοῦ γεννοῦσε ἡ γυναῖκα του τὰ πετοῦσε στὸ βρεφοκομεῖο ὁ ποιητὴς τοὺς στίχους του τοὺς πετοῦσε κ' αὐτὸς ἐκδέτονος καὶ ἀσχηματίζοντος στὴ διάθεσιν τοῦ ἐνός καὶ τοῦ ἄλλου. Δὲν τοὺς τύπωνε ὁ ἴδιος, μῆτε φρόντιζε γι' αὐτοὺς. Κυκλοφοροῦσαν ἐλεύθερα σὰ δημοτικὰ τραγοῦδια. Καὶ κυκλοφοροῦντας, τεχνώνονταν, ἀπλώνονταν, βερώνονταν, μεταμορφώνονταν, παραλλάζαν, ψευτίζαν, παραγεμίζαν, ἀλλάπητα, παθαῖναν τῶν παθῶν τους τὸν τάραχο, καθὼς φαίνεται, ἀπὸ τὸν κόσμο κ' ἀπὸ τὸν κοσμῆ. Εἶναι ἡ θλιβεροὶ ὄψη -- γιὰ μὲνα τοῦλάχιστον -- τῆς λεγομένης ὁ ἴσας ἐνός ποιητῆ.

★ Κάθε φορὰ ποὺ ἀκούω νὰ μοῦ λένε γιὰ ἀστοχίση τάχα τῆς ἀξίας τοῦ Τάσου πὼς τραγοῦδαν στίχους ἀπὸ τὴν λυτρωμένην του Ἰερουσαλήμ οἱ ναυπολιτῆνες βαρκοδόχοι, δὲν μπορῶ νὰ συγκρατήσω κάποιον κίνημα ἀντιπομοησίας. Φοβάμαι πὼς ὁ Τάσος δὲν εἶναι ἄτυχος μόνον στὴ ζωὴ του. Μὰ θὰ μοῦ πῆτε: «ὁ λαός! τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια!». Ἄλλο ζήτημα τοῦτο. Σταματῶ. Γιατὶ θὰ μᾶς ἐφερονε σὲ μάχημα τοῦ λόγου καὶ δὲν ἔχω ὁρῆξῃ, καὶ ἴσως μῆτε ἔσεις.

★ Χειροπιαστὸ παράδειγμα τοῦ πρόστιχου τρόπου με τὸν ὁποῖον χαλιούνται, δημοτικὰ τάχα καὶ ἀπὸ στόμα σὲ στόμα φερόμενα, τραγοῦδια σὰν ἐκεῖνα τοῦ Σολωμοῦ ἔχου-

με το χιλιτραγουδημένο «Ποιά είναι εκείνη που κατεβαίνει». Το ασπροντυμένη του ποιητή, το κανονικώτατο που δίνει τον τόνο και το χρώμα στο χαριτωμένο ποιηματάκι, έγινε, άλογα και άμετρα, «στα μαύρα ντυμένη» και προστέθηκαν και οι στίχοι.

Μην είν' εκείνη.
πού άγαπούσα,
κι' επιθυμούσα
να την ιδώ,

για να σκρώνονται βέβαια από φρίκη οι τριχες του Σολωμού μέσα στο μνήμα του.

Όλοπρόθυμος
Κωστής Παλαμής

★ Σας επιστρέφω τα γράμματα.

Δευτέρα 3.11(;))

Φίλιτάτε μου κ. Μιχαηλίδη,

ΛΥΠΟΤΜΑΙ που σ'αξέκαμα να στενοχωρηθίτε και πώς δεν μου είναι εύκολο να ξερω να σ'αξέρω για να σ'αξέξηγήσω και προφορικώς πώς δεν μου φαίνονται πολύ βάσιμοι οι διαταγμοί Σας για το ορθογραφικό μέρος του άρθρου μου.

Θά ήταν εξηγημένη ή ορθογραφική — και όχι πλέον γλωσσική ενδιαίση των άναγνωστών των «Παναθηναίων» και των άναγνωστών μας εν γένει, αν επρόκειτο βέβαια για ορθογραφικό σύστημα ριζοσπαστικό.

Αν έγγραφα χωρίς τόνους, ή αν άπλοποιούσα την ορθογραφία, ή αν καταργούσα τις περισπωμένες, ή αν έγγραφα τη δίφθογγο καθώς την προσέφερα (μάβρα, άβρα λ.χ.) ή επιτέλους αν πρόσεχα πολύ συστηματικά στην ορθογραφία, καθώς λ.χ. ο Ψυχάσης, ο Πάλλης, άλλοι νεώτεροι, ο Χατζόπουλος, και άλλοι. Μά εγώ, φτάνει να θυμηθίτε ή να προσέξετε σε όσα έχω δημοσιεύσει και σε τόμους και σε φύλλα, στίχους και πεζά, είμαι ό συντηρητικώτατος των δημοτικιστών, και από πνεύμα κάπως συντηρητικό τουλάχιστο εις ότι αφορά εις τ'όμάτι του άναγνώστη, και από δυσκολία πλέον να καθίσω και να ξεψαχνίσω όλα, αφού γλωσσολόγος και επιστήμονας δεν είμαι, και είμαι ένας απλός λογοτέχνης. Ακολουθώ κατά ένενήντα ενιά τις εκατό, την

παράδοση του γραφτού δημοτικού λόγου. Όμως από την άλλη τη μεριά, είμαι ποιητής ή γλώσσα μου ποιητική, φιλολογική — ακολουθώ κάποια τάξη, κάποια μέθοδο, κάποιο ρυθμό όπως στη σκέψη, όπως στο στίχο όπως στη μορφή, όπως στη λέξη. Έτσι και στην τελευταία λεπτομέρεια μ'αξέ λέξης. Δεν φτάνει μόνο ή καλλιτεία: χρειάζεται να αρχίζουμε από τα στοιχεία, δηλ. από την ορθότητα και το πρώτο στοιχείο της ορθότητας είναι ή ορθογραφία: δεν είναι δουλειά μας να τη βρούμε έμεις: μάς τη δίνει ή γραμματική της γλώσσας που γράφουμε, ή άναγνωρισμένη γραμματική, ή λογική της γλώσσας. Με συγχωρείτε που αναφέρω πράγματα που τα ξέρετε καλύτερα από μένα. Για να φύγω από τις γενικότητες αυτές, στη δική μου την περίπτωση, δεν θά βρήτε τίποτε άλλο που να ενόχληση τον άσυνείδητο άναγνώστη παρά την ορθογραφία των τριτόκλιτων της καθαρεύουσας αντί τ'ομάτι (παράσταση, παράδοση κλπ). Μά αυτό είναι οσιώδες στο γράμμα της δημοτικής: γιατί αυτή τριτόκλιτα τέτοια, δεν έχει: γράφουμε παράσταση κ.λ.λ., καθώς γράφουμε: μνήμη, λύπη, και θά ήταν τόσο άτοπο να γράφουμε ή παραστασιμνήμης. Έπειτα, νομίζω για να βρω ως καθώς θά ήταν άτοπο αν έγγραφε ή μνήμη, της μνήμης, ή της μνήμης. Έπειτα, νομίζω, για να βρω στο πρακτικό μέρος του ζητήματος, πώς ό συντηρητικός άναγνώστης σοκάρεται από πολύ από λέξεις άσυνείδητες, μά όχι, υποθέτω από τη γραφή των λέξεων: ένα αντί ή ή ένα αντί ι, ή ένα ο αντί ω, υποθέτω πώς θά τα περνά από πολύ άπαράτηρα. Έπειτα, δεν νομίζετε — για να θυμηθίτε και την ψυχολογία του άναγνώστη μας — πώς εκείνος που με αντιπαθεί, ή, που δεν με γουστάρει, και

πριν διαβάσει το άρθρο μου, και όλη τη σοφία και την ποιήση του κόσμου να κλιή το άρθρο, θά το πετάξει και θά το μουτζώσει, ενώ εκείνος που με θεωρεί πώς κάτι αξίω και πώς με προσέχει, βλέποντας το όνομά μου, που δεν είναι όνομα ανθρώπου που πρώτη φορά θά παρουσιαστή στα «Παναθηναία» και στον τύπο, και που συχνά — πικρά αναφέρθηκε και στο περιοδικό μας, θά με προσέξει και θά με διαβάσει, άκόμη και αν ή ορθογραφία μου ήταν επανωστατικότερη κ' άπ' ό,τι φοβάσθε; Αυτό σ'αξέ γράφω κάπως φλύαρο, γιατί ίσα-ίσα βλέπω πώς πρόθυμα δεχθήκατε στις στήλες σας το άρθρο μου και με πολλή ενγένεια μου υποβάλατε, καθώς έχετε δικαίωμα, τις παρατηρήσεις σας. Όπως δόξατε, αν νομίζετε ότι και έτσι που είναι ορθογραφημένο το άρθρο, θά μπορού ή φιλοξενηθί στα «Παναθηναία», θά σ'αξέ παρακαλέσω να μου στείλετε τις διορθώσεις, σημειώνοντας με κόκκινο μολύδι τα μέρη τα ορθογραφικά που σ'αξέκαμαν να σταματήσετε και να διστάσετε. Για να ιδώ κι' εγώ επί τόπου, εφαρμοσμένα στο κείμενο, τί συμβαίνει, και τί θά μπορούσε να γίνει. Μά δεν μπορεί επιτέλους, φίλιτάτε μου κ. Μιχαηλίδη, να εμφανισθί μ'αφορά σ'ένα φιλολογικό φύλλο ένας γέρος πιά φιλόλογος σαν έμένα, καθώς γράφει πάντα: Σας τα γράφω με όλο το θάρρος που μου δίνει ή φιλία σας και ή συμπάθειά σας, μαζωτά για ένα άρθρο κριτικό, που νομίζω πώς άλλου είναι το ενδιαφέρον που θά κινήση και ή αξία του, αφού έγγίλει ζητήματα καλαισθητικά, διαλεκτικά, σημαντικά για όσους ξέρονται τι σημαίνει Τέχνη, Ποίηση, Κριτική. Με χαιρετισμούς έγχαρδους πάντα πρόθυμος φίλος σας

Κωστή Παλαμής.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΜΑ

Σ ΕΝΑ μου προπολεμικό ταξίδι στη Θεσσαλονίκη έτσι όπως γνώριζα τον πνευματικό της κόσμο, ή, όπως Εσνάθλευα γνωστούς μου πνευματικούς της άνθρωπος, που μάς συνέδεε γνωριμία από παλιά, ό άλησμόνητος Πέτρος Ωρολογάς μου συσθεσε τό λόγιο και δημοσιογράφο Γ. Δομότη συνεργάτη της τοπικής έφημερίδας «Μακεδονία», όπου από καιρό εις καιρόν έγγραφε σ' αυτήν κριτική για τό Θεάτρο και για βιβλία, κι' είχε εκτίμηση και γνωριμίες με όλη την κοσμική και πνευματική μακεδονική πρωτεύουσα. Ήθελε λέγει να μιλήσωμε περί Ριάδη, που γνώριζε πώς τόνηξερα και να πάμε στο σπήτι των κληρονόμων του, — άδελφού του, ή άνιψιάς του, ακριβώς δεν θυμούμαι — να δούμε ό,τι έγκατέλειψε και αν έχουν, μιά κάποια ιστορική άξία. Και μου έκλεισε ένα ραντεβού, — και πήγαμε. Επειδή ή υπόθεση τούτη είναι του 1936 περίπου και κανένα από τα πρόσωπα που άναφέρω, δεν υπάρχουν, δεν ήμπορώ να θυμηθώ λεπτομέρειες. Θυμούμαι ότι πήγαμε σ' ένα σπήτι, στον παραλιακό δρόμο της Θεσσαλονίκης προς τις Εξοχές της και τό Σέδες — αυτός που συνέχειά του είναι ή Λεωφ. Όλγας, θ' πάτωμα — κι' εκεί συναντήσαμε μιά γυναίκα, που προειδοποιημένη έφερε σκορπισμένα και τυλιγμένα σ' ένα πανί, σαν τραπεζομάνηλο πλήθος χαρτιά, που μου είπε, πώς τούτα ήσαν κατάλοιπα από πολλά, που σκορπίστηκαν και χάθηκαν. Αυτό ήταν μιά πλούσια κληρονομιά της άλληλογραφίας Του, και περιείχε γράμματα και άλλα χαρτιά με πολύτιμες σημειώσεις που δεν μπορούσα εκείνην την ώρα να τα έξεστάω γιατί θιαστικός όπως ήμουν, — τό βραδυό εκείνης της ήμέρας έφευγα ταξίδι για τό Άγιον Όρος με βαπόρι — έπρεπε να φύγω. Ξεχώρισα μόνο μιά σειρά από γράμματα του Παλαμά και τους είπα να τ' αντιγράψουν και να μου τα στείλουν. Ήταν περισσότερα από 20, πολυσέλιδα κ.λ.π., βρισκονταν επίσης πολλά του μακαρίτη Άλέξ. Παπαναστασίου, που ήξερα τη στενή του γνωριμία μαζί του κ.ά. Μήνες μετά, όταν επέστρεψα στην Άθήνα, τα έλαβα σ' ένα φάκελλο, συστημένα — τότε έξεδίδα και διηύθυνα τό «Ελληνικά Φύλλα» — κι' έβαλα μπρός να δώ, να τα δημοσιεύσω, για να πάω τον άλλο χρόνο και πάλι στη Θεσσαλονίκη και να ζητήσω την εκκεθάριση και των υπολοίπων. Και αυτά όμως δεν βρήκα τον τρόπο να τα δημοσιεύσω και την οικογένεια των κληρονόμων του τό ίδιο, δεν βρήκα την εύκαιρία να έπισκεφθώ. Κι' έτσι τό θέμα της άλληλογραφίας και των καταλοίπων Ριάδη παραμένει ως ήμιτελής γνωριμία με τον κόσμο του, ύστερα από τον θάνατό του. Κι' είναι κρίμα ό,τι άπόμεινε από Αυτόν να χαθί για τό διάστημα αυτός Μακεδόνας υπήρξε στην εποχή του μιά φυσιογνωμία, έκλεκτή, λεπτή, σπάνια.

★ ΤΟΝ Αιμίλιο Ριάδη — που τότε μόνο έμαθα τό πραγματικό του επώνυμο: Κου — μου τον είχε συστήσει ό άλησμόνητος φίλος Άλέξ. Παπασαστασίου, στο περιβάλλον του όποιου άνήκα κι' εγώ, στον καιρό της πολιτικής του δραστηριότητας και των μαχητικών του εκλογικών ζυμώσεων. Ο ίδιος, σπήτι του, μου είχε συστήσει και τον Κώστα Παρθένη, με τον όποιον συνδεθήκαμε και διατηρώ πολλές και ενδιαφέρουσες αναμνήσεις της ζωής του. Ήσαν και οι δύο, ιδιαζόντως, εκτιμώμενοι από τον μεγάλο πολιτικό που τόσο γρήγορα χάσαμε... Είχαμε, λοιπόν γνωριστεί πολύ φιλικά κι' είχαμε συνδεθεί με κοινήν εκτίμηση. Με τη μεσολάθησή μου, είχε μετάσχει στις Δελφικές Έορτές του 1928, και με την ίδια, δική μου, μεσολάθηση, είχε λάβει και τό Ποιήματα του Καθάφη, τό όποια με άποστολές προς έμένα, του Ποιητού σκορπούσα και που έγιναν άφορμή, αυτά, με την Ποιήσή του, να συνδεθώμε και να ένωθώμε στενά και πολύ φιλικά. Απώλεια της μουσικής και της Τέχνης, ό πρόωρος θάνατός Του, πάνω στην διεθνικιστική άκμή του...

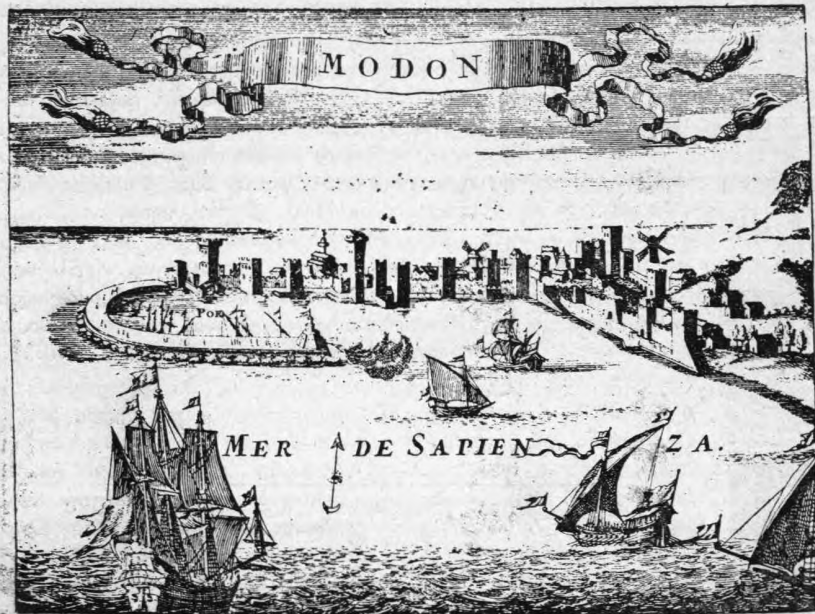
★ ΤΑ ΟΚΤΩ ή έννέα γράμματα που παρουσιάζονται σήμερα εδώ, είναι μερικά από τό σταλμένα γράμματα του Παλαμά προς τό Ριάδη άπ' την εποχή (1927...) που άρχισε ή στενή, θερμή, και πυκνή φιλική άλληλογραφία, των δύο φίλων, που τόσα προσφέρει στην έν μέρει γνωριμία του Ποιητή, από την Κοινή Γνώμη και τους θαυμαστές του. Είναι ή εποχή που ό πνευματικός κόσμος της Ελλάδος — καλύτερα των Αθηνών, γιατί όπως και τώρα, και τότε και πάντα, Έλλάδα παραμένει ή Άθήνα, και άς λέγουν ότι θέλουν οι διάφοροι... — συνταράσσεται από ένα βιβλίο του μόλις διορισθέντος καθηγητού της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης Ι. Ιάκωνη Αποστολάκη: «Η Ποίηση στη Ζωή μας». Σ' αυτό ό συγγραφέας άπεμόνωνε τό Σολωμό, ως τον μόνο ύπολογίσιμο Ποιητή, με τη δημοτική Ποίηση, και καλύτερα τα είδωλα όλων των άλλων, ακόμα και του Παλαμά, που μαστίγωνε και κακομεταχειρίζονταν, με ακληρότητα πρωτοφανή μεταδίδοντας στους οπαδούς του,

πολύ άγρια, βάνουσα, κι άνελέητα. Βέβαια, δέν συνεμερίζοντο τίς άπόψεις του οί πολ-
λοι, αλλά οί φοιτητές και μαθητές του υπό τήν διδασκαλία του παρεούροντο και άδαείς ό-
πως ήσαν, έποτίζοντο μέ τό ίδιο μ' αυτόν μίσοσ έναντίον του Δασκάλου τής Ποίησής μας.
Γιά ν' άντιδράσουν, τότε οί Θεσσαλονικείς φίλοι και θαυμαστές του Παλαμά, ίδρυσαν ένα
σωματείο μέ τ' όνομά του «Κωστήσ Παλαμάσ» και όργάνωσαν μιά κάθοδο του Ποιητή στην
μακεδονική πρωτεύουσα πού υπήρξε θρίαμβος και για κείνους και για τήν Ποίηση και για
τόν ίδιο τόν Παλαμά. Έτσι, τήν 1 Δεκεμβρίου του 1928 έφτασε ο Παλαμάσ στή Θεσ-
σαλονίκη συνοδευόμενος από τά παιδιά του — τήν Ναυσικά και τόν Λέανδρο—για τριήμε-
ρη επίσκεψη, μ' ένα πρόγραμμα πλούσιο και γεμάτο από πνευματικές έκδηλώσεις: προσφω-
νήσεις, δεξιώσεις, επίσημη όμιλία του, έγκαινία δρόμου μέ τ' όνομά του, γεύματα, πε-
ρίπατοι, επισκέψεις κ.ά. Όλα τούτα, πού φαίνεται πως είχε πολύ τή συμμετοχή τουσ' αυτά
ο Ριάδης, παρατάσσονται στή σειρά των έπιστολών πού προηγήθησαν, και πού λυπούμαι πού
δέν κατορθώσα νά έχω όλη τήν σειρά των για νά δοθής ή πλήρης εικόνα των γεγονότων, και
τής ψυχικής καταστάσεως του Παλαμά, σ' όλην εκείνην τήν περίοδο, πού εκόχλαζαν τά κομ-
ματικά πάθη όχι μόνο στήν Πολιτική αλλά και στή Λογοτεχνία και πού κράτησαν κάμποσα
χρόνια τόν πάλεμο των δυό παρατάξεων — τόσο στή Θεσσαλονίκη όσο και στήν
πιστών του Παλαμά και των όπαδών των ιδεών και των άρχών του Άποστολάκη. Ό πόλε-
μος τούτος όμως δέν φαίνεται νά κράτησε πολύ, και γρήγορα ο Παλαμάσ νίκησε κι' υπερίσχυ-
σε, για ν' άντιμετωπίση μιάν άλλην, σκληροτέρα κατάσταση τόν Κ α θ α φ ι σ μ ό πού
τήν ίδιαν έποχή είχε άρχίσει νά εκδηλώνεται, κι' υπήρξε η πιό ούσιαστική και δυναμική
πάλη του έθνικού Βάρδου τής Ελλάδος, ένάντια στον ποιητή τής Άλεξανδρείας, υπό τή ση-
μαία του όποίου όχι μόνο τάχτηκε ο Ριάδης, αλλά και οί περισσότεροι των συγχρόνων και
κορυφαίων λογίων, συναδέλφων του Παλαμά.

★ Συμπληρώνω τίς σελίδες τούτες μέ δυό ακόμα έπιστολές παραπολύ ένδιαφέρουσες του
παλαμά για τή γλώσσα και για τήν Π ο ί η σ ή του, σταλμένες προς τόν Κί-
μωνα Μιχαηλίδη, τόν διευθυντή των «Παναθηναίων» του 1905, από τό άρχείο του, πού κα-
τέχω, μαζί και μέ άλλες έπιστολές άλλων, συνεργατών του, πού μιλούν για ζητήματα και θέ-
ματα τής έποχής των, πού άπασχολούσαν εκείνους, τά Γράμματα, ή τόν τόπο μας και εκφρά-
ζονται σάν αυτοβιογραφία τής έποχής μέ όλα τά ιδιαίτερα παρασκήνια του καιρού των και
αυτών των ίδιων.

ΜΑΡΙΟΣ ΒΑΪΑΝΟΣ

Σπανία γκραβούρα τής έποχής πού παρουσιάζει τό ιστορικό κάστρο τής Με-
θωνής κατά σχεδίασμα του Άταλου Περιηγητου Κορονέλλι.

Α Γ Ω Ν Ι Α

Σ Ε ΖΗΤΑ ή ψυχή μας
όπως τά μάτια του τυφλού τό «Φώς»!

Σέ ζητά τό κορμί μας,
όπως ο χρόνια άρρωστος τήν υγείά του.

Σέ ζητά ή ζωή μας
όπως οί άγέννητες ζωές τήν ώρα πού θα γεννηθούνε.

Σέ ζητά ή ψυχή μας
γιατί είν' ένα με σένα!

Σέ ζητά τό κορμί μας
γιατί ή πνοή σου βεβαιώνει τήν ύπαρξή μας

Σέ ζητά ή ζωή μας
γιατί ή παρουσία σου ξεμαγκώνει τήν καρδιά
και πλαταίνει —
μέσα στον κόσμο τής αλήθειας —
τό νόημα τής ανθρώπινης Μοίρας!

Δ Ε Ν Λ Ε Ω Α Λ Η Θ Ε Ι Α

(Στήν Άλική Δρακουλίδη)

Α Ν λέω:
—δική σου είναι θέληση
«τόσο» νά υποφέρω,
δέ λέω αλήθεια...

Άδύνατον
νά βρίσκεται «τόση» κακία,
μέσα σε «τόση» καλοσύνη.

Ούτε
και «τόσο» σκοτάδι
μέσα σε «τόσο» φώς!

Όλοι
τό ξέρουμε πως ή πίκρα
δέν είναι μόνον πίκρα
«Κι άπ' τόν άκρο πόνο γλύκω».

Κι ούτε
από τους Ούρανοϋς μπορεί νά στάλθηκε
τούτος ο σπαραγμός.

Όλοι τό ξέρουμε
πως ή Άγάπη είναι Θεός!
Κι ένας Θεός δε μπορεί νά ναι «τόσο» σκληρός.

ΣΤΟΝ ΗΛΙΟ

ΗΛΙΕ,

μην κρύβεσαι μέσα στα σύννεφα...

Μη γέρνεις πίσω απ' τὰ βουνά...

Μη τὰ μάτια σου σφαλνᾶς στὴν τετράβαθη λάσπη τῆς Γῆς.

*Ηλιε,

ἀνοιγε τὰ μάτια μας...

Δείχνε τὸν κόσμο «αὐτὸς» ποὺ εἶναι.

Ἀνάστησε τὴ ζωὴ μας.

*Ηλιε,

δὲ θέλουμε νὰ μᾶς βρῆ ἡ νύχτα...

Δὲ θέλουμε νὰ περάσουμε στὸ σκοτάδι...

*Ηλιε,

θέλουμε κατάσαρκα νὰ μᾶς λούξη τὸ φῶς σου!

Θέλουμε στὴ δική σου τὴ λάμψη ν' ἀνασαινομε

τὴν Ἀρμονία καὶ τὸ Ρυθμὸ τοῦ Κόσμου!

Θέλουμε στὸ ἀντίκρουσμά σου νὰ νιώθουμε τὴν Αἰωνιότητα!

Θέλουμε ἀσταμάτητα ν' ἀκούμε τὴν καφετερὴ Σιωπὴ σου!

ΛΙΑΗ ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ
ΣΤΟΝ ΝΕΟ ΚΟΣΜΟ

LOUIS TRAKIS

ΚΕΦΑΛΙ

Ο Ο'ΝΗΛ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ
Α Ν Θ Ρ Ω Π Ο
ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Δ ΤΟ βασικές δυνάμεις επηρέα-
σαν και διεισφόρυσαν τὸ ἀμερι-
κανικὸ θέατρο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰ-
ῶνα μας ὡς τώρα. Ἡ μὴ ὑπὸ μορ-
φὴν ἀναπτύξεως τοῦ Ἐθνικοῦ Δρά-
ματος, ἄς τὸ ποῦμε, τῆς δημιουργί-
ας δηλαδὴ καὶ συγγραφῆς ἔργων
ποὺ ἐκφράζουν τὴν ζωὴν καὶ τὴν
ψυχολογία τῶν Ἀμερικανῶν, καὶ ἡ
ἄλλη ὑπὸ μορφὴν δυναμικῆς στά-
θμης τοῦ θεάτρου, ὡς τεχνικῶ καὶ
αισθητικῶ ὄργανου γιὰ τὴν ἀνάδει-
ξη τῶν προϊόντων τῆς στάθμης αὐ-
τῆς. Καὶ ὁμολογουμένως ἡ ἰσορρο-
πησις τῶν δύο αὐτῶν κατευθύνσεων
ἔδωσε τὰ πιὸ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα
καὶ σήμερα ἡ Ἀμερικὴ μπορεῖ νὰ
καυχιέται πῶς διαθέτει ἓνα ἀπὸ τὰ
πιὸ συγχρονισμένα θεάτρα τοῦ κό-
σμου, θγαλμένο ὄργανο: καὶ ἀπὸ τῆς
ζωῆ τοῦ λαοῦ τῆς.

★ Ὅταν μιὰ χώρα παράγει τόσους
πολλοὺς σύγχρονους θεατρικοὺς συγ-
γραφεῖς καὶ μάλιστα διεθνῶς ση-
μασίας, μπορεῖ ἀξιόλογα νὰ υπερη-
φανευθῆ πῶς ἔχει πράγματι θεάτρο
δικό τῆς, καὶ ἄς μὴ μπορῆ νὰ παινε-
φτῆ πῶς συνδέεται ἄμεσα μὲ κλασ-
σικοὺς προγόνους, ὅπως οἱ εὐρωπαϊ-
κοὶ λαοί. Γιατί σίγουρα στὴν ἐρημη-
νεῖα τῶν κλασσικῶν, καὶ γενικῶ τῶν
συγγραφέων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δραμα-
τολογίου. Τὸ Ἀμερικανικὸ θέατρο
ὕστερεῖ κατὰ πολὺ, ἀπὸ τίς ἐπιδό-
σεις τῶν θεάτρων τοῦ Παλαιοῦ Κό-
σμου.

★ Ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ, ἀπὸ τὰ
1900 ὡς τὰ σήμερα, σὲ 70 περίπου
χρόνια ραγδαίως καὶ πολυσχιδοῦς
πνευματικῆς δράσεως στὸν τομέα τῶν
Τεχνῶν καὶ τῶν Γραμμάτων, ἀνέ-
δειξε πάνω ἀπὸ 200 ἐπιτυχόντας
θεατρικοὺς συγγραφεῖς ποὺ ἐμόρφω-
σαν τὸ πνεῦμα τῆς ἀμερικανικῆς σκη-
νῆς καὶ μιὰ λεγεῶνα ἀξιῶν σκηνο-
θέτες, ἠθοποιούς καὶ τεχνικούς ποὺ
ἔδωσαν σάρκα καὶ ὄστα στὶς σκηνη-
κῶν αὐτῆς δημιουργίες. Θὰ μπο-
ρούσαμε ἐδῶ νὰ ἀναφέρουμε χρονο-
λογικὰ τοὺς διασημότερους ἀπ' αὐ-
τοὺς ποὺ ἔγιναν γνωστοὶ καὶ ἔξω
ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας τους στὴν

Εὐρώπη καὶ εἰς ὅλο τὸν Κόσμο καὶ
ἐπέδρασαν μάλιστα ὄχι λίγο στὴν
ἐξέλιξη τῆς δραματουργικῆς τεχνι-
κῆς δλοῦθε, θὰ ἀναφέρουμε ὅμως, μόν-
ο γιὰ λόγους συντομίας τὸν σπου-
δαιότερο, καὶ μεγαλύτερο δραματι-
κὸ συγγραφέα τοῦ αἰῶνα μας ὡς τώ-
ρα, τὸν Εὐ γ έ ν ι ο Ο' Ν ή λ.
τὸν μόνον θεατρικὸ ποὺ βραβεύθηκε
στὸ παρελθὸν μὲ τὸ βραβεῖο τοῦ Νό-
μπελ. Ὁ Σ ά μ ο υ ε λ Μ π έ-
κ ε τ βραβεύθηκε μὲ τὸ Νόμπελ
πολὺ ἀργότερα. Τὸ θέατρο τοῦ Ο'
Νήλ γνωστὸ πέρα γιὰ πέρα σ' ὅλο
τὸν Κόσμο, καθὼς καὶ ἐδῶ στὴν Ἑλ-
λάδα, ἔχει κυριαρχήσει στὴν συνεί-
δηση τῆς ἐποχῆς μας ὡς τὸ ἀνώ-
τατο δείγμα σύγχρονης δραματικῆς
δημιουργίας, ἰσάξιο τῶν μεγάλων
θεατρικῶν ἐποχῶν ὅλης τῆς Ἱστορί-
ας. Μὲ τὸ τελευταῖο του ἔργο Long
days journey into the night

«Μακρυ-
νὸ ταξεῖδ: μὲς' τῆ νύχτα», ποὺ πῆρε
καὶ τὸ βραβεῖο Πούλιτσερ τοῦ 1957,
καὶ παίχτηκε λίγα χρόνια μετὰ τὸ θά-
νατό του γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Ν.
Ἰόρκη, ἐπεκύρωσε τὴ μεγάλη του
φήμη καὶ ἀνανέωσε τὸν παγκόσμιον
θαυμασμὸ γιὰ τὸ γνήσιο καὶ σπάνιον
τραγικὸ του αἶσθημα καὶ τὴν ὑψι-
στη καλλιτεχνικὴ του δύναμη.

★ Γυιὸς ἠθοποιῶν, τοῦ Τζαίμς Ο'
Νήλ, χρωστᾷ πολλὰ στὴν ἀνεκτί-
μητη πείρα ποὺ ἔλαβε στὰ μικρὰ
του χρόνια, ζώντας στὰ παρασκήνια
καὶ ταξιδεύοντας μὲ τὸν πατέρα του
στὶς ἀδιάκοπες περιοδεῖες του ἀπὸ
πόλη σὲ πόλη τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ τέ-
γνη του εἶναι ἐξομολογητικὴ καὶ
ἀποκαλυπτικὴ μαζί. «Μ ε ἰ ἄ σ π α-
ρ α κ τ ι κ ῆ κ ρ α υ γ ῆ π ο ὗ
ἡ χ ε ἰ τ ἄ μ υ σ τ ι κ ἄ π α-
ρ ἄ π ο ν α κ α ἰ τ ἰ ε ς φ ρ ι-
κ τ ε ς ἄ γ ω ν ἰ ε ς τ ῆ ς σ ὺ γ-
χ ρ ο ν ῆ ς ἄ μ ε ρ ι κ α ν ι κ ῆ ς

συνείδηση», — ὅπως τὴν χα-
ρακτηρίζει ὁ σημαντικώτερος Ἀμε-
ρικανὸς κριτικὸς Joseph Wood
Cruch.

Τ ΟΝ ΕΥΓΕΝΙΟ Ο' ΝΗΛ ἐγγύω-
ρισα πρῶτα ἀπὸ τὸ ἔργο του—
πᾶνε τώρα κάπου 35 χρόνια. Δὲν
εἶχα δεῖ ὅμως ποτε ὡς τότε, καὶ ὅτε
εἶχα διαβάσει ἀκόμα τίποτα δικό
του. Τὸ ἀμερικανικὸ δράμα ἦταν ἐ-
λάχιστα διαδεδομένο στὸν τόπο
μας, ὁ δὲ Ο' Νήλ ἦταν ἐντελῶς ἄ-
γνωστος στὸ ἑλληνικὸ θεατρικὸ κοι-
νὸ. Ἀπὸ περιοδικὰ καὶ ξένα βιβλία,
μερικὸ ἀπὸ μᾶς, τοὺς νεοσσοὺς τότε
τοῦ ἐπαγγέλματος, εἶχαμε πληροφω-
ρηθῆ κάπως γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ
Ἴρλανδοαμερικανοῦ συγγραφέα στὸ
Νέο Κόσμο, ἀλλὰ οἱ πληροφορίες
μας, βέβαια, ἀνεπαρκεῖς καὶ ἀπὸ
δευτέρου χερί: δὲν μᾶς παρεῖχαν καμ-
μιὰ γνησιότητα ἐνημερότητας. Βρι-
σκόμασταν στὴν ἴδια ἀπόσταση ἀπὸ
τὴν ἀλήθεια, σχετικὰ μὲ τὴ νέα αὐ-
τῆ προσφορά στὴ σύγχρονη θεατρι-
κὴ Τέχνη, ἔσο καὶ τὸ κοινὸ.

★ Ἐγγραφα λοιπὸν στὴν Ἀμερικὴ
καὶ τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Ο' Νήλ ποὺ
ἤρθαν στὰ χέρια μου ἦταν τὸ «Π ὀ
θ ο ι κ ἄ τ ω ἄ π ὀ τ ἰ ε ς
Λ ε ὗ κ ε ς» καὶ «Α ν ν α
Κ ρ ἰ σ τ ι». Ὅταν τὰ διαβάσαμε
μὲ τὴν Κατίνα Παξινού τ' ἀγαπήσα-
με ἀμέσως. Ἡ συγκίνησή μας ἦταν
γνήσια καὶ ἰσχυρὴ. Ἐῖχαμε αἰσθαν-
θῆ τὴν παρουσία ἑνὸς δραματικοῦ
ποιητῆ ποὺ δὲν μιλοῦσε μόνον ἀπὸ
περίσσεια ταλέντου, ἡ δραματουργι-
κῆ, εὐχέρεια, μὰ ἀπὸ ἔγνοια θαθεῖα
γιὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ ἀνάγκη ψυ-
χῆς — ἓνα συγγραφέα ποὺ εἶχε νὰ
πῆ καὶ ν' ἀποκαλύψῃ πράγματα γεν-
ναῖα καὶ θεμελιώδη. Ἐνα στοχαστι-
κὸ νοῦ καὶ μιὰ παλλόμενη καρδιά
ποὺ σφυρηλατοῦσαν τὴν αἰσθηση τοῦ
τραγικοῦ, σύμφωνα μὲ τὸν βαθύτε-
ρο ρυθμὸ τῆς ζωῆς. Σὰν ἠθοποιοὶ εἴ-
δαμε τοὺς ζωντανούς καὶ πλοῦσιους
σὲ δραματικὴ οὐσία χαρακτηρισ-
τῆς των. Ὁ ἀξέχαστος μεγάλος μας
ἔργων αὐτῶν, καὶ σκίρτησε ἡ καρ-
διά μας ἀπὸ τὸν πόθο τῆς ἐνσάρκω-

συνάδελφος Αιμίλιος Βεάκης, μās παρακινούσε τότε να κάνουμε μαζί Θέατρο και μās πρότεινε το Θέατρο «Κυβέλης» (τότε «Διονύσια»), που ήταν διαθέσιμο. Αν και η φιλοδοξία μας δεν ήταν ποτέ το «θασαρχιλίκι» δεχτήκαμε μόνο και μόνο για να μπορέσουμε να παίξουμε αυτά τα δύο έργα του Ο' Νήλ.

Ριχτήκαμε με τα μούτρα στη μετάφραση του «Πόθοι κάτω απ' τις Λευκές». Είδαμε στον Βεάκη ένα ιδεώδη Ψωμάρι Κάμποτ και τους έαυτούς μας έπαρκε για τους ρόλους της Άμπυ και του Έμπεν, και το έργο ανέδθηκε σκηνοθετημένο από μās, με σκηνογραφίες του Κλώνη και ένδυμασίες σχεδιασμένες από τον Άντωνή Φωκά, στο Θέατρο αυτό του Συντάγματος το καλοκαίρι του 1930. Α ό τ ό η τ α ν τ ό π ρ ω τ ο έ ρ γ ο τ ο υ Ο' Ν ή λ π ο ύ π α ί χ τ η κ ε σ τ ή ν Έ λ λ ά δ α.

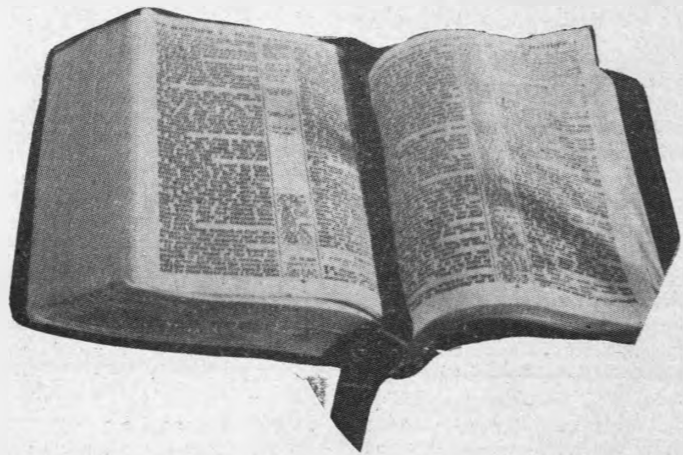
★ Τή ν « Ά ν ν α Κ ρ ί σ τ ι », που έπίσης μεταφράσαμε εύθες κατόπιν, δεν μπορέσαμε να τη δώσουμε στο Θέατρο «Κυβέλης», αλλά στη δεύτερη περίοδο του Έθνικού (1932—33), με σκηνοθεσία του Φώτου Πολίτη. Ήπαιξε, όπως πολλοί θά θυμούνται άσφαλώς και πάλιν ο Βεάκης τον πρώτο ρόλο, η άειμνηστη συνάδελφος Σαπφώ Άλκαίου τον έξαισία γραφικό ρόλο της Μάρθας Όουεν, ή Παξινού την Άννα και εγώ, τον Μάτ Μπέρκ. Τόν ίδιο περίπου καιρό ή κυρία Μαρίνα Κοτοπούλη και ή κυρία Κυβέλη ήπαιξαν με έπιτυχία, όπως θυμόμαι, το πρώτο μέρος του «Τό πένθος ταιριάζει στην Ήλέκτρα», τό Γ υ ρ ι σ μ ό εις τό Θέατρο «Κεντρικό».

★ Μερικά χρόνια άργότερα δόθηκε από μās πάλι στο Έθνικό τό «Π έ ρ' ά π' τ ό ν δ ρ ί ζ ο ν τ α» σέ δική μας μετάφραση. Έτσι ή γνωριμία μας με την τέχνη, τό πνεύμα και την ποίηση του Ο' Νήλ αύξανε, και ό θαυμασμός μας περίσσευε δλοένα με τη συνεχή έπαφή μας με τό έργο του.

Η άτμόσφαιρα που δημιουργούσε τό Θέατρό του ήταν πιό συναρπαστική, άναμφισβήτητα από τά κείμενά του, από τό καθαρώς δηλαδή λογοτεχνικό μέρος του έργου του. Άλλά μήπως αυτή ή άτμόσφαιρα δεν είναι αυτή καθαυτή ή ούσία του Θεάτρου; Τί άλλο παρά ένταση δράσεως και νοήματος είναι ό πυρήνας, ή καρδιά τής δραματικής ποίησης;

Αυτό που δικαιώνει τον έμπρακτο λόγο; Όταν έφθασα στην Άμερικη τό 1942, είχα ήδη γνωρίσει επάνω - κάτω δλόκληρο τό έργο του. Είχα διαβάσει όλα περίπου τά δράματά του — τά περισσότερα μονόπρακτα και όλα τά πολύπρακτα, από τό «Π έ ρ' ά π' τ ό ν δ ρ ί ζ ο ν τ α» ως τό «Μεγάλο Θεό Μ π ρ ά ο υ ν», τό «Π α ρ ά - ξ ε ν ο Ί ν τ ε ρ μ έ τ ζ ο», τό «Ο Λ ά ζ α ρ ο ς έ γ έ λ α σ ε» και τό «Μ έ ρ ε ς δ ί χ ω ς τ έ λ ο ς». Ήξερα καλά την προσωπικότητα αυτού του έξαιρετικού συγγραφέα και λαχταρούσα να δω στην άμερικανική σηνή κανένα από τά έργα του, παιγμένο από ήθοποιούς που μιλούσαν τη γλώσσα του και καταλάβαιναν πιό άμεσα τό μήνυμά του. Πέρασαν σχεδόν πέντε χρόνια που είχα φθάσει εκεί και κανένα έργο του δεν είχα παίχθει έλο αυτό τό διάστημα σέ κανένα από τά θέατρα του Μπρόντγουαϊ. Όταν ρωτούσα με δικαιολογημένη άπορία τό γ ι α τ ί, οί μόν άνθρωποι του Θεάτρου μου άπαντούσαν άόριστα πώς δεν γράφει πιά και πώς είχα άποσυρθεί, οί δέ άσχετα με αυτό με πληροφορούσαν πώς είχα πεθάνει — δεν θυμόντουσαν πότε άκριβώς, μά ήταν βέβαιοι πώς είχα πεθάνει. Τόσο είχα άποξέχαστει ό νικητής του βραβείου Νόμπελ του 1936 και ό τρεις φορές τιμημένος με τό βραβείο Πούλιτζερ! Δεν ήταν ή άρρώστεια άκόμα πού τον είχα άποτραβήξει από την ενεργό ζωή και την έμπρακτη δημιουργία, μά ή άνάγκη βαθύτερης συγκέντρωσης και μελέτης. Σπως μού έξηγήησε ό ίδιος άργότερα, όταν είχα την εύτυχία και την

τιμή να τον γνωρίσω προσωπικά. Είχε άποσυρθεί για δλόκληρα 12 χρόνια σέ μιá φάρμα στην Καλιφόρνια και άγωνίζεταν να έκφράσει σέ τρεις τριλογίες που δεν έφθασαν ποτέ στην δημοσιότητα — τό έπος του άνθρωπίνου δράματος — την ήρωική αλλά μάταιη μάχη του ανθρώπου με την άδυσώπητη μοίρα. Έπέστρεψε μόλις, στη Νέα Υόρκη στις άρχές του 1946 και οί έφημερίδες άνέφεραν την έπιστροφή του σαν ένα είδος νεκρανάστασης, σχολιάζοντας την άναγγελία του «Θ ή α τ ε ρ Γ κ ί λ ν τ» ότι θά παρουσάιζε προσεχώς τό καινούργιο του έργο «Ο Π α γ ο π ώ λ η ς έ ρ χ ε τ α ι». Άμέσως σχεδόν ή μήμη δλων λές και ξύπνησε άπότομα — ξαναζωντάνεψε ή άγρυπνη καλλιτεχνική μορφή του πρωτοπόρου, και μαζί της οί έλπίδες των φανατικών του καλού Θεάτρου. Σέ μιá συνέντευξη όμως που έδωσε στους άντιπροσώπους του άμερικανικού Τύπου, με την ευκαιρία της έπιστροφής του στην παλαιότερα της σηνής, κατετρόμαξε τους συναμλητές του δημοσιογράφους με την άπάντησή που τους έδωσε όταν τον ρώτησαν, πώς κρίνει τις τεράστιες προόδους που συντελέστηκαν στους διάφορους τομείς της άμερικανικής ζωής, καθώς και στην περιοχή της τεχνολογίας και οικονομίας. Ξερά - ξερά, επανέλαβε τό του Ίησού: «Έ ά ν δ λ ο ν τ ό ν Κ ό σ μ ο ν κ ρ ε δ ί σ τ ε ύ ω, τ ό π ά ν ά π ω λ έ σ η ς, τ ό π ά ν ά π ώ λ ε σ α ς». Τά σχολία ύπήρξαν φυσικά δυσμενή, νομίζω δέ ότι επηρέασαν την στάση της Κριτικής μετά την πρώτη του έργου του. Εί-

χε τό θάρρος να θυσιάσει την δημοφιλία του χάριν των ιδεών του και της πίστης του. «Α ρ χ ι σ α ν ά φ ο β ά μ α ι», είχε πη κάποτε, «π ώ ς γ ι ά ν ά ε ι - μ α ι τ ό σ ο δ η μ ο φ ι λ ή ς σ η μ α ί ν ε ι π ώ ς φ έ λ χ ω π ά ψ ε ι ν ά ε ι μ α ι ε ι λ ι - κ ρ ι ν ή ς». Την τεχνητή έπιτυχία δεν την ήθελε, την θεωρούσε κατάπτωση για ένα καλλιτέχνη — δεν τό άρεσαν οί κολακείες και οί κρυψώνες.

★ Η ευκαιρία να τον γνωρίσω προσωπικά και να συνδεθώ μαζί του με στενή φιλία δημιουργήθηκε από την άπροσδόκητη έκλογή που έκανε ό ίδιος για τον ρόλο της Κριστίν Μανόν στην κινηματογραφική διασκευή του έργου «Τό πένθος ταιριάζει στην Ήλέκτρα». Είχε δει την Παξινού σέ μιá - δυό ταινίες που είχα παίξει πριν, και έκρινε πώς αυτή ήταν ή πιό κατάλληλη απ' όλες τις υποψήφιες για να έναρκαχουν τον χαρακτήρα της σύγχρονης Κλυταιμνήστρας. Όταν ή Κατίνα Παξινού επέστρεψε από την πρώτη της συνάντηση μαζί του, φυσικά κατενθουσιασμένη και πολύ συγκινημένη, μού έφερε έκ μέρος του τό χειρόγραφο του «Ο Π α γ ο π ώ λ η ς έ ρ χ ε τ α ι» με την παράκληση να τό διαβάσω. Την άλλη μέρα του έγραφα κιόλας την έντύπωσή μου από την άνάγνωση του έργου και για την συγκινητική περίεργη σύμπτωση της προσέγγισής μας. «Π ι - σ τ ε ύ ω, τ ό έ ρ γ ο φ, π ώ ς ή χ α ρ ά π ο ύ δ ο κ ι μ ά ζ ο υ μ ε μ έ τ η ν ξ α φ ν ι κ ή ε υ κ α ι ρ ί α τ η ς π ρ ο σ ω π ι κ η ς μ α ς έ π α φ ή ς μ α ζ ί σ α ς, δ φ ε ί λ ε τ α ι ε ι ς τ ό π λ ή ρ ω μ α τ ο υ χ ρ ό ν ο υ π ο ύ έ ρ χ ε τ α ι ν ά ε κ α ν ο π ο ι ή σ η τ ό θ α θ ύ α ι ς σ θ η μ α θ α υ μ α σ μ ο ύ π ο ύ γ έ μ ι σ ε τ ι ς κ α ρ - δ ι έ ς μ α ς γ ι ά Σ α ς, ά π ό τ ό ν κ α ι ρ ό π σ ύ μ ε - τ α φ ρ ά σ α μ ε κ α ι π α ί ξ α - μ ε τ ο ύ ς «Π ό θ ο υ ς χ ά - τ ω ά π ό τ ι ς λ ε υ κ ε ς», ε ι ς τ ά ς Ά θ ή ν α ς π ρ ό 16 έ τ ω ν».

★ -Υ Π Η Ρ Ξ Ε με γάλημας χαρά και έμένο και τής γυναίκας μου (μου άπάντησε), να γνωρίσουμε την κυρία Παξινού. Είναι τόσο σπά-

νιο στον καιρό μας ν' άνταμώνη κανείς στο Θέατρο του τόπου μας μιá τόσο έκλεκτή και άπλή γυναικα και συνάμα μιá τόσο σπουδαία καλλιτέχνιδα. Νοιώθω πώς εγώ πρέπει να δέχωμαι συχαρητήρια που τη διάλεξα να παίξει τήν Κριστίν στο φίλμ, αλλά εκείνο που θέλω και προσδοκώ είναι να την δω να παίζει αυτό τό ρόλο σέ σκηνη Θεάτρου. Όσο για τό «Παγοπόλης έρχεται» σάς είμαι εύνώμων για τους έπισίους και την έκτίμησή σας. Έλπίζω μονάχα να άφίση τό μισό άπ' ότι πιστεύετε».

Μέ την άγάπη μου και οτούς δυό σας.

ΕΥΓ. Ο' ΝΗΛ

★ Τό γράμμα ήταν γραμμένο στη μηχανή — δακτυλογραφημένο απ' τη γυναίκα του — και μόνο μερικέ θερμές φράσεις στο τέλος και ή ύπογραφή ήταν με τά γράμματά του. Κάτι γράμματα φιλογραμμένα και τρεμμένα, άσταθή και μετά κόπου. Φαινόταν πώς τό χέρι που έγραψε δεν είχα εύχέρεια. Ήξερα πώς ήταν άρρωστος, αλλά άγνωστα την πάθησή του.

Όταν ύστερα από καμμιá δεκαριά μέρες έμπαινα για πρώτη φορά στο διαμέρισμά του της Πάρκ Άβενιου στη Ν. Υόρκη είδα αυτό τό χέρι που μού έτεινε, να τρέμη, λιγνό και κατάχλωμο. Είχα δει άπειρες φωτογραφίες του πριν, δέ έφημερίδες, περιοδικά, στις εκδόσεις των βιβλίων του, αλλά μπροστά μου είχα ένα άντρα άλλον, διαφορετικό απ' ό,τι τον έδειχναν οί φωτογραφίες και απ' ό,τι τον είχα φαντασθεί. Βόθυτενης, ψηλός, άδύνατος, άνεπιληπτα ντυμένος, έξαισία άπροσποίητος, μάλλον δειλός — ντροπαλός θά έλεγα — με τά όρθάνοιχτα ώρατα βαθειά κατάμυχα μάτια του, τά έξαιρετικά έξεταστικά και άπαρηγόρητα, μού φάνταζε, έτσι ως με κοιτούσε, σαν ένας άπίθανος Ίσπανός ευπατρίδης — ένας Ίδαλγός ίπότης παραπλανημένος στο δάσος των ούρανοξυστών του Μανγκάταν, που διαφαίνονταν πίσω από τά μεγάλα παράθυρα του γραφείου του.

Τίποτα τό θαλασσοδαρμένο σ' αυτή την εμφάνιση, τίποτα τό καφαλισμένο από τις πολυδιαβασμένες ώκαένειες περιπέτειες των νεανικών του χρόνων. Τίποτα τό τραχύ — τό λαϊκό — τό άδέξιο. Άκρα κομψότης και τετράδιπλη καλαισθησία μέχρι δανδισμού. Μόνο που παρατηρούσε κανείς στα τρεμμένα μακροδάκτυλα χέρια και στο βαθειά αλκακωμένο ψηλό μέτωπο την ώριμότητα του χρόνου, και την μεταλλική σκληρόδα της άνοτηής.

Μού μίλησε άμέσως για την Έλλάδα που της χρωστούσε κι' αυτός κι' ό Κόσμος βλος τήν άγάπη γιá τή γ ν ώ σ η. «Τ ό ν ζ ν θ ρ ω π ο τ ό ν ά ν α χ ά λ υ ψ α ν ο ί Έ λ λ η ν ε ς μ ο υ λ έ ε ι δ «Ο - μ η ρ ο ς κ α ι δ Α λ ι - σ χ ύ λ ο ς. Κ α ι τ ό τ λ ά λ η θ ι ν ά ε ι ν α ι ε υ τ υ - χ ί α σ τ ό ν ζ ν θ ρ ω π ο, ο ί Έ λ λ η ν ε ς π ά λ ι μ α ς τ ό ε δ ε ι ξ α ν μ έ τ η ν τ έ χ ν η τ ο υ ς κ α ι π ρ ω τ' ά π' ε λ α μ έ τ η ν Τ ρ α - γ ω δ ί α. Ο ί ά ρ χ α τ α ο : Έ λ λ η ν ε ς θ ε μ ε λ λ ί ω σ α ν τ ό ε ξ υ ψ ώ τ ι κ ό σ τ ο υ γ ε ι τ ο τ η ς τ ρ α γ ω δ ί α ς μ' α υ τ ό έ π ε χ ε ί ρ η σ α ν κ α ι σ τ έ ρ ι υ σ α ν μ ε ι ά β α θ ύ τ ε ρ η κ α τ α ν ό η σ η τ η ς Ζ ω η ς. Σ τ ή ν τ ρ α - γ ω δ ί α ε β ρ ι σ κ α ν τ ό μ έ - σ ο ν π ο ύ τ ο υ ς λ ύ τ ρ ω - ν ε α π' τ ό κ ε ν ό τ η ς κ α θ η γ η μ ε ρ ι ν η ς ζ ω η ς κ α ι τ ο υ ς ε ν ω ν ε μ έ τ ο υ ς π λ α τ ε ι ο υ ς α ί ώ - ν ι ο υ ς ν ό μ ο υ ς κ α ι τ ό ο υ θ μ ό τ ο υ Σ ύ μ π α ν - τ ο ς».

★ Γίναμε φίλοι: τό ένοιωσα αυτό, με μεγάλη συγκίνηση και υπερηφάνεια, μέσα σέ λίγες ώρες. Για μέσες πολλές κατόπιν μού έξηγούσε τό έργο του, τη φιλοσοφία του, την αίσθησή του, τη στάση του στη ζωή, με σεμνότητα, με σίγουρη μετριοφροσύνη, με άπλότητα:

— «Η έργασία μου, μού είπες, είναι άξεχώριστη απ' τη ζωή μου. Δέν έχω γράψει ούτε μιá γραμμή που δέν ήταν καρπός προσωπικής μου πείρας». Για την επάρατη άρρώστεια που τον είχα καταστήσει άνάηρο — ά-

νήμπορο να έργασθη — άνήμπορο να ζήσει, μου μίλησε άργότερα, θά-χε περάσει μήνας δλόκληρος απ' τή μέρα που πρωτοσυνατηθήκαμε κι είχε ένας τέτοιος άντρας, ένας τέ-τοιος περήφανος και μονήρης άετός, γεμάτα τά μάτια του δάκρυα.

Μά αν ή άρρώστια του είχε κατα-σκάψει τó σώμα, ή θέληση και τó πνεύμα του ήταν άκόμη άπειραχτα. Έκανε πάντα σχέδια. Έκτός από τó ξανανέβασμα όλων τών παλαιών του έργων, που όνειροπλούσε, φαν-τάζονταν νέους μύθους, νέα έργα, έμπνευσμένα, από τις ίδιες του τις όδύνες, που υπέφερε τότε άκριβώς έξ αιτίας τής άμείλικτης καταδίκης σε μιά ζωή άγονη και μαρτυρική που του επέβαλε ή μοίρα. Δέν έβγαί-νε ποτέ πιά έξω τις νύχτες και πάντα έγώ τόν επισκεπτόμουν τά βράδια.

★ Στο μεταξύ ανέβηκε τελικά τó «Παγοπόλης έρχε-ται» από τó «Θήατερ Ρκίλυτ» και μετά τήν πρεμιέ-ρα άρκετό καιρό πηγαίναμε μαζί του και με τή γυναίκα του στην παρά-σταση. Οι κριτικές είχαν μιλήσει με σεβασμό και σοβαρότητα για τó έρ-γο μά χωρίς μεγάλες διαχύσεις. Ά-σκολούνταν τó πιό πολύ με τó συμβο-λισμό τού έργου και έδιναν ποιήλες έρμηνειές τής κεντρικής ιδέας. Οι άντ.γνωμίες μεταξύ τών κριτικών β-σο για τó νόημα τού δράματος υπήρ-ξαν δξύτατες.

Ο Ο' Νήλ ήταν έξαιρετικά νευρι-κός έκείνο τó βράδυ σ' όλο τó διά-στημα τής παράστασης, σκυθρωπός και άμίλητος. Δέν σηκώθηκε σε κα-νένα διάλειμμα να καπνίση. Έσπα-σα πρώτος τήν άδάσταχτη σιωπή μετά τó τέλος: «Δέν νομίζω, είπα, πως ή παράστα-ση ύπερνίκησε τόν ήθογραφοκό φλοιοό τού έργου». — «Ναί, (μου άπήντησε), ή παρά-σταση προάγματο είναι κατώτερη τού έργου, γιατί ό σκη-νοθέτης Έντυ Ντάου-λινγκ παρά τις παρ-εμβάσεις και τις άν-τιρρήσεις μου, τó προσήραξε στους ύ-φάλους τής γραφικό-τητος». Δέν μιλήσαμε άλλο έκείνο τó βράδυ, ήταν κουρασμένος και ζήτησε να γυρίση σπίτι άμέ-σως. Τό έργο τράβηξε για καιρό άρ-κετό, μά ό συγγραφέας του χειροτέ-

ρευε καθημερινώς. Η φοβερή αύτή σπάνια νόσος που μοάζει με τήν Πάρκινσον, αλλά δέν ήταν όπως άποδειχτηκε, τρέφεται με τις συγκι-νήσεις και συγκύσεις και κατατρώ-γει τó νευρικό σύστημα.

★ Αρχισα ν' άραιώνω τις έπισκέ-ψεις μου, αλλά ανταλλάσαμε τηλε-φωνήματα κάθε μέρα. Ένα θράδυ που είχαμε πάει να τόν δούμε, τόν όρήκαμε έξαιρετικά άραχτικό και στωμόλο. Μιλούσε, πράγμα σπάνιο, διαρκώς, πηδούσε από τó ένα θέμα στο άλλο. Άνοιξε μιά μπουκάλια σαμπάνια παρά τις διαμαρτυρίες τής γυναίκας του, που επέδλεπε τή δι-ατά του, επέμενε να πιούμε ένα πο-τήρι έστω άποχαιρετιστήριο — έγώ θάφευγα για τήν Καλιφόρνια τήν έ-πομένη. Εάφνου με καλεί να πάω στο ιδιαίτερο γραφείο του που ήταν και κρεβατοκάμαρά του. Σεκλειδιώ-σε ένα κλωρο ναυτικό μπαούλο σε μιά γωνιά, και έβγαλε ένα χειρό-γραφο από μέσα: «Αυτό εί-ναι τó τέταρτο και τελευταίο έργο τής σειράς τού «Κύκλου», μου λέει: «Long days voyage into the night» («Ταξίδι Μακρυάς Μέ-ρας μέσα στη νύχτα»).

Είναι ένα έργο που ό σύμφωνα με τή δια-θήκη μου δέν θα παί-χθη ούτε θα διαβα-στώ παρά σε 25 χρό-νια μετά τó θάνατό μου. Είναι αυτό το βιο-γραφικό. Οι χαρακτή-ρες είναι τής οίκο-γενείας τού πατέρα μου. Κανείς ποτέ έκ-τός απ' τή γυναίκα μου δέν έχει ρίξει ματιά σ' αυτό τó κεί-μενο, ούτε ό πιστό-τερός μου φίλος Rob. Edmund Johnes έλω όμως τώρα, δέν ξέρω πώς αίσθάνομαι τήν άκα-τανίκητη διάθεση, να σάς τó διαβάσω έσας και τής κυρίας Πα-ξίνου. Εέρω πώς θά τó κρατήσετε για τόν έαυτό σας. Εέρω πώς μ' άγαπάτε». Κά-λεσε τή γυναίκα του και τή δική μου από τó άλλο δωμάτιο και με συγκινημένη και άστατη φωνή, άλ-λά με προφανή έξαψη άρχισε να μάς διαβάξη. Η κυρία Ο' Νήλ σχε-δόν άμέσως, όπως παρατήρησα, κα-

τάλαβε ποό ήταν τó κείμενο και έ-δειξε καταφανή δυσφορία, ή άνη-συχία της ήταν πρόδηλη. Όταν προχώρησε αρκετές σελίδες στην αρχή τής δεύτερης εικόνας τής πρώ-της πράξης σε μιά παύση, τόν παρε-κάλεσα να σταματήσει να μη προχι-ρήση παρακάτω. Γύρισε και με κοι-τάξε με κατάπληξη, σχεδόν με φό-βο: «Δέν θέλω, τού εί-πα να κάμετε κάτι σε μιά στιγμή δια-χύσεως που άβριομπο-ρεί να μετανοιώσε-τε. Μάς τι μιά ή έμπι-στοσύνη σας και τó ξέρετε πόσο σάς εύ-γνωμονούμε για τή φιλία σας. Άλλά ή-σα — ίσα — αυτό πρέ-πει ν' αναβάλλετε τού λάχιστον για άλ-λοτε αυτή τήν άνα-γνωση. Σας ζητώ να μάς προφυλάξετε ά-πό μιά νάθέλητη ά-δίακρισία».

Έκλεισε τó χειρόγραφο σιγά - σιγά χωρίς να τó κοιτάξη π ά — σιωπή-σε για άρκετή ώρα κι ύστερα πήγε και εθεϊαν και έχωσε τó χειρό-γραφο στο βάθος τού ναυτικού μπα-ούλου, κλείδωσε κι' έστρεψε πρós τó μέρος μου. Στιγμή άληθινής άμηχα-νίας. Η κυρία Ο' Νήλ άρχισε να λέη κάτι νευρικά — σαν έτι δήθεν μιά έποικαδήποτε άνάγκωση έργου τέτοια ώρα ήταν κάτι άνήκουστο, πληκτικό και άφιλόξενο — αλλά αυτός προχώρησε άργά, μ' έπιασε από τούς ώμους, με κούνησε έλαφρά μπρός πίσω κι' ύστερα πέρασε φιλι-κά τó χέρι του κάτω απ' τó δικό μου, με πήρε και βγήκαμε έξω απ' τó δωμάτιο:

— «Σας εύχαριστώ, μου είπε, στα-ματώντας με μπρός σ' ένα παράθυ-ρο, και κοιτάζοντας άφηρημένα τόν ήλεκτροφώτιστο δρόμο. Δέν ξέ-ρετε πόσο καλό μου κάνει να γυνώρίζω άνθρώπους με φαντα-σία. Μόνο όποιος φαν-τάζεται τή ζωή τήν ξέρει κιόλας. Κατα-λάβατε σωστά. Σας εύχαριστώ. Κρίμα ώ-στόσο, που ή γυναίκα μου έγινε άφορμή να ματαιωθή μιά πρ ά-ξη ζέσεως που θά παρηγορούσε άσφα-λώς τήν τυχόν αύρια.

ν ή μετάνοιά μου. Έλ-πίζω να ζήσετε και να γυνώρισετε τó έρ-γο αυτό, όταν θάρη ή ώρα του».

Ένοιωσα νικημένος. Δέν γύρισα να τόν κοιτάξω διόλου και σιωπούσα. Σε 25 χρόνια μετά τó θάνατό του, σκεφτόμουν, θά μάθω τή συνέχεια, ίσως σε 30 ή και παραπάνω — τό-τε... ποτέ λοιπόν! Οι σελίδες που μόλις είχαμε άκούσει ήταν γεμάτες προμηγήματα θαθέων έξομολογήσε-ων. Πού να φαντασθώ τότε πως όχι μόνο θά τó διάβαζα όλο κάποτε και άρκετά νορίς, αλλά και πως θά τó-παίξα ό ίδιος με τήν Κατίνα Παξί-νου, στο Έθνικό Θέατρο τής Έλλά-δος.

★ Έφυγα για τήν Καλιφόρνια τήν έπομένη, αλλά δέν είχε περάσει μή-νας που λαβαίναμε από τήν κυρία Ο' Νήλ τήν κακή είδηση πως ή κα-τάστασή του είχε χειροτερέψει και πως ό γιατροί τού ζητούσαν να έγ-καταλείψη κάθε μελλοντικό σχέδιο για έργασία και να μη στο νοσοκο-μείο. Πέρασε καιρός κι' έφυγαν από τή Νέα Υόρκη και όπως ήταν μοι-ραίο, για πάντα. Έμεινε από τότε όλα αυτά τά χρόνια σ' ένα θεραπευ-τήριο, στο Marblehead τής Μασσα-χουσέτης σε μιά άδάσταχτη μόνωση, στο μαρτύριο τής άναμονής τού θα-νάτου — τής μόνης πιά έλπίδας. Τόν είδα εκεί μιά και μόνη φορά για κάπου μισή ώρα. Δέν μου επέ-τρεψαν να μείνω περισσότερο. Ό-ταν κάποτε πολύ άργότερα βρέθηκα στο Καϊμπριτζ, κοντά στο Μπόστον. Εζήτησα να τόν δω και έγραφα ένα σημείωμα στην κυρία Ο' Νήλ. Έ-λαβα άπάντηση από τήν διεύθυνση τού θεραπευτηρίου δι: «... ό κ. Ο' Νήλ δέν είναι σε θέση να δεχθή κα-νένα πιά». Ούτε και τή γυναίκα του, όπως έγινε γνωστό, δέν επέ-τρεπε για ένα διάστημα να τόν βλέ-πη και τής ζήτησε να φύγη. Είχε μεταβληθεί σε φάσμα, ήταν μόνος, ζωντανός - νεκρός! Ζύγιαζε, όπως μου είπαν όί νοσοκόμες άργότερα, κάπου 90 λίβρες, δηλαδή κάτι κον-τά στις 35 κούδες. Ένας τρέμων σκελετός, με πλήρη διανοητική δι-αύγεια ώστόσο, πράμα που έκανε ά-κόμα τραγικότερη τήν άγωνία τού μακάβριου αυτού μακροχρόνιου τέ-λους. Τό πρόσωπό του είχε μεταβλη-θεί, λέει, σε μιά μάσκα από μεμβρά-νη με τά μεγαλωμένα κατάμαυρα μάτια, σαν δύο χαίνοντα θαθεία πη-κτά σκοτάδια. Μιά μάσκα!

ΑΠΟΣΤ. ΚΥΡΙΤΗ ΦΑΡΡΑΣ

Ποτέ ίσως στην ιστορία τού Πνεύ-ματος δέν στάθηκε άλλος πιό τρα-γικός έργατης σαν τόν Ο' Νήλ. Τραγικός στο έργο του και στή ζωή του. Τέτοια ταύτιση ούσίας και έν-φρασης! Τέτοια κυκλοτερής μοίρα! Τέτοια θανάσιμη θηλεία δέν έσφιξε ποτέ λαϊμό ανθρώπου επί τής γής. Κι' όμως από πείσμα, πέστε, ή από πικρή σοφία περηφανευόταν για τά δεινά του. Άγαπούσε τή ζωή κι' εί-χε γι' αυτό θαθεία τήν έγνοια τού θανάτου, με τόν όποιον πάλευε από πάντα, κι' ως συνείδηση κι' ως σώ-μα. Υπάρχει ωστόσο στο έργο του ένας λυγμός χαράς, αν μπορή κα-νείς να πη. Τό διαπνέει μιά πνοή αισιοδοξίας παρ' όλη τήν τραγικό-τητα, γιατί σαν γνήσιος τραγικός ό ίδιος, αισθανόταν συμπόνοια για τόν

Άνθρωπο και υπερηφάνεια για τήν κλήρα του που είναι να παλεύη άέ-να με τις άνίκητες δυνάμεις τής Μοίρας — ν' άντέχει και να προ-χωρή.

Ο ΤΑΝ ό γυιός του, 34 ετών παλληκάρι, καθηγητής τής Αρχαίας Έλληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο τού Γιάλε, αυτοκτόνη-σε έξαφνα, στην άκμή τής δράσης του ό Ο' Νήλ, που βρισκόταν στο ύψιστο σημείο τής άναπηρίας και τού μαρ-τυρίου του, άφοι θρήνησε τó χαμό τού παιδιού του, όπως μάς έγραψε τό-τε ή γυναίκα του, πρόσθεσε: — «Ζωή δίχως τραγωδία είναι άνά-ξια για έναν άντρα!». (Life witho-ut trag.ody is unworthy of a man).

Η Κατίνα Παξίνου και ό Α. Μινωτής στους ρόλους των στο «ΤαΞίδι μακρυάς μέρας μέσα στή Νύχτα».

ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ L. ROUSSEL

Α ΠΟ ΕΝΑ άρθρο σεβαστού φίλου και παλαιού του συνεργάτου — του καθηγητού, ελληνοιστού και αληθινού φιλέλληνα κ. Octave Merlier — που δημοσιεύτηκε πριν από μερικούς μήνες σε καθημερινή, πρωινή εφημερίδα, μάθαμε με πολλήν μας λύπη, το θάνατο του παλαιού φίλου των νεοελληνικών Γραμμάτων και πρώτου διευθυντού, εδώ, του Γαλλικού Ίνστιτούτου και φίλου μας Louis Roussel που μετά την αναχώρησή του από την Αθήνα, εγκατεστάθη στο Μονπελλιέ κι' από εκεί συνέχιζε τη διδασκαλία του της Ελληνικής και την προπαγάνδα του για την Ελλάδα. Αυτόν τον χρόνο τα νεοελληνικά Γράμματα θρήνησαν πολλούς Ξένους φίλους των και προπαγανδιστές τους! Τόν ίδιο καιρό, έχασαν τόν καθηγητή André Mir: mbel διάδοχο του Ψυχάρη στην Σχολή Ανατολικών γλωσσών του Παρισιού (πολλά από τις τελευταίες του ημέρες μας είτε ή σύζυγός του, τό καλοκαίρι τούτο, που ήρθε μόνη της στην Ελλάδα και μας επεσκέφθηκε) καθώς και τόν σοσηδό καθηγητή Kness Borge που πέθανε και τούτος τό καλοκαίρι και μας τό πληροφορήσε ο γιός

του κατ' εύθειαν μ' ένα γράμμα του από τη Στοκχόλμη. Διατηρούσαμε και με τούς τρεις άλληλογραφία και στενές σχέσεις. Ο ένας — ο πρώτος μας τιμούσε συχνά με γράμματά του που τόν τελευταίο καιρό, είχαν πολύ αραιώσει, λόγω της μεγάλης του ηλικίας και της αυτοσυγκέντρωσής του στην πόλη του, όπου περνούσε, τις τελευταίες του μέρες. Ο δεύτερος μας επεσκέπτετο συχνά τό καλοκαίρι που ήρχετο στην Ελλάδα γι' ανάπαυση, για μελέτες και για τήν ταχτική επίσκεψη του νησιού της Νάξου, με τό όποιον είχε στενούς δεσμούς και ο τρίτος κάπου - κάπου μας έστειλε μηνύματά του. Έπειδή έχουν ενδιαφέρον μερικά από τά γράμματα του άλησμονήτου Louis Roussel δίνωμε παρακάτω δυό— άπ' τά πρώτα του και μάλιστα τά πιό παλιά (που παρουσιάζουν αρκετό ενδιαφέρον), σταλμένα στον Μάριο Βαϊάνο, τά πρώτα χρόνια, μετά που έφυγε.

Αθήνα 1 Απριλίου 1927

Φίλτατε κύριε Βαϊάνο,

Ε ΛΑΒΑ τή Νέα Τέχνη. Πλούσια πούναι! Σας συγχαίρω, και θά γράψω στο έρχόμενο τό «ΛΙΜΠΡ» γιά τό παίδι σας, που νά Σας ζήση! Αγκαλά και δέν έχω συμβουλές νά Σας δίνω, μου φαίνεται πως παραχωρείτε πολύ τόπο στον Καβάφη. Μήπως κολλήσατε κι έσεις Καθαφιτίδα; Τά κομμάτια του που δίνετε δέν είναι και τόσο καλά και τά μεταφράσματα είναι γραμμένα σε μιά γλώσσα όχι άλαθευτη.

Μου κακοφαίνεται πως δέν πήρατε τό «Λίμπρ». Χάνονται λοιπόν τόσο πολλά αντίτυπα! Σας ξαναστέλνω ένα έλιζω νά τό πάρετε κείνο! Νά δούμε μήπως Σας άρση τάρθρο γιά τόν Καβάφη που του κατέβασα μιά, νομίζω, στο θέρκο του.

Εύχαριστώ γιά τή σημείωση που βάλατε γιά τό άταιρίαστο ζευγάρι των Ρουσσέλ.

Όσο γιά τή συνεργασία μου, άπελπίστηκα πιά. Ούτε γιά τό δικό μου τό «Λίμπρ» δέν προφτάνω. Γιά σκεφτήτε: καθηγητής της αρχαίας ελληνικής, καθηγητής (έθελοντής!) της τωρινής γλώσσας, ταχτικές δημόσιες διάλεξεις, και όλο τό «ΛΙΜΠΡ» που δέν έχω κανένα συνεργάτη, κανένα ύπηρέτη. Είναι σαν πολλά γιά έναν και

μόνο νομάτη!

Σας στέλνω ένα λιγόστιχο δοκιματάκι. Α δέ σας άρέσει, έχετε καλάθι, —ε;

Δικός σας
Louis Roussel

Αδύνατο νάνακαλύψω τήν άντρέσσα σας στο περιοδικό. Διατί δέν τή βάξετε στην πρώτη σελίδα και νά καθαροφαίνεται; Έγγραφα στην παλαιά άντρέσα.

Ο άλησμόνητος φίλος ελληνοιστής Λουί Ρουσσέλ στην περίοδο που ύπηρετούσε στην Αθήνα, ποζάροντας με τή μικρή του κόρη, στής όποιας τά χέρια πέθανε πριν μερικό καιρό.

Μονπελλιέ 5 Δεκ. 29

Αγαπητέ κύριε,

Ω ΣΤΕ ΧΙΩΤΙΚΗ τσούξατε; μπρέ τόν κατεργαράκο! Και ίσαμε τό Νοέμβρη ή άφεντιά Σας παραθερίζετε Ξανα—μπρέ, τόν Ξανα—κατεργαράκο! Έμένα από τις 15 του Όχτ. με σαρμάσανε (γιά τά μπακαλωρέα) και ίσαμε τις 15 του Ιουλίου τό σαμάρι θά τό φορώ... πιό δύστυχος κι άπ' τά Ζά, που τούς τό βγάζουνε κάθε βράδυ. Μετάφραση του Δροσίτη θά σας στείλω, άρθρο γιά τό Θεοτόκη τό ίδιο. Αλλά θέλω καιρό! τά νεο-ελληνικά δέν πρέπει νά καταβροχτίζουν τόν καιρό του ώρισμένο γιά τ' αρχαία.. που γιά δαύτα παίρνω τά μισθά μου. Καθώς είναι ή Νέα Τέχνη, μ' άρέσει. Ός τά τώρα δέν έχω ψεγάδι νά τής βρω, έννοείται όσο άφορβή τή γενική της μορφή και διάταξη. Άνίσως βρω κανένα, θά σας τό γράψω. Τώρα:

Si vous voulez savoir ma patrie et mon nom δέν μπορώ (δόξα σοι ή Τύχη) νά σας πω πως:

Je suis Sigurd fils du roi Sigemond παρά ο Λουί Ρουσσέλ γεννήθηκε στο 1881 στη Νimes άκριβώς καθώς ο αυτοκράτορας Άντωνίνος ο Εύσεβής. Τριγύρισα τή Γαλλία, άγένηιο παλληκαράκι μ' έναν πα-

τέρα censeur (ας πούμε ύπογυμνασιάρχη) έπειτα proviseur (γυμνασιάρχη), αλλά δέν μοιάζουν και πολύ τά γυμνάσια και τά δικά μας lycées). Πήρα στο Μονπελλιέ τή licence μου (πτυχίο κι αυτό που δέν είναι καθόλου ή πριν licentia docendi μ' δέν πειράζει). Στο 1904 πήρα τήν agrégation des Lettres τότε μπορούσαν νά μπω άμέσως σ' ένα γυμνάσιο. Αλλά έξακολούθησα νά δουλεύω, και στο 1909 μετά συναγωνισμό, διωρίστηκα μέλος της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα. Στόν ήσκιο της Ακρόπολης είχα έρθη γιά αρχαιολογικές κι έπιγραφικές μελέτες: γρήγορα όμως πέταξα στις τσουκνίδες και τις δυό αυτές τις έπιστημες, όχι τόσο γιατί μ' άήδισαν παρά γιατί μ' άήδισαν τά βρομερά άδικήματα και τό σατραπικό φέροισμο του τότε διευθυντή. Δίδαχνα δυό χρόνια στη Σχολή (δηλαδή Σκολιό παραρτημένο στην αρχαιολογική Σχολή) που μετά έγινε ή Άνωτέρα Σχολή Γαλλικών Σπουδών (μωρέ τίτλος μιάφορά!). Έφυγα, διωρίστηκα καθηγητής (έτσι λέμε μεις, στο γυμνάσιο του Aix-en-Provence).

Μου προτεινανε μετά δυό χρόνια τήν έδρα (τή 2η έννοείται) των νεο-ελληνικών στη Σχολή των Ανατολικών Γλωσσών. Δέχτηκα, προπάντων γιατί ο Διαχειριστής (= Διευθυντής) μου ύποσκέθηκε πως οι δυό μου theses (έναίσιμες διατριβές;) θά δημοσιευτούνε δωρεά. Έμένα κει, συνάδερφος του Ψυχάρη. Πόλεμος ή μόρα με φέρνει, όχι, με σαρώνει τέλος πάντων ως τήν Αθήνα. Είρήνη. Γυρίζω. Ο Διαχειριστής παίρνει πίσω τό λόγο του. Πλούσιος άνθρωπος' έχει πολλούς λόγους τιμής βλέπετε! Τό σκάω λάσπη, διορίζομαι πάλι στην Άνωτέρα Σχολή Γαλλικών Σπουδών. Τότε γνωριστήκαμε. Επί τέλους διωρίστηκα στο Πανεπιστήμιο του Μονπελλιέ, που έξηγώ τήν Αντιγόνη, γιά τόν Ηρόδοτο, γιά τό Θεόκριτο, όπως λάχη κι όπως θέλουνε τά προγράμματα. Βρήκα, έλπίζω, τό λιμάνι.

Ποιό πολλά λόγια δέν εσοτομίζει ούτε ο άγγελος των αρχαίων τραγωδιών!

Σας στέλνω από τά «άριστουργήματά μου» όσα δέν είναι έξαντλημένα. Εόν τή Γραμματική, τεράστιο όγκο, που δέ μου δόσανε κανένα σωμα δωρεά (χωρια από τό ένα και μόνο, κανονικό) και κοστίζει μιά 30ιά φράγκα! Γραμματική περιγραφική τω Ρωμαϊκώνε,

με πάνου κάτου 20.000 άναφορές. Citations και references. Έφτά χρόνια δουλιά. Τό «βιβλιαράκι» εκείνο πήρε τή μεγάλη τιμή ν' άνάψη τή ζήλεια του σοφού μά κιθηλόψυχου Περνώ.

—Υπερβάλλει ο Ρουσσέλ, λέει ο Καβάφης; Ίσως. Κι όμως έκφραστήκανε γιά τόν Καβάφη κρίσεις όλως διόλου αντίθετες. Ο άναγνώστης δέν μπορεί νά διαλέξη, και άπομένει στην άπορία, στην άμηχανία. Θά γράψω του Καβάφη. Θέλω νά έξηγήσω τό ποιματάκι του που γράφει γιά τόν Άντίοχο Έπιφανή, τόν Τέμεθου, του Έμονίδη. Κάθε λογική κριτική βασίζει-

ται στη έξήγηση των κειμένων. Αλλιώς, words, words, words Έλπίζω νάποδείξω πως ή άεία του Καβάφη ύπερτιμήθηκε.

—Δέν κοιμηθήκατε άκόμα; (Καθώς τραγουδούσε περίφημα ο Μυράτ, τώρα κι έξη-έφτά χρόνια) Καλά λοιπόν. Μερσί. Σας σφίγγω τά χέρια πολύ φιλικά.

Roussel Louis

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Ο Άλέξανδρος Παποδιαμάντης — σχέδιο της Ζωγράφου Χαράς Βεννα (δημοσιευμένο στο Χριστουγεννιάτικο φύλλο του «Φυσιολάτρη») που δείχνει πολύ ψυχικά τόν λογοτέχνη κοσμοκαλόγερο

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟΝ μετέβην τρίς και τετράκις κατά την νεότητά μου. Δυό φορές μάλιστα επήγα επί κεφαλής δύο μουσικών σωματείων. Τήν πρώτη φορά με την «Φιλαρμονικήν Ἀθηνῶν», ἣν ἔορσε και διηρυθυνεν ὁ πολλὸς ἤδη εἰς Παρισίους ἀρχιμουσικός κ. Σπάθης, κατόπιν δὲ ὡς Πρόεδρος τῆς «Ἀθην. Μανδολινατάς. Ἐπὶ ἐδέσποτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Αἰγύπτου ὁ μεγαθύμος Π. Αἰβέρωφ, αἱ δὲ ἐκδρομαὶ ἐκείναι ἔγιναν αἰτία ἵνα ὁ ἐθνικός ἐκεῖνος εὐεργέτης ἐμπυχῶσῃ γενναϊδύωρα τὰ ἐν Ἀθήναις μουσικὰ ἰδρύματα. Ἐὰς παλαιάς μου ἐκείνας ἐντυπώσεις ἐδημοσίευσα τότε εἰς ἕνα κομψὸν βιβλιαράκι ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἀ ἱ γ υ π τ ι α κ ἄ Σ κ α ρ ι φ ῆ μ α τ α». Τὸ τελευταῖον πέρυσιν ταξεῖδι εἰς τὴν γῆν τῶν Φαραῶν ἔγινε κατόπιν τῆς προσκλήσεως τῶν κοινότητων Ἀλεξανδρείας καὶ Καΐρου, ὡς καὶ πᾶμπλουτων ἀγαπητῶν ἑμογενῶν, ὅπως δώσω σειρὰν διαλέξεων περὶ τῶν ἐλληνικῶν Μνημείων καὶ Μουσείων. Οὕτω μοὶ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ μελετήσω ἐκ νέου καὶ με ὑριμότεραν ἀντίληψιν τὰ ὑπέροχα μνημεῖα τῆς προαιωνίας ταύτης χώρας, ἧτις ὑπῆρξαν ἢ προμήτωρ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς προγόνους μας, οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἠγάπησαν τὰ κολοσσαῖα, τὰ ὑπερμεγέθη, ἐνῶ, ὡς γνωστόν, οἱ Ἕλληνας εἰς ὅλα τὰ καλλιτεχνήματά των εἶχον ὡς μέτρον τὸν ἄνθρωπον, διὰ τοῦτο καὶ τὰ μνημεῖα των ἦσαν σύμμετρα πρὸς αὐτόν, εὐσύννοτα καὶ δὲν κατέπληρσον διὰ τοῦ μεγέθους των, ἀλλ' ἐγοήτευον διὰ τοῦ κάλλους των.

Καὶ εἰς μὲν τὴν Ἄνω Αἰγύπτου θαυμάζει τις τοὺς κολοσσαῖους ναοὺς τοῦ Κερνάκ καὶ τοῦ Λουξορ, οἷτινες ἀνάγονται εἰς τὴν 18 καὶ 19 Δυναστείαν, δηλ. περὶ τὰ μέσα τῆς 2ας π.Χ. χιλιετηρίδος. Ἐκεῖ εὐρίσκεται καὶ ἡ περίφημος «Κ ο ἰ λ ἄ ς τ ῶ ν Β α σ ι λ ἑ ὠ ν», ἐν τῇ ὁποίᾳ, ἐντὸς τῶν βράχων εἶναι λελαξευμένοι εἰς μέγα βάθος οἱ τάφοι τῶν Βασιλείων, πλουσιώτατοι εἰς κτερίσματα, διότι οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον μετὰ τοιαύτης πίστεως εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωὴν, ὥστε σχεδὸν εἶπεν καθ' ὅλον τὸν βίον των συνέζων με τὸν θάνατον καὶ ἠσχολοῦντο πῶς νὰ παρασκευάσωσι τελειότεραν καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν μέλλουσαν κατοικίαν των. Δι' αὐτὸ καὶ ἐταρῖχον καὶ τοὺς νεκροὺς των, ὥστε νὰ μὴ φθαρῇ οὐδὲ καν τὸ γῆινο αὐτοῦ σκεῦος τὸ ἐγκλείον τὴν αὐλον ψυχὴν. Συγχρόνως ἀνήγειρον τάφους ἀπροσώτους εἰς τοὺς τυμβωρύχους καὶ συλητάς, οἷτινες καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνες ἐπιζητοῦν τὸν

στιατισμὸς ὄχι μόνον εἶναι ἀλληλένδετοι, ἀλλὰ καὶ κυριαρχικοὶ ὅπου κί ἂν βρισκωνται καὶ μάλιστα αὐτὲς τίς ὥρες στήν Ἀφρικὴ. Οἱ παρακάτω ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο πού δημοσιεύονται, ἐπιφανῶν Ἑλλήνων, γραμμένες τὴν ἀποχὴ τοῦ 1939—1940 ἦταν ὑλικὸ γιὰ ἕνα Ἀ ε ὑ κ ω μ α πού θά ἐβγαίνε γιὰ τοὺς Ἕλληνας - Αἰγυπτιακοὺς δεσμοὺς καὶ τοῦ ὁποίου τὴν ἐκδόση ἀναχοίτησε ὁ Β' Παγκόσμιος Πόλεμος καὶ τὰ μετέπειτα).

πλουτισμὸν των ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῶν νεκρῶν. Καὶ τί θησαυροί! Φθάνει ν' ἀναφέρω μόνον τὸν θρυλικὸν καταστάντα τάφον τοῦ Τουταγχαμόν, τοῦ Φαραῶ, ὅστις ἦτο σχεδὸν σύγχρονος με τοὺς βασιλεῖς τῶν Μυκηθῶν, διὰ νὰ λάβωσι ἰδέαν τοῦ ἀμυθῆτου πλούτου, ὅστις ἐνεκλείετο εἰς τοὺς ὑπογείους αἰγυπτιακοὺς τάφους.

Ἐπειδὴ ἐπίστευον ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ μένει πλησίον του ὑπὸ τὸ σχῆμα ἐνὸς εἰδώλου, τοῦ «Κ ἄ», οἱ Αἰγύπτιοι ἐνέκλειον εἰς τὸν τάφον του οὐχὶ μόνον πᾶν κοσμήτημα σκεῦος, κειμήλιον, ἐπιπλα καὶ ὀλόκληρον τὴν ἰματιοθήκην του, ἀλλὰ καὶ παντὸς εἶδους τρόφιμα, κρέατα, ὄσπρια, ἄρτους, ὀπωρικά καὶ ὅτι, ἐν γένει ἤτο ἀπαραίτητον διὰ τὴν συντήρησίν του.

Εἰς τοὺς τάφους τῶν γυναικῶν ἰδίως εὐρίσκει τις ὅλα τὰ εἶδη τῆς κομμωτικῆς καὶ φιλαρσεκείας, τὰ ψιμίθια, τὰ κάτοπτρα, ὀλόκληρον τέλος τὸ «μπουντουάρ» μῆς κοσμητικῆς κυρίας!

Καὶ ταῦτα περὶ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου. Εἰς δὲ τὴν Μέσην Αἰγύπτου, εἰς τὸ Καΐρον κυριαρχοῦν αἱ κοσμοϊστορικαί, Π υ ρ α μ ῖ δ ε ς, τὰ αἰωνόδια αὐτὰ γιγαντιαῖα μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ ἐξ περίπου χιλιετηρίδας ἀτενίζουσιν ἀπὸ τὸ ὕψος των τὴν ταλαίπωρον αὐτὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ὅποια κτίζει πύργους, μέγαρα, ἀνάκτορα, γεφύρας, θέατρα, στάδια καὶ κατόπιν εἰς μίαν σιγμῆν παραφροσύνης τὰ καταστρέφει με τὴν αὐτὴν ἠδονὴν καὶ χαρὰν με τὴν ὁποίαν τ' ἀνήγειρεν!.. Εἶναι δ' αἱ Πυραμίδες ἀληθῆ θαύματα ἀρχιτεκτονικῆς, διότι ἐγκλείουσιν πλεῖστα προβλήματα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ ἄλλα ἀνεξιχνίαστα μυστήρια, ἢ δὲ στερεότης των εἶναι παροιμιώδης. Ἀνάγονται δὲ εἰς τὰς πρώτας Δυναστείας τῆς Αἰγύπτου, δηλ. εἰς τὴν 3ην καὶ 4ην χιλιετηρίδα π.Χ. Σπουδαῖοτάται εἶναι καὶ αἱ μίαν ὥραν αὐτοκινητικῶς ἀπέχουσαι τοῦ Καΐρου, παρὰ τὴν ἀρχαιοτάτην πρωτεύουσαν αὐτῆς, τὴν Μ έ μ φ ι ν. Π υ ρ α μ ῖ δ ε ς Σ α κ κ ἄ ρ α, τῶν ὁποίων τὰ θέμελια καὶ ὁ περίεξ ὄψος ἀνεσκάφη καὶ ἐξηρουνθήθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπὸ γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς Ἀποστολῆς. Πέριξ τῆς κεντρικῆς Πυραμίδος, ἀνεκαλύφθη τεράστιος περίβολος μήκους 544 καὶ πλέον μέτρων πρὸς 297 μ. πλάτους, τοῦ ὁποίου τὸ τεῖχος ὀπισθηρίζεται ἔξωθεν ὡς δι' ἀντηρίδων, διὰ δωρικῶν κ ι ὶ ν ω ν. Τὸ ἐκπληκτικὸν εἶναι ὅτι οἱ κίονες αὐτοὶ οἱ κατασκευασθέντες 1500—2.000 ἔτη πρὸ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν λοιπῶν δωρικῶν κίονων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἔχουσι ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ σχῆμα με

κοίλας ραβδώσεις, ὡς οἱ ἐλληνικοί, ὦν μέχρι τοῦδε δὲν εἶχον ἀνακαλυφθῆ τοιαῦται ἐν Αἰγύπτῳ ἔξ οὗ πιστοποιεῖται ὅτι ἐκείθεν παρέλαβον ἄρτιον σχεδὸν οἱ πρόγονοί μας τὸν θαυμαστόν τουτον ρυθμὸν, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν κρηπίδα, δύναμι νὰ εἶπω τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Μὴ νομίσῃ τις ὅμως ὅτι με τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην μειοῦται καὶ καθ' ἐλάχιστον ἡ δόξα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀκριβῶς, τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἔλλη. πνεύματος, ὅτι με τὰ στοιχεῖα ταῦτα τῆς αἰγυπτιακῆς γλυπτικῆς, ζωγραφικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς ἐδημιούργησαν τ' ἀνέπιτα ἐκείνα μνημεῖα, πρὸ τῶν ὁποίων κλίνει τὸ γόνυ ὀλόκληρος ἡ πεπολιτισμένη ἀνθρωπότης. Τί εἶναι ὁ δωρικὸς οὗτος περίβολος τῆς Σακκάρα καὶ οἱ μνημειώδεις ναοὶ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου ἀπέναντι ἐνὸς Παρθενῶνος, ἐνὸς Ἐρεχθιδίου, τῶν Προφυλαίων ἢ τοῦ Θησαυροῦ!

Κάτωθεν τῆς Πυραμίδος τῆς καλουμένης «Ζόζεφ», ἀνευρέθησαν χιλιάδες ἀ λ α β ἄ σ τ ρ ι ν α ἀ γ γ ε ἴ α, θαυμαστοῦ σχήματος καὶ ἀμέμπτου διατηρήσεως, ἔξ οὗ πολλοὶ χιλιάδες ἐξετέθησαν ἐντὸς Μουσείου ἀνεγερθέντος πλησίον τῆς Πυραμίδος. Ὁ εὐγενὴς Αἰγύπτιος συνάδελφος, ὁ ἐφορευὸν τοῦ Μουσείου, ἐπιθυμῶν νὰ με εὐχαριστήσῃ με μίαν ἐκπληθῆν, ἐπίεσον ἐν καρδίῳν καὶ ἀμέσως ὅλα τ' ἀπειροπληθῆ ἀλαβάστρινα ἀγγεῖα, ἔξ ὧν πλεῖστα ὑπερμεγέθη. Ἐλαμψάν ὡς φωτοβολίδες, διότι: ἐντὸς αὐτῶν εἶχαν τοποθετηθῆ ἠλεκτρικοὶ λαμπτήρες, εἶναι δὲ ὁ ἀλάβαστρος λίθος, ὅστις τυγχάνει ἐγγχώριος ἐν Αἰγύπτῳ λίαν διαφανῆς καὶ οὕτω τὸ θέαμα ὑπῆρξε μεγαλειώδες!

Μετὰ τὸ Μοῦσεῖον με ὠδήγησεν εἰς τὸ περιλάλητον «Σ ε ρ ἄ π ε ι ο ν», ὑπόγειον ἀχανῆ σήραγγα, ὅπου εἶναι θεθαμμένοι ἐντὸς κολοσσαίων σαρκοφάγων οἱ ἱεροὶ Ταῦροι, οἱ φέροντες τὸ ὄνομα «Ἄ π ι ε ς», εἶναι δ' ἀπίστευτο πῶς μεταφέρθησαν εἰς τὸ ὑπόγειον ἐκεῖνο κτίριον οἱ ὑπερμεγέθεες, λίθοι οἱ καλύπτοντες τὰς σαρκοφάγους, τῶν ὁποίων ἕκαστος ζυγίζει τίς οἶδε πόσους τόννους! Μόνον οἱ ἰδόντες τὸ τεράστιον ὑ-

πέρθυρον τοῦ «Θησαυροῦ τοῦ Ἄτρειου», ἐν Μυκήναις. ὅπου ζυγίζει 120.000 ὀκάδας, δύναται νὰ κατανοήσῃ τὸν ὄγκον τῶν σαρκοφάγων μετὰ τῶν καλυμμάτων των εἰς τὸ «Σεράπειον» τῆς Σακκάρα.

Ἄλλ' εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μοῦσεῖον τοῦ Καΐρου λαμβάνει τις πλήρη ἰδέαν τῆς Αἰγυπτιακῆς Τέχνης, ἧτις ἤκμασεν ἐπὶ τρεῖς ὄλας χιλιετηρίδας. Κατὰ τοὺς τελευταίους δ' αἰῶνας τῆς πρώτης π. Χρ. χιλιετηρίδος, κατὰ τὴν περίοδον δηλ. τῶν Πτολεμαίων, οἷτινες ὑπῆρξαν μεγάλοι ἐκπολιτισταὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐπροστάτευσαν ὑπερπράγως τὰς Τέχνας καὶ τὰς Ἐπιστήμας, ἢ αἰγυπτιακῆ Τέχνη ἦνθ.σεν ἐκ νέου προσλαβούσα στοιχεῖα ἐκ τῆς ἔλλη. Τέχνης, ἀντιθέτως πρὸς ὅτι συνέθη εἰς τὰς προτέρας χιλιετηρίδας,, ὁπότε ἢ ἔλληνικὴ Τέχνη ἐδέχθη, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, τὰς πρώτας οἰονεὶ ὄλας ἐκ τῆς γηραιᾶς χώρας τῶν Φαραῶν.

Ἐκ τῶν θαυμασιωτάτων ἐκθεμάτων τοῦ παμμεγίστου τούτου Μουσείου εἶναι τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου τοῦ Τουταγχαμόν, οἷτις καταλαμβάνει σχεδὸν ὀλόκληρον τὸν ἄνω ὄροφον τοῦ εἰρημέγου Μουσείου. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκφράσω τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκπληξίν μου ὅταν διὰ πρώτην φοράν ἀντίκρυστα τὰ μυθώδους πλούτου, κομψότητος, καὶ μεγαλείου ἀντικείμενα ἐκείνα, περὶ ὧν τόσα εἶχον ἀναγνώσει κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀνακαλύψεώς των. Πρόκειται δὲ περὶ παντὸς εἶδους ἀντικειμένων, ἐπίπλων, δηλ. σκευῶν πάσης χρήσεως, κοσμημάτων, παντοίων ἄλλων καλλιτεχνημάτων, ἅτινα κοσμοῦν ἐνδομῶν, ράβδων, σκήπτρων, μικροτεχνημάτων καὶ ἐν βασίλειον ἀνάκτορον. Αἱ δὲ τεράστιοι, κατάχρυστοι καὶ μεγαλειώδεις σαρκοφάγοι καὶ αἱ πολυάριθμοι πολυτιμώτατα λάρνακες, (φέρετρα) ἀποτελοῦν ἐν θέαμα, τὸ ὅποιον μάταια θ' ἀναζητήσῃ τις ὅμοιον εἰς τὸν λοιπὸν κόσμον!

ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχ. Μουσείου Ἀθηνῶν

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ Ἑλληνας ὅστις νὰ μὴ ἀγαπᾷ τὸν Ἑλληνοισμὸν τῆς Αἰγύπτου ὅστις ἀπὸ 100 καὶ πλέον ἔτων τόσον τιμὰ καὶ τόσον ὑπηρετεῖ τὴν Μητέρα πατρίδα. Οὐδεὶς ὅμως ἔχει τόσους προσωπικούς λόγους νὰ τὸν ἀγαπᾷ ὅσον ὁ ὑποφαινόμενος. Ὅταν ἦτο φοιτητῆς εἰς τὸ Παρίσι εἶχε συνδεθῆ ὄλων ἰδιατέρως με συμφοιτητάς του ὧν αἱ οἰκογένειαι ἔξων ἐν Αἰγύπτῳ δι' ὅ καὶ σήμερον πολλοὶ οὐ μόνον τῶν καλλιτέρων, ἀλλὰ καὶ τῶν παλαιωτέρων του φίλων ζοῦν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν. Ὀλίγον βραδύτερον ἢ ἀρχῇ τοῦ Πανεπιστημίου αὐτοῦ τοῦ σπουδαίου συνέπεσε με τὴν ἐγκατάστασιν εἰς Ἀθήνας ἐγκατεστηθῶν ἀλεξαν-

δρινῶν οἰκογενειῶν, κρατεῖ δ' εὐγνώμονα ἀνάμνησιν τοῦ τρόπου καθ' ὃν αἱ οἰκογένειαι αὐτὰ ἐδέχθησαν τὸν νέον ἐπαρχιώτην ἐπιστήμονα πού ἦτο τότε. Ἄλλ' ἐννοεῖται ἀκόμα θερμότερα του εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη διὰ τὴν δεξιῶσιν ἧς ἔτυχε παρὰ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Καίρῳ καὶ Πόρτ-Σάϊδ κοινότητων κατὰ τὰ τρία του (1907, 1930, 1932) ταξείδια εἰς τὴν Αἰγύπτου. Ὅμολογῶ δὲ διὰ νὰ παύσω νὰ ὀμιλῶ εἰς τρίτον πρόσωπον ὅτι κάπως με τύπτει ἢ συμβεβηκυῖς διὰ τὰς ἀρχετὰς ἐξῆρας διαλέξεις ἃς ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ φιλοξενία τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ὁμογενῶν τοὺς ἔκαμε νὰ ὑποστοῦν ἐξ αἰτίας μου.

Καθηγητῆς Α. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ
Μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΗ ΧΩΡΑ
ΤΩΝ ΦΕΛΛΑΧΩΝ

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥΣ...

ΚΑΝΕΝΑΣ σχεδόν από τους ξένους που έχουν εγκατασταθή στην Αίγυπτο ή που ήταν περασιτικοί άπο και ο έθελσαν να γνωρίσουν την Αιγυπτιακή ψυχή. Όλοι περνούν τους μεγάλους αρτηριακούς ορισμούς της Αλεξάνδρειας ή του Καΐρου με τα φωτόλουστα καταστήματα και τις πλούσιες προθήκες και μένουν καταμαγεμένοι και κατενθουασμένοι με την ιοέα πώς γνωρίσανε την Αίγυπτο. Μπράβο Αίγυπτος! Ένα μονάχα αν κάνουν οι ιθαγενείς, να βγάλουν το κόκκινο φέσι και τη μακριά τους κελεμπία και στη θέση τους βάλουν ένα σκληρό καπέλλο ή ένα καλοραμμένο φράγκικο κοστούμι, πάει πιά, γινήχαν Ευρωπαίοι!

Όμως μαγαζί δεν είναι η ειτρινα, αλλά το εμπόρευμα που υπάρχει στα υπόγειά των. Και τα υπόγεια του μεγάλου καταστήματος, που λέγεται Αίγυπτος, είναι ή άραπική συνοικία, όπου γεννοδολάνε σαν κουνέλες οι Αιγύπτειες κι όπου τραγουδάει ο Άράπης. Τι είναι το τραγούδι του άραπης; Ένα κουβεντολόγημα με τον Αλλάχ! Κι' ο Αλλάχ δυο πράματα έδίδαξε πώς υπάρχουνε στον κόσμο. Η παλληκαριά κι' ο έρωτας. Το ένα, παιδί του άλλου. Την παλληκαριά και τον έρωτα ίσως να μην τραγουδήσε ποτέ κανένας λαός με τόσο πίστη κι' όμορφιά, δσον ή Αίγυπτος!..

ΑΠΕΡΑΝΤΗ ή Αλατία. Τη θυμάμαι σαν και τώρα αν και περάσανε χρόνια από τότε. Μιά σκηνούλα, τόση δά, στην κορφή της αίθουσας. Ένας θρόνος βελουδένιος άπάνω σ' αυτή, και δίπλα του οι μουζικάντες Άραπάδες, που ήταν και τραγουδιστάδες. Τα κόκκινα φέσια στη θέση τους. Βαρεία, μολυβένια, ένοποιημένα με το έλο είναι του καθένα άπ' αυτούς. Δεν ξέρω, γιατί άμα βλέπω το κόκκινο φέσι τόσο καλά έφαρμοσμένο σ' άραπικό κεφάλι, μου φαίνεται πώς κάθε άραπόπουλο γεννιέται μαζί με το φεσάκι του, που κι' αυτό μεγαλώνει, φουσκώνει, χοντραίνει, βρωμίζει, πεθαίνει και σαπίζει μαζί με αυτόν που το φορεί. Είναι βέβαιος πώς πρώτα έρχεται στον κόσμο το φέσι του άραπόπουλου, ύστερα το τραγούδι του και τελευταίο το ίδιο το άραπόπουλο...

Χαρούμενη ή αίθουσα. Τραπεζάκια απλά και καθίσματα απλούστερα αποτελούν τον μόνο διάκοσμο. Στα πλάγια, χωρισμένα με κάγκελα, μικρά, τόσα δά, ένα είδος δωματιάκια, που μόλις μπορούν να χωρέσουν αυτός κι' εκείνη!.. Τι χρειάζεται ο περισσότερος χώρος! Για ό,τι έχουνε να πούνε και να ποιούνε φτάνει και περισσεύει το δωματιάκι: εκείνο. Για ό,τι έχουνε να κάνουν υπάρχουν τα σπίατα και τα κρεβάτια... Το κρεβάτι: της Αιγυπτίας που πολλάει έρωτα, ψηλό, τετράγωνο, παραφουσκωμένο. Α! ή Αίγυπτιά δεν ξέρε: μονάχα τα μυστικά του έρωτα, όσο χαμμιά άλλη γυναίκα στον κόσμο. Γνωρίζει και να τον τιμάει και να τον

σέβεται. Και του έστρεσε μεγαλόπρεπο βωμό. Το κρεβάτι της, που για ν' άνεθη κανένας άπάνω σ' αυτό, αν ον ξερη αλμα σε ύψος, πρέπει να ζητήσει την συνδρομή ενός σκαμιού, που αμιλητο, άλλα πάντα φλύαρο και προσημο περιμένει σε μία γωνιά, για να προσφέρει τις υπηρεσίες του.

ΑΑΝΟΙΞΗ... Χαρά Θεού!... Κάθε κεφάλι άντρίκιο μέσα στην Αλατία και μία θεόρατη, φουντωτή, ματωμένη παπαρούνα, και κάθε στόμα γυναικειο ένα αηροολάλημα... Λαός που έχει διαρκώς άνοιξη, δεν πεθαίνει ποτέ του.

Με τη σειρά της ή καθεμά άπ' τις γυναίκες με τα φλογερά κι' ολόμαυρα μάτια, το μεστωμένο από ήδονή κορμί και τα στήθια, που άνοιδη, προκλητικά, υπερέφανα προβάλλουν σαν δυο γροθιές ήρωα που τον έχουνε ρίξει: στην φυλακή, άπειλώντας να τρυπήσουνε με τις μυτερές άκρες τους τα μεταξωτά φορέματα που τα εμποδίζουνε να χαρούν και να τα χαρούν, άνεβαίνει στο μικρό πάλλο - σένικο, κάθεται: στη βελουδένια πολυθρόνα και λέει το τραγούδι της. Κάθε τραγούδι κι' ένα σιωπητήριο, άλλα μαζί κι' ένα έγερτήριο. Σιωπητήριο για έλα τα στόματα που βρίσκονται και μέσα, έγερτήριο για όλες τις ψυχές που περιφέρονται και μέσα... Ο χωρατατζής με το ψηλό φέσι και τη γραμμωτή μεταξωτή κελεμπία, που προορισμός του είναι να λέη χωρατά για να προκαλή το γέλιο και την εύθυμία στους θαμώνες της Αλατίας, είναι ο μόνος που άπο καιρσ σε καιρσ, όταν οι τραγουδιστάδες πέρνουν το ρεφραίν των τραγουδιών, που κελαιηδάει ή τραγουδιστρια άπ' το θρόνο της, άκούγεται να πετάη ένα χοντρό χωρατό, που προκαλεί το πλατύ και παχύ γέλιο των ιθαγενών θαμώνων. Ύστερα σιωπή σαν κάτι το μεγάλο να γίνεται. Και γίνεται! Η άραπία τραγουδάει!

Όχι! άκούγεται ξαφνικό ή φωνή του χωρατατζή. Όλοι άπολιθώνονται στη θέση τους. Κανένας θρόνος, χαμμιά κουβέντα, κανένα σύρε κι' έλα. Ο καθένας μένει κει που βρέθηκε "Ως κι' αυτά τα γκαρσόνια που κουβαλάνε τις άφρισιμένες μπόρες και τα καθαρισμένα μύγδαλα και καρύδια, μένουν άκίνητα, σαν κάποια θεόρατη κεφαλή μιάς μαύρης Μέδουσας να τα μετέβαλε σε μαύρα πέτρινα άγάλματα.

Όχι!... Σιωπή!..

Βαρεία, δυσκίνητη, χοντρή, παραφορτωμένη, άστρα ποδωλώντας μέσα σ' όλων των χρωμάτων τις άχιτίδες, που σκορπάνε τα διαμάντια και τα σμαράγδια και τα ζαφείρια και τα ρουμπίνια κι' οι άμειθυστοι και τα χρυσάφια, που σε σχήματα δαχτυλιδιών και περιδεραιών και θραχιολιών και στεμματιών και κοιλουρασμένων φειδιών σφίγγουν τους σάρκιους δγκους των χεριών της, των ποδιών της και του λαιμού της, ξεκινάει άπ'

βασιλίσα της Αλατίας! Τι είναι το πέραςμα έκεινο άνάμεσα άπ' το σιωπηλό και συγκινημένο άκρατήριο! Μιά πραγματικά κομψή, δλόχαρη, χιλιγαπημένη λαμποκοπώντας άπο νεάτα και δόξα και χάρη βασιλίσα, δε θα μπορούσε να φτάση το μεγαλειο της Βασιλίσσας της Αλατίας! Ένας άνθρωπος όμως σε σχήμα γυναικας ξαφνικά πέρνει την όψη ένός υπερφυσικού δντος, που το πέραςμά του σκορπάει τη συγκίνηση, το φόβο, την εύλογία του Θεού!

Όχι!..

Δέ μιλάει κανένας. Περνάει ή βασιλίσα! Οι μουζικάντες άπάνω στο πάλλο - σένικο άναδεύονται. Τα κεφάλια όλων παρακολουθούν το άργό, βαρύ, επιθλητικό και μεγαλόπρεπο πέραςμα της βασιλίσσας, που πλούσια σε χαμόγελα κάνει να λάμπη όλη ή αίθουσα άπο ζωή, φως κι' έρωτα. Γιασεμένιο το πρόσωπό της — ή βασιλίσα ήταν λουλούδι της Συρίας — μούρα τα μάτια της. Έτσι ζωηρά και φεγγοβόλα που είναι το βάθος της αίθουσας για ν' άνεδη στο θρόνο της ή σκορπάνε άστραπές έξαγγελτήρες της μεγάλης φυγοταραχής, που πρόκειται να έπακολουθήση. Δυο σκαλοπάτια άκόμη και νάτην άπάνω στο πάλλο - σένικο. Ο χωρατατζής τρέχει να βάλη ένα θεόρατο βελουδένιο μαξιλάρι άπάνω στο θρόνο. Έτσι μονάχα θα μπορέση να καθήση ή βασιλίσα, γιατί όπως είναι τώρα ο θόσος δεν άνφινουν τα στηρίγματα των γεριών, που είναι στις δυο πλευρές του, να ποσοθετήση έλον τον κόσμο των σαρκών της μέσα σ' αυτόν. Τώρα δεν υπάρχουνε προεξονές. Το χοντρό βελουδένιο μαξιλάρι την ίσοπέδωσε! Η βασιλίσα άνεβαίνει στο θρόνο της. Οι πλούσιες σάσκες της έσειλάνε άπ' τις άκρες του βελουδένιου μαξιλαριού. Άπάνω άπ' το θρόνο ή φωτογραφία της! Οι μουζικάντες παίζουν τον εθνικό ύμνο της Αιγύπτου! Λαό που γαιοτάει με τον εθνικό του ύμνο το τραγούδι του, μην τον κλαίγεται. Γιατί όλος εκείνος ή άνθρωπίνος γυναικειός δγκος είναι το τραγούδι των Φαραών!

Μαζί με την έγκαθίδρυση της Βασιλίσσας στο θρόνο της ο χωρατατζής της ποσοφέρει το στέμμα της. Κρι είναι το στέμμα της ένα θεόρατο λαγούτο, που άπ' το μακροβύλο γέει του κρείοντα λογίων - λογών νομιμάτων και σγημάτων κοσδέλλες και νουσάφια. Η βασιλίσα άκουμπάει το στέμμα της άπάνω στα πλούσια στήθια της. Το τραγούδι άπάνω στην έρωτα! Μεγάλα, καταστογγυλα, άτέλειωτα τα στήθια της βασιλίσσας, όπως ή έρωτάς της. Και παραφουσκωμένη ή κοιλιά του λαγούτου άπ' τις άμειτρητες μελωδίες των αιγυπτιακών τραγουδιών. Έρωτας και τραγούδι ένωμένα σ' ένα θεόρατο βουνό, που ποδοπέδε του ένε τη ψυγή της βασιλίσσας και κορφή την ταραουινέννια πέννα, που κρατάει σ' άσπρο κι' άφράτο σαν το καϊνάκι κοκκινόφυγο γέει της. Και κάτω άπ' το βουνό αυτό όλη ή Αίγυπτος με τα κόκκινα φέσια και τις γραμμωτές πολύχρωμες κελεμπίες της...

Όχι!...

Κονε! δε μιλάει οι μουζικάντες που είναι και τραγουδιστάδες καοφώνουνε τα μάτια τους άπάνω στο στέμμα της βασιλίσσας. Έτοιμοι ν' άποάξουνε την τελευταία νότα του τραγουδιού της, για να το έακνειπούν με τα δοννά τους και με τη φωνή τους, τοσιανιένιοι υπέχει σταθερό το ένα του μάτι, του δεύτερου είναι σταθερό το στόμα κι' ο τρίτος για να μην κινή παραφώνια έχει

βαλμένα στραβά το φέσι του. Είναι το μόνο στραβό φέσι που είδα σ' όλη την Αίγυπτο.

Μιά, δυο, τρεις άπαλές, παιρνιδιάρικες, σαν πεταλούδες φτερουγίσματα, πενιές άπάνω στα τέλια των λαγούτων και ή άπέραντη αίθουσα της Αλατίας άρχίζει ν' άντηχή άπ' τις πιό παθητικές μελωδίες που ξεπήδησαν άπ' την άνθρώπινη ψυχή.

Κι' ύστερα το τραγούδι της! Τι ήταν το τραγούδι της βασιλίσσας; Τα ήγια των άγιών, τά άδύτα των άδύτων της Φαραωνικής ψυχής. Κλάμα και χαρά και λύπη και πνοή κι' εύθυμία κι' άνατολή ήλιου και μπουμπουνητά συννεφιασμένου ουρανού και γαλάζια χρώματα και κόκκινες άστραπές, όλα μαζί. Γλυκειά, παθητική, ναουριστική, μελωδική, στρωτή, άδίαστη, βελουδένια, τσακίστρα των τόννων και των ρυθμών ή φωνή της βασιλίσσας. Όχι!.. Τραγουδάει ή φαραωνική φωνή! Πόσο παράπονο άλλα και πόση περηφάνεια και ύπόσχεση και πόσους δγκους κι' άπειλές κάτω άπ' τις φανοεινικά γαληνεμένες μελωδίες που βγαίνουν άπ' το δαντυλιδένιο και χτυπητοβαμμένο στόμα της βασιλίσσας!

Κάθε στοσφή του τραγουδιού κι' ένα α, α, α, του άκρατηρίου. Όχι! άκούγεται κάθε φορά να διατάσση ή φωνή του χωρατατζή!

ΟΥΝ! Τα στόματα δε μιλάνε. Όμως οι φωνές ηοάκουνε, πονάνε, άναδεύονται, χαίρονται, κλαίνε, φωνάζουνε. Και λένε οι φωνές: Η φαραωνική ψυγή δεν πεθαίνει γιατί είναι μεγάλη και άπέραντη, όπως το τραγούδι της!

Θ. Ν. ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ

Πρόεδρος Έταιρείας Έλλήνων
Θεατρικών Συγγραφέων

ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Αιγύπτιοι και Έλληνες συμπολεμούν υπέρ της Έλευθερίας

ΝΕΚΩΣ Β'. Τίος Ψαμμητίχου Α'. έξεστράτευσε άρχομένου του 3ου έτους της βασιλείας του (608 πρ. Χρ.) επί την Ασίαν. Έχων ως κύριον στοχαστον του στρατού του μισθοφόρους Έλληνας, κατήγαγεν νίκας κατά των Ιουδαίων και των Ασσυρίων. Έπανελθών θριαμβευτής εις Αίγυπτον άφιέρωσεν εις τον έν Μιλήτην ναόν του Απολλωνος των Βραχχιδιών την κατά την έκστρατείαν χρησιμοπονηθεσαν στρατιωτικήν του στολήν εύγνωμονών προς τους Έλληνας. Είχε κληρομησει την προς τούτους εκτίμησιν άπο του πατρός, δστις έκστρατεύσας κατά της Νουβίας μετά μισθοφόρων Έλλήνων και Φοινίκων ως μόνον ίχνος άφηκε τά δνόματα των συμπολεμιστών του Έλλήνων, άναγιγνωσκόμενα άκόμη επί της κνήμης ένός των τεσσάρων κολοσών των κοσμώντων την πρόσφιν του έν Ίψαμπος ναού.

★ Ο Άπριης διάδοχος του Ψάμμους υιού του Νεκυ ειχε την πολυάρθιμον συμπολεμακήν του έξ Έλλήνων. Επί τούτου οι Ιθαγενες της Λιβύης πιεζόμενοι υπό των Κυρηναίων έπεκαλέσθησαν την βοήθειαν της Αίγυπτου. Ο Άπριης διά να μη στείλη Έλληνας

κατ' Ἑλλήνων ἔστειλεν Αἰγυπτίους ὄπτινες ὄμως ὑπέστησαν πανωλεθρίαν. Τότε οἱ Αἰγύπτιοι ἐξανέστησαν κατηγοροῦντες τὸν βασιλέα ὅτι ἔστειλεν αὐτούς εἰς σπαγὴν φεισθεὶς τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων του. Ὁ Βασιλεὺς διέταξεν τὸν ἀξιωματικὸν Ἀμαγνὴν νὰ καταστείλῃ τὴν στόαν. Ἄλλ' οἱ διασπασταὶ ἀνηγόρευσαν Φαραῶ τὸν Ἀμαγνῆν. Ὁ Ἀπρίης ὄρισεν μετὰ τῶν Ἑλλήνων του κατὰ τοῦ κακοπίστου ἀξιωματικοῦ του. Ἡ μάχη διεξήχθη πεισματώδης παρὰ τὸ σημερινὸν Μενούφ (τότε Μωμέμφις) καὶ ὁ Ἀπρίης ζωγράφθεις ἔθανατώθη. Ὁ Ἀμαγνὴς ἐπιβήτωρ τοῦ θρόνου ἐπρόδωκε καὶ τὴν Αἰγυπτιακὴν ὑπόθεσιν, διότι ἀφοῦ ἐπολέμησεν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀμέσως τοὺς ἐνεκολπώθη τοὺς ξένους. Κατήρτισεν τὴν σωματοφυλακὴν του ἐκ τούτων, τῶν δὲ διεσπαρμένων ἄλλων, περὶ τὰς 200 χιλ. μέρος μὲν τοὺς Κάρας, συνώστισεν εἰς συνοικίαν τῆς Μέμφιδος καὶ ἐκ τῶν μετ' ἰθαγενῶν ἐπιγαμῶν ἐδημιουργήθησαν οἱ Κεραμειφίται. Μέρος δέ, τοὺς Ἴωνας καὶ Μιλησίους εἰς Ναγαράτ μετωνομασθεῖσαν εἰς Ναύκρατιν. Ἀπαντῶμεν ὄμως καὶ πολλοὺς εἰς τὴν Ἄβυδον.

☆ Ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει τὸν Ἀμαγνῆν φιλέλλην α καὶ δικαίως, διότι ὅταν τὸ 548 πρ. Χρ. ἐπυρπολήθη ὁ ἐν Δελφοῖς ναός, ὁ Ἀμαγνὴς συνεσέφερε γενναίως διὰ τὴν ἀνάκτησιν του, ἐνουφεύθη Ἑλληνίδα Πριγκίπισσαν τῆς Κυρρήνης τὴν Λαδίκην, τὴν ὅποιαν μεγάλως ἐτίμησε ὅταν δὲ εἰσέβαλεν εἰς Αἴγυπτον ὁ Καμβύσης ἔστειλεν πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὴν πατρίδα μας εἰς πολλά δὲ τῆς Ἑλλάδος ἱερά ἔστειλε βαρύτιμα ἀναθήματα: εἰς Κυρρήνην ἔστειλεν ἄγαλμα Ἀφροδίτης ἐκ μέρους τῆς Λαδίκης καὶ ἐπέχρυσεν τῆς Ἀθηνᾶς, πρὸς δὲ καὶ εἰκόνα εἰδικρυσσοῦ καὶ βόμβακος. Καίτοι αἱ κλωστοὶ του ἦσαν λεπτότατοι, ὄμως ἐκάστη ἀπέτελετο ἐκ 365 νημάτων πάντων εὐκρινῶς δρατῶν (Ἡρόδ. Γ' 47). Τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς ὑφαντουργίας ἐσώζετο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ προεσπεύοντος Πλινίου ὅστις λέγει ὅτι:

—περιέργοι προσκυνεῖται διὰ τὰ δεδαυθῶν περὶ τούτου ἀπέσπον κλωστοὶ καὶ τὸ ἔργον κατεστρέφετο. Ἐἴνε γινώσται αἱ συμμαχίαι του μετὰ τοῦ Πολυκράτους τῆς Σάμου εἰς τὸ Ἡοκίον τῆς ὁποίας ἐδώρησε δύο ξόανα αὐτοῦ. Εἰς τὴν Σπάρτην ἔστειλε θώρακα λινοῦν ὁμοῖον πρὸς τὸν τῆς Λίνδου, ἀλλὰ ἀσπαγνέντα ὑπὸ πειρατῶν Σαμίων. Αἱ σγέσεις του μετὰ ἡγεμόνων καὶ ἀργόντων Ἑλλήνων ἦσαν πολλαὶ καὶ στεναί. Ὑπὸ τὴν εὐνοίαν ταύτην οἱ Ἕλληνες φιλομαθεῖς καὶ φιλοκτιμίους ἐπλημύρσαν τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Ἀμαγνὴς βέβαιος περὶ τῆς ἐπικειμένης ἐπιθέσεως τῶν Περσῶν ἐκαλλιέργησεν τὰς σγέσεις αὐτὰς διὰ νὰ ἔχη συμμαχούς. Καὶ πράγματι ἐπέπληθον ὁ Καμβύσης μετὰ ἰσχυροτάτων δυνάμεων. Δύο θύμωσ γυρόντας ἡμῶδες τὸς Αἰγυπτίους νὰ ἀποκρούσαν τὸν εισβολέα: Ὁ θάνατος τοῦ Ἀμάριος καὶ ἡ προσδοκία τοῦ Ἀλικαρνασέως Φάνωτος. Ὁ Ἀμαγνὴς ἀπέθανεν ἀναμεινὸν εἰς τὰ σύνορα τὸν Καμβύσην καὶ ἡ προσδοκία τοῦ Ἀλικαρνασέως Φάνωτος. Ὁ Ἀμαγνὴς ἀπέθανεν ἀναμεινὸν εἰς τὰ σύνορα τὸν Καμβύσην καὶ ἔγνω ἀξιόμακρον στρατὸν ἐξ Αἰγυπτίων καὶ Ἑλλήνων. Ὁ Φάνης, εἰς τῶν στρατηγῶν του, δυσαρεστηθεὶς κατ' αὐτοῦ, καὶ τὴν γνώμην ἰκανὸς καὶ τὰ πολεμικὰ ἄλλοις ἀπέδρασε καὶ διὰ πλοιαρίου μετέβη πρὸς τὸν Καμβύσην. Ἐπειδὴ δὲ ἐγνωρίζεν ἄριστα τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον, τὸν κατεδίωξεν ὁ Ἀμαγνὴς διὰ τριήρους καὶ τὸν συνέλαβεν εἰς τὴν Λυκίαν. Ἀλλὰ ὁ Φάνης μεθύ-

σας τοὺς φύλακας του ἐδραπέτευσεν εἰς τὸ ἐν Συρία στρατόπεδον τοῦ Πέρσου καὶ ὠδήγησεν τούτον διὰ τῆς ἐρήμου εἰς τὸ Πηλοῦσιον. Ὅταν εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι οἱ δύο στρατοὶ, οἱ Ἕλληνες τῆς Αἰγύπτου συλλαβόντες τὰ τέκνα τοῦ Φάνητος κατέσφαξαν ταῦτα ὑπὸ τὰ ἕμματα τοῦ πατρὸς. Ἡ πειραστικὴ αὕτη πρώτη κατάρτησις τῆς Αἰγύπτου δὲν ἐξήμιωσεν τοὺς Ἕλληνας, ὑπέβρεξε ὄμως σκληροτάτη διὰ τοὺς Αἰγυπτίους. Ἐνεκα τούτου διαρκῶς ἐκόχλαζεν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ ἢ Αἰγυπτιακὴ ψυχῇ καὶ συχνὰ σποραδικαὶ ἐπαναστάσεις ἐσημειοῦντο εἰς τὴν Αἴγυπτον. Νωπαι ἦσαν αἱ ἀτυχίαι τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ τὰ Μηδικὰ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶτες Ἕλληνες ἤλθοσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅπως ὑποστηρίξουν τοὺς πατριώτας κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Διασημότεροι τούτων ἦσαν ὁ Χαθρίας, Ἰφικράτης, Διόφαντος, Ἀθηναῖοι οὗτοι στρατηγοί, ὁ Βασιλεὺς Ἀγχιλάος καὶ ὁ στρατηγὸς Λάμιος Σπαρτιάτης, Μέντωφ ὁ Ρέδιος καὶ ἄλλοι.

★ Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀραξέρξου Α' ὁ Ἰναρος ἡγεμὸν τῆς Μαρίας, πόλεως καμένης ἐπὶ τῆς βραχυπόδου ὡς τα νίας ἢ ὅποια ἀπὸ τῆς Ρακωτίδος ἐκτεινομένη πρὸς τὰ Ν.Δ. φράττει πρὸς τὴν θάλασσαν τὴν Μαρεώτιδα λίμνην, ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως (453 πρ. Χρ.) μετὰ τοῦ Ἀμωρταίου καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων τοῦ Δέλτα. Ταυτοχρόνως ἐξίτηε τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων ὅσοι διαρκῶς ἤγούχουν τοὺς Πέρσας ἀπαντῶντες αὐτοὺς ἀπὸ τῶν παραλίων εἰς τὰ ἐνδότερα. Τότε 200 τριήρεις ναυλοχοῦσαν περὶ τὴν Κύπρον ὑπὸ τὸν Ναυαρχὸν Χαριτιμίδη ἵνα βοηθήσουν τὸν Ἰναρον. Ὁ ἐν Αἴγυπτῳ περικοῦς στόλος καὶ οἱ Ἕλληνες μετὰ τῶν Αἰγυπτίων συμπολεμιστῶν ἀνέπλευσαν τὸν Νεῖλον. Εἰς Παμπρεῖμιδα συνήντησαν τὰς περσικὰς δυνάμεις, περὶ τὰς 300.000, τίς συνέτριψαν καὶ ἐφόνευσαν τὸν στρατῶν Ἀχαμένη ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος. Τὰ ὑπολείματα τοῦ περικοῦ στρατοῦ μετὰ τῶν περσοφρόνων ἰθαγενῶν ἔσπευσαν νὰ ἐγγλισθῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν Μέμφιν. Ἡ πόλις παρεδόθη, ταυτοχρόνως δὲ αἱ ὑπὸ τὸν Χαριτιμίδη τριήρεις κατέστρεψαν ὅλα πλοία σπείροντα πρὸς ἐπίσπυρσιν τοῦ Ἀχαμένους. Ἐκ τῶν 50 πλοίων τὰ 30 ἐβύθησαν, 20 δὲ ἠχμαλώτισε. Ἀλλὰ ἡ φρουρὰ τῆς Μέμφιδος καταφυγοῦσα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν «τὸ λευκὸν τεῖχος» λεγόμενον ἀνθίστατο ἔρρωμένως. Ἰσχυρὰ βοήθεια φθάσασα ἐκ Περσίας ὑπὸ τὸν Μεγάβυζον ἐνίκησε τοὺς συμμάχους εἰς τὴν Μέμφιν καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἀπισθοχωρήσουν εἰς τὴν Προσωπίτιδα νῆσον ὅπου ἀντέστησαν ἐπὶ 18 μῆνας εἰς τὴν πείσμονα πολιορκίαν τοῦ Μεγάβυζου.

★ Ἐλέγετο νῆσος διότι: τμημα τοῦ Δέλτα περιεκλείετο ὑπὸ διωρύγων πανταχόθεν. Ἐπὶ τέλους ὁ Πέρσης στρατηγὸς κατέρωθον νὰ μεταστρέψῃ τὸν ροῦν τῆς διωρύγου εἰς τὴν ὅποιαν ἐναυλόχει: ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων καὶ οὕτω εἰσωρηθῆς συνέτριψε τοὺς συμμάχους. Καὶ ὁ μὲν Ἰναρος ζωγράφθεις ἀνεσταυρώθη. Οἱ δὲ ἐξάκις χίλιοι Ἀθηναῖοι κτήσαντες τὰ πλοία τῶν ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα προτιμήσαντες τὸν θάνατον. Ἄλλ' ὁ Μεγάβυζος ἐλέπων ὅτι ἐκινδύνευε νὰ ἡττηθῆ καὶ φοβούμενος μὴ ἀνασυγκροτηθῶν οἱ Αἰγύπτιοι, ἐπρότεινε εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐντιμωτάτην εἰρήνην. Οὕτως ἀνεχώρησαν μετὰ τὰ ὅπλα τῶν εἰς Κυρρήνην καὶ ἐκεῖθεν διεσπεραῖώθησαν εἰς Ἀττικὴν.

★ Δυστυχῶς βοήθεια ἐκ 50 πλοίων ἐλληνικῶν σπεύσα-

σα εἰς βοήθειαν τῶν κατελήφθη κατὰ τὸ Μενδήνιον στόμα τοῦ Νεῖλου ὑπὸ ἰσχυροῦ φοινικικοῦ στόλου κατεστράφη κατὰ τὸ ἦμισον. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ οἱ ἡγεμόνες Παύσαρις καὶ Ἀμωρταῖος Β' τῆς Μενδόης κατέρωθον καὶ ἐκδιώξουν τοὺς Πέρσας (399 πρ. Χρ.), ἀλλὰ ὁ περσικὸς κίνδυνος ἐπεκρέμετο πάντοτε. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς Νεφορίτης ἐξίτησε νὰ παγιώσῃ τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν. Τότε τῆς Ἑλλάδος ἡγεμόνευον ἡ Σπάρτη, ἡ ὅποια πολεμοῦσα τοὺς Πέρσας εἰς αὐτὴν τὴν ἐπικράτειάν των, εἶχε στείλει εἰς τὴν Φρυγίαν τὸν Ἀγχιλάον. Ὁ Νεφορίτης συνάβας ἀμυντικὴν καὶ ἐπιθετικὴν συμμαχίαν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην στόλον ἄριστα ἐφοδιασμένον, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἦμισον κατέστρεψεν ὁ Ἀθηναῖος Κόνων παρὰ τὴν Ρόδον. Ἀνακλήθη ἔντος ὄμως τοῦ Ἀγχιλάου κατήγγειλε τὴν συμμαχίαν ὁ Νεφοράτης καὶ συνεκέντησε πᾶσας τὰς δυνάμεις του εἰς τὰ ἀσιατικὰ τοῦ Δέλτα σύνορα. Ἀλλ' ἡ ἀναμενόμενη περσικὴ ἐπίθεσις ἀνεβλήθη ἔνεκα ἐσωτερικῶν τῆς Περσίας περιστάσεων. Τοῦ δὲ Νεφορίτου ἀποθανόντος, ὁ διάδοχός του Ἀχωρίς (393) συνήψε συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῶν ἰσχυρῶν βασιλέα τῆς Κύπρου Εὐάγωνα κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀλλ' οὗτος ἡττήθη ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ ἡ Κύπρος ὑπέστη πάλιν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὁ Ἀχωρίς ἤρρισε ἀμέσως νὰ στρατολογή εἰς τὴν Ἑλλάδα μισθοφόρους καὶ στρατηγούς. Ἀλλὰ τὸ 380 ἀπέθανε ὁ πρῶτος Κῦρος ἔφημερος διάδογος οἱ Ψαμμίτης Β' ὁ Νεχόριος Β' καὶ τέλος ὁ Νεκτάνασος Α' γενάρης τῆς 307ς. τῆς ὑστάτης φαραωνικῆς δυναστείας. Συμπληρώσας τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς τῶν προκατόχων του ἀνέθεσε τὴν γενικὴν ἀρχὴν τῶν στρατευμάτων του εἰς τὸν περσιῶνιον Ἀθηναῖον Χαθρίαν. Οὗτος ἀμέσως ἔσπευσε νὰ ἰδρῦσῃ ἐπὶ τοῦ βουανίου τοῦ Νεῖλου περιωρακτικὴν στρατοπέδον εἰς θέσιν πολὺ δυνατάν. Ὁ Ἀρταξέρξης ἔστειλε τὸν Φαρναδάζον ἐπὶ κεφαλῆς 1000 ἀνδρῶν, κατέρωθον νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ ἀγὼν νὰ ἀνακαλέσουν τὸν Χαθρίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ στείλουν σὺν περσικῷ στρατόπεδον τὸν Ἰφικράτην. Συνεκοσμήθη αἰματηροτάτη μάχη ἦτις καὶ ἀπέβη θύμα τῶν Περσῶν. Ὁ Ἰφικράτης ἐπέμεινε νὰ βαδίσῃν ταγέμια κατὰ τῆς Μέμφιδος, ἀλλ' ὁ Φαρναδάζος ἀντέστη καὶ ὅπως ἐδόθη καιρὸς εἰς τὸν δραστήριον Νεκτάνασον νὰ ἄνασιν κροτήθῃ τόσον ταγέμια ὥστε ἀντεπιτεθεὶς κατὰ τὴν πάλιν Μένδη ἠνάγκασε τοὺς Πέρσας νὰ ὄγουν εἰς Ἀσίαν. Ὁ Ἰφικράτης παλινῆστη καὶ ἡ Αἴγυπτος ἐπὶ 25 ἀκόμη ἔτη ἔπαινεν ἐλειθέσα. Τὸ 364 ἀπέθανε ὁ Νεκτάνασος καὶ ὁ εὐένθη αὐτὸν ὁ Τάγως ἢ Τέως ὅστις διέσωσε ἀπετάθη εἰς τὸν Ἀγχιλάον ἑπὶ τῶν παρ' αὐτοῦ νὰ στρατολογήσῃ Ἕλληνας ὑπὲρ τῆς Αἰγύπτου. Ταυτοχρόνως ὁ ἴδιος ἐνέτεινε τὰς παρασκευὰς του ἐντὸς τῆς γῆρας. Τέλος ὁ Ἀγχιλάος κατέπλευσε μετὰ τῶν αὐτοῦ Σπαρτιατῶν εἰς σμυθόλιον.

★ Ὁ Πλούταρχος, εἰς τὸ 32ον κεφάλαιον τοῦ βίου τοῦ Ἀγχιλάου ὡς ἀπονεῖται τὰ ἑξῆς:

—Ἐπειδὴ κατέπλευσαν εἰς Αἴγυπτον εὐθύς οἱ πομπῆς τῶν βασιλικῶν ἡγεμόνων καὶ διοικητῶν ἐβιάστον ἐπὶ ναῦν, θεραπεύοντες αὐτόν. Ἦν δὲ καὶ τῶν ἄλλων Αἰγυπτίων σπουδῆ τε μεγάλη καὶ προσδοκία διὰ τοῦ ναυαγίου καὶ τὴν δόξαν τοῦ Ἀγχιλάου καὶ συνετογάστον ἅπαντες ἐπὶ τὴν θέαν. Ὡς δὲ ἑώρων λαμπρότητα μὲν καὶ διασκευὴν οὐδεμίαν ἀνθρώπων δὲ προσδύτην κατακείμενον ἐν τινὶ πῶδα παρὰ τὴν θάλασσαν, εὐτελέτῃ

καὶ μικρὸν τὸ σῶμα, τραχὺ καὶ φαῖλον ἱμάτιον ἀμπεχόμενον, σκώπτειν αὐτοῖς καὶ γελωτοποιεῖν ἐποίε: καὶ λέγειν ὅτι τοῦτο ἦν τὸ μυθολογούμενον «ὃ διενεν ἄρος Ζεὺς δ' ἐφοβείτο, τὸ δ' ἔτεκεν ἡμῶν». Ὁ δὲ Ἀγχιλάος ὀργισθεὶς εἶπε: «φανήσομαι σοι ποτὲ καὶ λέων». Ἐτεὶ δὲ μάλλον αὐτοῦ τὴν ἀποτίαν ἐθαύμασαν, ὅτι ξενίων προσκομισθέντων, ἄλευρα μὲν καὶ μύσους καὶ χήνας ἔλαβε, τραγήματα δὲ καὶ πέμματα καὶ μύρα διωθεῖτο, καὶ διαζομένων λαβεῖν καὶ λιπαρῶντων, ἐκέλευσε τοῖς ἐλῶσι διδοῖναι κομίζοντας.

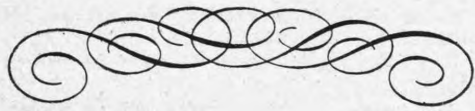
Τότε δὲ συμμίξας τῷ τάχῳ παρασκευαζομένην πρὸς τὴν στρατείαν, οὗ ὥσπερ ἤλπιζε, ἀπάσης στρατηγὸς ἀπεδείχθη τῆς δυνάμεως ἀλλὰ τῶν μισθοφόρων μόνων, τοῦ δὲ ναυτικοῦ Χαθρίας ὁ Ἀθηναῖος, ἡγεμὸν δὲ τῶν πάντων αὐτὸς ἦν ὁ Τάγως. Καὶ τοῦτο πρῶτον ἠνάσσε τὸν Ἀγχιλάον ἔπειτα τὴν ἄλλην ἀλαζονείαν καὶ κανοφροσύνην τοῦ Αἰγυπτίου βαρυνόμενος ἠναγκάζετο φέρειν καὶ συνεξέπλευσεν ἐπὶ τοὺς φοινίκας αὐτῶν, παρὰ τὴν ἕλιαν τὴν ἑαυτοῦ καὶ τὴν φύσιν οὐκίαν τῶν καὶ καρτερῶν ἄχρις οὗ καρθὸν ἔλαβε. Διότι ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Τάγως, διοικῶν ἐν σῶμα στρατοῦ ἐπανεστάτησε καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς. Ἐξήτησε δὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀγχιλάου καὶ τοῦ Χαθρίου ὑποσκόμμενος μεγάλας ἀμοιβὰς. Ὁ Τάγως φοβούμενος τὴν μετὰ τῶν τούτων παρεκάλει καὶ αὐτὸς νὰ τοῦ μείνουν πιστοί. Ὁ Χαθρίας ἠθέλησε νὰ πείσῃ καὶ τὸν Ἀγχιλάον νὰ μὴ ἐγνατολείδῃ τὸν Τάγωνα. Ἀλλ' ὁ Σπαρτιάτης ἀπήντησε: «Σὺ μὲν, ὦ Χαθρία, ἤλθες ἀλλοθούλων καὶ ἀρα δύνασαι νὰ πράξης οὗ θέλεις: ἐγὼ θύμω ἀπεστάλην ὑπὸ τῆς πατρίδος μου καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ λάβω δδηνίσις ἀπὸ τοῦ ἐφόρου». Μετέβησαν λοιπὸν ἀπὸ τὸν Νεῖλον εἰς τὸν Εὐρώταν πρέσβεις ἀμφοτέρων οἱ δὲ Σπαρτιάται ἀπήνεσαν «ἅς κάμῃ ὁ Ἀγχιλάος ὅτι νομίζε: συμφέρον εἰς τὴν Σπάρτην» καὶ ὁ Ἀγχιλάος προσενώθησαν εἰς τὸν Νεκτάνασον «ἀπίου καὶ ἀλλοκῆτου πράγματος παροκαλίμματα τὸ σινωέοντι τῆς πατρίδος γρησάμενος» λέγει ὁ ἱστορὸς Πλούταρχος «ἐπεὶ ταῦτα γε τῆς προσδοκίας ἀσπισθεῖται, τὴ δικαιοσύνην δὲ ἐνοια τῆς πράξεως ἦν προσδοκία. Λαχεδαιμόνιοι δὲ τὴν πώτην τοῦ καλοῦ μεῖοδα τῶ τῆς πατρίδος σινωέοντι διδόντες, ὅτε μαγθάνουσι, ὅτε ἐπίσταται δέικον ἄλλο πλὴν ἢ τὴν Σπάρτην ἀδείν νομίζουσιν». Καὶ ἡ μὲν Τάνως ἐγκαταλήθει ὑπὸ τῶν μισθοφόρων ἐνθάδε, ἀλλ' ἄλλος Μενδόσης ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ ἐπιδοτήσαν Νεκτανάσιος μὲ 100.000 στρατῶν ἐξ ἀνδρῶν ἀπειροπολέμιον ἐντελέως. Νεκτανάσιος καὶ ὁ ἀντοικαιτητῆς οὗτοῦ ποσπεπάθουν νὰ κατήσθουν τὸν Ἀγχιλάον, ὅστις ἐσώζετο ἀμφοταλαντεύμενος. Φοβηθεὶς ὁ Νεκτάνασος ἐνεκλείσθη εἰς τὴν ἐνδοκίαν Τάνιν, ὃ δὲ Ἀγχιλάος ἐντοσπόμενος διὰ τὴν δικαιολογημένην διαισθησάν τῶν Νεκτανάσιος ἐσώθη εἰς ἔσθον διὰ τοῦ μὴ θυνθέντος ἀνόμη τιμῆματος. αὐτὸν δὲ ἅ ἐπετίθετο κατεστρεῖ. Πρώτιστα οἱ πολέμιοι ἐδεκαστίσθησαν. Ὁ νικητὴς ἀντέμειβε γενναίως τὸν Ἀγχιλάον καὶ τὸν παρεκάλει νὰ μείνῃ εἰς τὴν Αἴγυστιν ὅπως διαχειρισθῆ. Ἀλλ' αἱ ὑποθέσεις τῆς Σπάρτης τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐπιστεύσῃ τὴν ἀναχώρησίν του. Τὸ 12ον ἔτος τῆς βασιλείας του (346) ὁ Νεκτάνασος συμμαχήσας μετὰ τῶν Φοινίκων

έστετε 4.000 μισθοφόρους Έλληνες υπό τον Ρόδιον Μέντορα. Οι Πέρσαι ήττήθησαν υπό των Έλλήνων, αν και ο Μέντωρ ηττημύλησε προς τούτους. Άλλα δύο στρατηγοί ο Αθηναίος Διοφαντος και ο Σπαρτιάτης Λάμιος ενίκησαν εις την Συρίαν και ούτως ανεβλήθη ή προετοιμασθεία περσική κατά της Αιγύπτου εκστρατεία.

★ Τέσσαρα όμως έτη κατόπιν ο Δαρειός Β' ο Ώχος άγριώτερος του Καμβύση συγκροτήσας ίσχυρὸν στρατὸν ἐκ 330.000 Ασσανῶν και 14.000 Έλλήνων υπό τον λιποτάκτην Μέντορα και Αάχαριν τον Θηβαίον, άφου έτιμύρησε τους Φοίνικας ένεφανίσθη ενόπιον του Πηλεουσιου. Άλλ' ενῶ οί εντός τούτου 5.000 Έλληνες άνθίσταντο έπνυχῶς, ο Νεκτάνανδς φοβηθείς, παρέλαθε 60.000 Αιγυπτίους, 20.000 Λίβυας και 20.000 Έλληνας υπό τους Διάφαντον και Λάμιον και άπεσύρθη εις τὸ έσωτερικὸν του Δέλτα. Ο Νικόστρατος άναπλεύσας τον Νείλον διά των περσικῶν πλοίων συνήτησε τον Κῶν Κλεινίαν, οστις μετά πεισματώδη μάχην ήττήθη και έφονεύθη. Λιποσύχησας ο Νεκτάνανδς έσπευσεν εις την Μέμφιν. Οι Έλληνες του Πηλουσιου έγκαταλεφθέντες έσυνθηκολόγησαν και άνεχώρησαν εις τὰς πατρίδας των. ή χώρα του Δέλτα παρεδόθη εις τον Μέντορα, ο δε Νεκτάνανδς παραλαβὸν τους θησαυρούς του έφυγεν εις την Νουβίαν. Ητο τὸ 34 π. Χ. Μετά 8 όμως έτη έπελθὸν ο Μ. Αλέξανδρος κατήργησε την ταύτην και τελευταίαν περσικὴν κατοχὴν της Αιγύπτου.

Γ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ

(18.9.1940)

Έξομολόγησις

ΑΥΤΟ τὸ καθημαγμένο άπ' τὴς στερήσεις και τὴς ταλαιπωρίας Σώμα· αυτό τὸ κουρασμένο και χαραγμένο άπό τὸ χρόνο πρόσωπο, αὐτὴ τὴ μορφή με τὴς πρόωρες ρυτίδες άπ' τὴ θλίψη, αὐτὴν τὴν έκφραση τὴ γέρικη και τὴ μαραζωμένη, —μὴν τὰ κυττὰς, μὴν τὰ κρίνης, μὴν τὰ βλεπέεις με τὸ μέτρο τὴς σκληρότητας του τόνου Σου.

Υπήρξαν κάποτε ὁμορφίες και δυνάμεις σ' αὐτὰ που ή Ζωή τὴς γονάτισε, τὴς λύτισε, τὴς έκαιψε κι' εἶναι τώρα, ἔτσι μπροστά σου σάν παλιοσιδερα, σάν έρείπια χρόνου. Ρώτησε έμένα που χάρηκα ὄλες αὐτὴς τὴς ὁμορφίες κι' εἰσώσα την άδρῆ Δυναστεία τους νά εισχωρεῖ δροσερῆ και νεανική, μέσα στο μαραμένο κορμί μου.

(Συλλογιζόμεαι τὴς ὥρες και τὴς μέρες εκείνης και ξεφυλλίζω τὸ ήμερολόγιο τὴς Ζωῆς μου πρὸς τὰ πίσω — τότε που ἐγὼ ήμουνα ἀκόμα έφηβος και τὸ ὄτομο τούτο ἕνας μεστωμένος κι' ὠραίος γόγς).

(Αλέξανδρεια, 1968)

Χαιρετισμός

ΥΣΤΕΡΑ άπό τὴν μικρασιατική καταστροφή ή Αιγυπτος, μαζί με τὴν Αμερικὴν, άποσπελὸν τὰ δύο βαστακτερά ἀκόμη προπύργια του έξω Έλληνισμού. Όλα τὰ ἄλλα, λίγο ή πολύ, τὸ ένα μετά τὸ ἄλλο, κτυπημένα ή αὐτόρροπα, έγονάτισαν με τὸ περασμα του καλοῦ καιρού. Γι' αὐτὸ ο Έλληνικὸς φυχικός δεσμός με τὴ Χώρα των Φαραῶ εἶναι γιὰ μὰς ἱερός και ευαίσθητος: και κάθε εκδήλωση άπό μέρος του ελευθέρου Κράτους—ἔπως ή τὸσον καρποφόρος τελευταία του προβούλου Υφυπουργοῦ Τύπου και Τουρισμοῦ κ. Θ.Νικολοῦδη—εἶναι πρέπουσα και ευεργετική, αν δέν εἶναι: και καθυστερημένη, άπό ἄλλους υπευθύνους. Κίνησις, ὅπως αὐτὴ, προσθέτει και ἕνα νέο συνδετικό στήριγμα στο στερεὸν οικοδόμημα, που κάποια πλευρὰ του φέρνει υπερήφανα και τὸ ὄνομα του Μεγαλεξάνδρου.

Σήμερα ή Αιγυπτος εὑρίσκεται κάτω άπό έξωτερικὰς συνθήκας, που δοκιμάζουν διά μέσου των αἰῶνων οἱ λαοί όταν έχουν τὴν ιστορικὴν ἀξίαν και τὴν ἀκατάλυτον δυνάμιν νά ζοῦν ἐπὶ αἰῶνας. Η ελληνική ψυχὴ, διάχυτη μέσα της και πλάι και ὀλόγουρά της, δοκιμάζει τὰς δοκιμασίας της και τονώνει τὴν ἀλκήν της και ἐλπίζει: τὰς ἐλπίδας τὴς εὐτυχίας της. Όπως ἤλθαν και ὅπως εἶναι τὰ χρόνια και προστάζουν αἱ βουλαί — ὄχι: βέβαια του Υψίστου, — ή ἄυλη αὐτὴ προσφορά άπομένει: διά τὴν Έλλάδα τὴς Αθηνῶν και του Απολλωνος ή θαυτοτέρα ειλικρινῆς εκδήλωσης τὴς ἀγάπης και τιμῆς της πρὸς τὴν μεγάλην ἀρχαίαν και πάντοτε νεάν ἀδελφικὴν χώραν του Πολιτισμοῦ. Ας στέρη νά τὴν δεχθῆ, ὡς σύμβολον ἰδανικῶν και ἠθικῆς ἀλληλεγγύης.

ΜΙΧ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Πρόεδρος Έταιρίας Έλλήνων Λογοτεχνῶν

ΥΠΟΘΗΚΕΣ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΠΟΙΗΤΕΣ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ

Γ' Για τὴν Ποίηση

ΑΥΤΟ που λέμε Έμπνευση, γιὰ ἕνα καλὸ ποίημα, δέν ἀρκεῖ. Εἶναι μιὰ εὐτυχημένη στιγμή — μιὰ πρόσκαιρη διάθεση εὐφορίας. Υστερα άπ' αὐτὴν, χρειάζεται δουλειά. Χρειάζεται μιὰ ψύχραιμη νοητικὴ ἐπέμβαση. Με λεπτολογία. Με ὕπομω νή. Με ψυχικὴ ἀντοχή.

Τὴν ἔχετε; Αν σὰς καιεῖ ἀληθινὰ τὸ πάθος τὴς Ποίησης, τότε, κι' αν δέν τὴν ἔχετε, θὰ τὴ βρῆτε.

Αν όμως σὰς θοπεύει ἀπλῶς ή ἐλπίδα πὸς ἴσως βγῆκε άπό μόνο του ἕνα ἀριστούργημα, τότε σὰς περιμένει ή διάψευση.

Ο Πηγύ, ἕνας Γάλλος αισθητικός, εἶπε κάποτε: "Ὡς τὰ εἰκοσι χρόνια τους, ὄλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ποιητές. Αληθινὸι ποιητὲς όμως γίνονται ἐκεῖνοι που γράφουν και μετά τὰ εἰκοσι.

Αν λοιπὸν ή ποιητικὴ σας παρόρμηση ξεκίνησε άπό τὴς συναισθηματικὲς ἀδυναμίες και τὴς ἀνεπίγνωτες μεταγχολιές τὴς πρῆφερῆς ἡλικίας, εἶναι σχεδὸν βέβαιο οτι ή έφεση νά εκφρασθῆτε ποιητικὰ θὰ καταπέση όταν γευθῆτε τὴς ἴδιες τὴς χαρὲς τὴς ζωῆς — που εἶναι μιὰ ποίηση πραγματοποιημένη.

Αν, αντίθετα, ή πηγή εἶναι αείρορη και θαθεῖα και ἀνελέητα απαιτητικὴ, ή ἀνάγκη τὴς έκφρασης θὰ σὰς διακαίη για πάντα. Κι' αὐτὸ τὸ «για πάντα» συνοδεύεται άπό πλῆθος εὐθύνες, ἀλλὰ εὐθύνες εὐφρόσυνες, οτις τε ο μόχθος νά μετατρέπεται σε έσωτερικὴν χαρὰ και τὸ ἀρχικὸ ἄλγος νά καταλήγῃ σε εὐλογημένη έσωτερικὴ πληρότητα.

Επομένως, στὴν ποιητικὴ διαδικασία, τὸ μεγαλύτερο μέρος εἶναι δουλειά: Στὸν πυρῆνα αὐτῆς τὴς διεργασίας ἐμφωλεῖται ή πείρα. Και με τὴν ἐμπνὴν τὴς πείρας θὰ ἐπιτευχθῆ αὐτὸ που ο Βαλερῶ ὠρισεν ὡς

ΑΠΟ ΔΥΟ ὀμιλίες του Μιχ. Περάνθη — ή μιὰ, ὡς μέλους Κριτικῆς Επιτροπῆς διαγωνισμοῦ γιὰ Ποίηση και ή ἄλλη, σάν παρουσίαση καλλιτέχνηςδας Ζωγράφου, τὴ βροδὸν των εγκαινίων τῆς Έκθεσῆς τῆς — πέρνωμε δύο ἀποσπάσματα που έχουν ενδιαφέρον, σάν γενικότερο Πιστεῦω γιὰ τὸν Λόγο και τὴν Τέχνη.

Ποίηση. Δηλαδή: ή ἀνάπτυξη ἐνὸς ἐπιφωνήματος!

Σε κάθε ποίημα, αν φάξουμε, θὰ σσυμε, θὰ βροῦμε ἀκριβῶς ἕνα ἐπιφώνημα.

Σε κάθε ποίημα, αν φάξουμε, θὰ βροῦμε ἕναν και μοναδικὸ στίχο, που ἀποτελεῖ τὴν πεμπτουσία του. Οἱ ἄλλοι στίχοι εἶναι τὸ πλαίσιο του, τὸ «παραγέμισμα». Προσοχὴ στὰ παραγεμίματα. Γιατί πρέπει: κι' αὐτὰ νά ὑπακούουν στοὺς ἴδιους ἀκριβῶς νόμους που συνθέτουν τὸν ὄρισμό του κλασικοῦ ὅρους: Νά λένε τὰ περισσότερα πράγματα με τὰ κατὰ τὸ δυατὸν λιγότερα λόγια.

Κι' ἀκόμη: αὐτὰ τὰ λόγια, νά πειθαρχοῦν σε μιὰ μουσικὴ ἀντίληψη. Καί πέρ' άπ' αὐτὸ: νά παῖουν ἰσχύοντας ὡς λέξεις και ν' ἀντιπροσωπεύουν ἀπλῶς μιὰ εἰκόνα.

Δύσκολη δουλειά, μπορεί νά σκεφθῆτε. Καθόλου! Γιατί εἶναι μιὰ δουλειά που γίνεται λίγο - λίγο, με τὸν καιρὸ. Μιὰ δουλειά ἐπιτητη-γιὰ τὴν ὁποία φτάνει μόνο ή ἀσκησις.

Τὸ δύσκολο εἶναι ἄλλο, εἶναι: τὸ «ἐπιφώνημα» που εἴπαμε. Εἶναι ή ὑπαρξὴ τὴς πηγῆς — ή τὴς πηγῆς. Εἶναι ή ειλικρινεῖα με τὸν αὐτοῦ σας. Εἶναι ή ἀλήθεια τὴς συναισθηματικῆς σας εὐπάθειας. Εἶναι ή γνή-

σιότητα τὴς εκφραστικῆς σας ἀνάγκης. Αν τὰ ἔχετε, ἀφήστε τα νά πιδαικίσουν. Και ή ποίηση θὰ κελάρυση... Στὰ ὑποψήφια ποιήματα συναντοῦμε πολλὰ σπέρματα γνήσιότητας, ὅπως και ἀρκετὲς ἐστιές στόμ-φου. Βρίσκουμε πολλές ὠραίες εἰκό-νες, ἀλλὰ συχνὰ και κατάχρηση εἰκότων. Πολλὲς προσπάθειες γιὰ συμ-πύκνωση, ἀλλὰ κάποτε μέχρις ἀσά-φειας. Εκείνο που γίνεται αίσθητό, εἶναι ή ἀπουσία τὴς χρυσῆς τομῆς, ή ἰδεατὴ ἰσσορρόπηση περιεχόμενου και μορφῆς.

Η μορφή, πάλι, ἐμφανίζεται τόσο με τὴν ὄψη σου ἔμμετρον παραδοσιακοῦ στίχου, ὅσο και με τὴν ἐλευθερία τὴς ἔξω άπό μέτρα εκφρασις.

Δαπιστόνωμε πάντως οτι στὴν παρὰδοση εἶναι εὐκόλο νά ὑπειέλθῃ ο βερμπαλισμός. Κι' οτι στὸν ελευθερο στίχο εἶναι εὐκόλο νά εἰσχωρη-ση ή ασυδοσία. Απὸ πέρα άπ' αὐτὰ, πάντα χαϊρόμαστε τὴ φιλότιμη προσπάθεια, τὴν κρυμμένη τρυφερότητα, τὸν πληγωμένον σκεπτικισμό.

II' Για τὴν Τέχνη

Η ΤΕΧΝΗ ειδικότερα στὸν Ειλκαστικὸν τομέα, δέν ἔχει ἀνάγκη οὔτε άπό ἐριμνηστες, οὔτε άπό ἀποδείξεις. Δέν ἔχει ἀνάγκη νά δικαιολογηθῆ. Αν δέν κλείνει άπό μόνη της, και τὴ δικαιολογία τῆς, τότε δέν ἀνήκει στὴν περιοχὴ τὴς Τέχνης.

Η Τέχνη σου μιλάει μόνη της. Σε καλεῖ στο κλίμα της. Σε τυλίγει στὴν ἀτμόσφαιρά της. Η γνήσια τέχνη σου φέρνει τὸ ελαφρὸ έκετο χαμόγελο που ἀνθίζει αὐθόρμητα κι' ἀνεπαίσθητα άπό έσωτερικὴ εὐφροσύνη. Τὸ χαμόγελο που γεννάει πάντα ή ὀμορφιά! Αὐτὸ τὸ χαμόγελο, αὐτὴ τὴν

εὐφροσύνη, μιά και τὰ γεύτηκα, κι' εἶμαι βέβαιος πὼς θὰ τὰ ζήσετε κι' ἐσεῖς — μού ἀρκούν σάν βεβαίωση ὅτι βρισκόμαστε μπρὸς σὲ μιὰ περιοχὴ γνησιότητας, πού μεταγλωττίστη καὶ με τοὺς πιὸ εὐαίσθητους τρόπους δημιουργικῆς ἔκφρασης.

Οἱ κανόνες, οἱ νόμοι καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διαδικασίᾳ πού ἡ κ. Μαλάμου ἀκολούθησε, εἶναι μιὰ ὑπόθεση πού δὲν ἐμπνέει στὴν ἀρμολογία μᾶς. Ἀποτελοῦν τὴν τεχνικὴ τῆς, τὴν περὶ τῆς ἢ ἂν θέλετε τὸ μυστικὸ τῆς. Ἐμῆς διαπιστώνουμε ἀπλῶς τὴν πηγὴ, πού εἶναι ἡ εὐαισθησία τῆς — μιὰ ἀκρῶς ἐκλεπτυσμένη γυναικεῖα εὐαισθησία — καὶ χαίρομαστε τὴν τελικὴ μορφὴ — πού εἶναι μιὰ σωστὴ ζωγραφικὴ δραση καὶ μιὰ λεπτὴ ὁπτική τέρψη.

Ἡ ὄλη, δαμασμένη, μεταβλήθηκε σὲ φῶς. Αὐτὰ τὰ λουλούδια τῆς — ποιά νὰ πρωτοθαυμάσης! — πραγματοποιοῦν μιὰ ἔκφραση διαφάνειας. Ἄνάμεσα τους δισιλοθθαίνει τὸ φῶς, σαλεύει ἢ τρυφερότητα, στάζει ἢ ὁμορφιά. Στὰ πέταλά τους διαισθάνε-

σαι τοὺς χιμούς τῆς πρωϊνῆς δρόσου. Μιὰ ἀδιόρατη κίνηση τὰ ἐμψυχώνει, ἀκόμα, ἓνα πεταλούδισμα πού ἀκνητοποιήθηκε στὴν πιὸ καλαισθητικὴ στάση. Ἐδῶ ἡ καλλιτεχνικὴ εὐαίσθησι ἀνοίγει ὅτι ἀνέδωκε τὸ πιὸ λεπτὸ τῆς ἀρωμα.

Ἀλλὰ τὴν ἴδια εὐαισθησία θὰ βροῦμε καὶ στοὺς ὑπόλοιπους πίνακες — συνταιριασμένης τῶρα με τὴν ελλαδικότητά. Ἡ Ρόδος, ἡ Σπέτσες, ἡ Πάργος, ἡ Κάροστος κι' ἄλλοι μυχὸι τοῦ ἐπ.χωρίου κάλλους, ἰδιαίτερα τοῦ θαλασσινοῦ, δίνουν στὴν καλλιτέχνη μιὰ εὐκαιρία ν' ἀποτυπώσῃ με ἀπλοῦς καὶ λιτοῦς τόνους τὸ ἑλληνικὸ δράμα καὶ τὴ ζωγραφικὴ τῆς ἔραση.

Ἐρεῖ νὰ παγιδεῖται στὴ γραφικότητα, πού δὲν εἶναι ὅμως ποτε μόνον ἐξωτερικὴ. Γιατὶ μέσα τῆς ἐμφωλενεὶ σερμνὴ ἢ ἑλληνικὴ παράδοση καὶ στίς λεπτομερείες τῆς διαχέεται ἡ λαϊκὴ ψυχὴ.

Οἱ ἀνθρώπινες σιλουέτες, τόσο διάφανες κι' αὐτές, ἀκόμα κι' ἐκεῖ ὅπου ξεχωρίζουν χρωματικὰ, ἔρχον-

ται σὲ δεύτερο πλάνο. Ἡ Ἐμφωση δίδεται στ' ἀψυχα. Στὸ νερὸ καὶ στὸ χῶμα. Σὲ ὅσα τεχνουργήσαν ἢ φύση καὶ οἱ ἄνθρωποι. Σὲ κείνα πού τὰ χρωμάτισε με τὴ δική του ὑποβολὴ ὁ καιρὸς πού πέρασε. Σὲ μιὰ παλιὰ κώχη σ' ἓνα ἀπόμειρο τοπιό σ' ἐμὴ κουρασμένη βάρκα — βαπτισμένα ὄλα σὲ μιὰ διακριτικὴ δόση νοσταλγίας, σὲ μιὰ καθεύδουσα ἀνταύγια μὴ μῆτης.

Δὲν νομίζω πὼς ἄπρεπε κι' οὔτε θὰ ὠφελοῦσε νὰ ἐκταθῇ κανεὶς σὲ κάθε πίνακα χωριστὰ. Οἱ ἀναλύσεις δὲν θὰ προσέθεταν τίποτε περισσότερο. Θὰ βεβαίωναν μόνον αὐτὸ πού μᾶς πιστοποιεῖ καὶ ἡ πρώτη γενικὴ ἐκτύπωση. Ὅτι τὸ σύνολο τῶν ἐμπνεύσεων τῆς κ. Ἰωάννας Μαλάμου ἐκπορεύεται ἀπὸ μιὰ σταθερὴ ἐσωτερικὴ διάθεση καὶ μιὰ ὑποβάλλουσα ἔκφραστικὴ σιγουριά, πού εἶναι τὸ γινώσιμα κάθε γινώσιμου καλλιτέχνη. Αὐτὴ τὴν γνησιότητα χαίρετιζω μ' ὄλη μου τὴν ἀγάπη.

MIX. ΠΕΡΑΝΘΗΣ

Οἱ ἈΝΘΡΩΠΟΙ στὰ «κρητικά» διηγήματα τοῦ Κωνσταντίνου — γεωργοί, βοσκοί, πολεμιστὲς — εἶν' ὄλοι τοὺς ἀπλοῖ, στέρεοι καὶ μονοκόμματοι, σάν τις ριζιμιές πέτρες τῆς γῆς των. Κατὰ κανόνα ἀγράμματοι, σπάνια αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη τῆς μόρφωσης καὶ δὲν κατέχονται ἀπὸ κανένα αἰσθημα μετονεξίας στίς σχέσεις των με τοὺς «σπουδαμένους» («Ὅταν ἦμιον δάσκαλος»). Ἡ ἑλλειψὴ σχολικῆς παιδείας τοὺς κρατὰ πολλὰ φορὲς προσκαλλημένους σὲ στενοκέφαλες ἀντιλήψεις καὶ προλήψεις (βλέπε τὰ γενοκτεφάλες ἀντιλήψεις καὶ προλήψεις (βλέπε τὰ γενοκτεφάλες ἀντιλήψεις καὶ προλήψεις) σ' ἀντιστάθμισμα ὅμως ἀπαλλάσσει τὴ σκέψη καὶ τὸ λόγο τους ἀπὸ τὴν τυποποίηση, δίνοντας καὶ στὰ δυὸ συχνὰ μιὰ ζηλευτὴ εὐκνησία, πρωτοτυπία καὶ τόλημ. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ ὅτι τοὺς περιστοιχίζει, ἢ ἀγρυπνὴ περιέργεια πού τοὺς σπρώχνει νὰ ψαχουλεύουν πολλὰ φορὲς μ' ἓνα παιδιάστια φιλέρενο πνεῦμα τὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων, τοὺς δίνει μιὰν ἀνήσυχη ἐνεργητικὴτητα, πού ἀποτελεῖ ἓνα στοιχεῖο φυλετικῆς ὑπεροχῆς ἀπέναντι στοὺς χωριανούς των Τούρκους («Πατούχας»).

Ἡ γελαστὴ, φτωχὴ φύση, πού κυκλῶνει τοὺς ἀνθρώπους τῆς Κρήτης, τοὺς κάνει ἐξωστρεφεῖς. Ἡ ψυχὴ τους κρατιέται ἀνοιχτὴ καὶ τὴν ὥρα τῆς χαρᾶς καὶ τὴν ὥρα τῆς θλίψης καὶ τίποτα μέσα σ' αὐτὴ δὲ μὲνει κρυφὸ γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἡ εὐαισθησία ὅμως κι' ἡ ὑπερβολικὴ εὐθιξία, πού τοὺς χαρακτηρίζει, γίνεται

αἰτία νὰ δημιουργοῦνται εὐκολα παρεξηγήσεις, ψυχρότητες κι' ἔχτρες πού συχνὰ διαδέχονται τίς ἐγκάρδιες σχέσεις.

Ἡ ἀγάπη τῆς ζωῆς μ' ὄλα τὰ πλοῦτια πῶχει, κατὰ τὸ σολωμικὸ στίχο, «ἀνθίζει» σταθερὴ καὶ δυνατὴ μέσα τους, ἀκόμη καὶ στίς πιὸ μαῦρες στιγμῆς. Ὁ ἀκαρπῆς ἢ ὑπαρξὴ τους ἀποκορῶει τὸν πόνο καὶ τὸν θάνατο. Τὸ αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς ἀντικρίζονται ἐπιπόλαια τὴ ζωὴ. Τὸ τραγικὸ ρίγος διατρέχει ἀρκετὰ φορὲς τὴν ψυχὴ τῶν χωρικῶν τῆς «Πρώτης ἀγάπης». Ὁ κόσμος τους ὅμως ἔχει περισσότερο ἠρωικὴ ἢ χωμικὴ θωριά παρὰ τραγικὴ. Εἶν' ἓνας κόσμος παλληκαριᾶς κ' ἐπαναστατικῶν ἀγώνων, μὰ κ' ἓνας κόσμος μ' ἀφθονες γελοιογραφικὲς γραμμῆς πού δίνουν μιὰν ἀστεία ὄψη στὰ περισσότερα πρόσωπα καὶ τίς καταστάσεις.

Ἡ ζωὴ τους προσφέρει ἀπειδὴλευτα ἀφορμῆς γιὰ θλίψεις καὶ πόνους. Ἡ αἰσθησι τοῦ κυμικοῦ, πού τὴν ἔχουν οἱ πιὸ πολλοὶ ἀνεπτυγμένη σὲ μεγάλο βαθμὸ, εἶν' ὁ ἀμυντικὸς τους θώρακας ἐναντίον τῆς δοκιμασίας, στοὺς κατατρεφόμενους καὶ στὰ πένθη. Ὁ φόβος τῆς κοροϊδίας πάλι κρατὰ τίς πράξεις καὶ γενικὰ τίς ἐκδηλώσεις τους σ' ἓνα πρεπούμενο μέτρο. Στὸ ἴδιο μέτρο κρατιοῦνται συνήθως καὶ τὰ αἰσθητά. Ἡ ἀγάπη συχνὰ γίνεται ἀνάλαφο παιγνίδι («Πατούχας», «Ὅταν ἦμιον δάσκαλος») καὶ τὸ μῖσος εὐκολα ξεθωριάζει (Μα νὸ λ η σ καὶ Τερερες στὸν «Πατούχα») οἱ δυὸ κομπάρσοι στὰ «Σκούρα»). Ὅταν ὅμως σπάσει ἡ ἰσορροπία καὶ τὸ αἰσθημα καταστήσει πάθος,

καμὰ δύναμη δὲ μπορεῖ νὰ γλυτώσει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν καταστροφὴ (Β α γ γ ε λ ι ὀ στὴν «Πρώτη ἀγάπη», Μ π ἄ ρ κ α σ στὸ «Ὅταν ἦμιον δάσκαλος»).

Ἡ ΒΑΣΗ τῆς ἀγροτικῆς κοινωνίας τῆς Κρήτης εἶν' ἡ πατριαρχικὴ οἰκογενεια. Μέσα σ' αὐτὴν ὁ πατέρας ἔχει τὴν ἀπολύτη ἐξουσία καὶ κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ του τὴν ἀμφιστήσει. Εἶν' ὁ «κύριος» κι' ὁ «ἀφέντης» πού ἡ παρουσία του προκαλεῖ στὰ παιδιά του σεβασμὸ μᾶζι καὶ φόβο (Σ α ἴ τ ο ν α κ ο λ ἦ ς καὶ π α τ ε ρ α ς τ ῆ ς Π η γ ῆ ς στὸν «Πατούχα»). Ἡ μητέρα ἐρχεται δεύτερη στὴν οἰκογενειακὴ ἱεραρχία. Ὁ ῥόλος τῆς εἶναι συχνὰ μεσολαθητικός. Μεταφέρει στὸν πατέρα τίς σκέψεις καὶ τὰ προβλήματα, τῶν παιδιῶν, πού τὰ ἴδια δὲν τολμᾷ νὰ του ἐκθέσουν ἀπευθείας, μαλακώνει τὴν ἀδιαιλήσια του, ἐνῶ ἀπὸ τ' ἄλλο μέρους καταγίνεται νὰ πείσῃ τοὺς νεώτερους γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν πατρικῶν ἀποφάσεων κ' ἐντολῶν (Σ α ἴ τ ο ν α κ ο λ ἦ ν α). Ἀνάμεσα στὰ δικαιώματα τῶν ἠλικιωμένων εἶναι κ' ἡ κάποια ἐλευθεριότητα στίς ἔκφρασεις, τὰ περάγματα καὶ τὰ τολμηρὰ ἀνέκδοτα, πού δὲν παρεξηγοῦνται ἀπὸ κανένα (Σ α ἴ τ ο ν α κ ο λ ἦ ς). Οἱ γέροι ὅμως, ἐξόν ἀπὸ τὸ σεβασμὸ πρὸς τοὺς μεγαλύτερους καὶ τὴ δίκως ἀντίρρηση, ὑπακοὴ στὴ θέλησή τους, πρέπει νὰ χουνε σεμνότητα κ' αἰδηματοσύνη, νάμιν συγκρατημένο: στὰ λόγια καὶ στίς πράξεις τους. Μιὰ λέξη, σάν τὸ «δέσμιο» πού ἐξστομίζει ἀπὸ ἀγνοια ὁ Πατούχας μπροστὰ στὴν Πηγὴ, μπορεῖ νὰ προκαλέσει παρεξηγήσεις κ' ἀντιδράσεις με σοβαρὰς συνέπειες.

Τὰ μέλη τῆς οἰκογενειας, ὄχι μόνον με τὴ στενὴ παρὰ καὶ με τὴν πλατύτερη ἔννοιά τῆς, παρουσιάζονται συχνὰ ἐνωμένα σ' ὄλες τίς ἐκδηλώσεις τους. Οἱ κουβέντες κ' οἱ πράξεις τοῦ καθενὸς ἀντανάκλουν σ' ὄλους τοὺς συγγενεῖς κ' ἐλόκληρο τὸ «ὄβι» χαρακτηρίζεται πολλὰ φορὲς ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ ἐνὸς ἢ δυῶν ἀπὸ τὰ μέλη του. Ἡ φρονιμάδα κ' ἡ σοβαρότητα τοῦ Σ α ἴ τ ο ν α κ ο λ ἦ ς ἀνεβάξουν τὴν οἰκογενειακὴν οἰκονομικὴν ἑξουσίαν ἐνῶ ἡ ἐλαφρότητα τῆς Μαργῆς καὶ τῆς Μάνας τῆς δίνει στὴ φαμελιά τους τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ «κουζουλόσου». Ἡ ἀγανάκτησι τοῦ Μαρογιάννη κ' ἡ σκληρὴ γλώσσα πού μεταχειρίζεται μιλώντας στὸν Ἀνδρουλιό, γιὰ τὴν ἔσπερε νὰ τοῦ πάρη ἄλλος τὸ τουφέκι, ὀφείλεται στὸ μερικὸ τῆς προσῶδου πού παίρνει κ' ὁ ἴδιος, σὰ συγγενῆς τοῦ Κερκεζοῦ, ἀπὸ τὴν πρᾶξη του.

Τὰ ἦθη εἶναι τόσο αἰσθητὰ στὴν κλειστὴ κοινωνία τοῦ κονδυλάκιου χωριοῦ, πού καὶ μιὰ «γραία ὑπερεξηγοντοῦσι» στανταλίζεται με τὴν ἰδέα πὼς θὰ μπαίνει σὰ μαγειρίσα, στὸ σπῆτι ἐνὸς ἐργῆνη («Ὅταν ἦμιον δάσκαλος»). Ἡ παράδοσι καὶ τὸ ἔθιμο ἔχουνε διαμορφώσει ἀπαρασάλευτους κανόνες ζωῆς, πού ὅποιος τολμήσει νὰ τοὺς περιφρονῆσει, θέτει τὸν ἑαυτό του ἀντιμέτωπο στὸ σύνολο. Κάθε ἀπόπειρα ἀλλαγῆς στίς πανάρχαιες συνήθειες, ἀπὸ τὴν κουβέντα καὶ τὸ ντόσιμο (Μ α ρ γ ἦ ς στὸν «Πατούχα») ὡς τὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰ (Π α τ ο ὑ χ α ς, Γ ε ω ρ γ ἦ ς καὶ Β α γ γ ε λ ι ὀ στὴν «Πρώτη ἀγάπη»), προκαλεῖ τὴν ἀντίδρασι τοῦ συντηρητικοῦ σώματος τῆς κοινωνίας. Ἡ ἀντίδρασι τούτῃ εἶν' ἄλλοτε αὐθόρμητη κ' ἐνστικθδική, ἄλλοτε ὀργανωμένη κ' ἐπίσημη. Τὰ καμώματα τῆς ψιλοκαθημένης Ζερβουδοπούλας γεννοῦνε τὸ γέλιο καὶ τὴν κοροϊδία, οἱ «ἄθλιοι» ὅμως τοῦ Πατούχα, ἔταν ἀρχίζουνε νὰ ὑπερβαίνουν τὰ ὄρια, προκαλοῦνε

τὴ σύσκεψη τῶν προεστώτων τοῦ χωριοῦ γιὰ τὴν προστασία «τῆς εὐπρεπειας τῶν ἡθῶν».

Ἡ ἰδανικὴ γυναίκα γιὰ τὸν Κρητικὸ χωριάτη δὲν ἔχει, βέβαια, τὴ λεπτὴ καὶ εὐθραστὴ ὁμορφία τῆς «αὐστημένης στὴ χώρα» Ζερβουδοπούλας. Αὐτὴ μπορεῖ νὰ ξετρελάνει πρόσκαιρα τοὺς ἐπιπόλαιους νέους, σάν τὸν Πατούχα, μὰ δὲν εἶναι παρὰ «ἓνα λιολιό, ἓνα πράμα ἄψητο, ἀπὸ ὅποιος τὴν πάρη πρέπει νὰ τὴν ἀφῆνη μέσα στὸ σπῆτι γιὰ νὰ μὴν τῆνε ὄθι ὁ ἥλιος κ' ἀρρωστήσῃ», κατὰ τὴν ἔκφρασι τοῦ Σ α ἴ τ ο ν α κ ο λ ἦ ς. Ἀντίθετα, ἡ Πηγὴ, με τὴ θερμὴ καὶ στέρεη μελαχροινὴ ὁμορφία, εἶν' ἡ ταιριαστὴ συντρόφισσα τοῦ ζωμάχου. Προκομένη κ' ἀκούραστη, «καλὴ νοικοκυρὰ στὸ σπῆτι καὶ καλὴ δουλεύτρα στὰ χωράφια», μπορεῖ νὰ κρατήσῃ τὸ σπιτικό καὶ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνδρα στίς ἀγροτικὰς δουλειὰς καὶ με τὸ δυνατό καὶ γεμάτο ὕγεια κορμὶ τῆς νὰ γεννήσῃ γερούς ἀπογόνους.

Ὅμοια κ' ὁ ἰδανικὸς ἄντρας εἶναι «ἄνδρς καὶ γερός καὶ καλόγνωμος», σύμφωνα πάλι με τὴν ἔκφρασι τοῦ Σ α ἴ τ ο ν α κ ο λ ἦ ς. Τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ εἰκόνα μᾶς τὴ δίνει ὁ Κονδυλάκης σκισάροντας τὸ Σταυριανὸ τοῦ Σαριδογιάννη στὸ «Ὅταν ἦμιον δάσκαλος»:

«Ἡτο ὄψηλὸς καὶ κομψὸς, με τὴν φυσικὴν τῶν ὀρεινῶν μᾶς κομψότητα, μελαχροινὸς με λεπτὰ καὶ εὐγενὴ χαρακτηριστικά καὶ μάτια μαῦρα καὶ μεγάλα, εἰς τὰ ὅποια ἐπαίξε μιὰ διγενεὴς ἀκτινοβολία». Ὁ Σταυριανὸς εἶναι ὁ λ ε β ε ν τ η ς. «Τούτῃ ἡ ἰδιότητα», παρατηρεῖ ὁ Πάτρ. κ Λῆ Φέρμορ, πού γνώρισε καλὰ τοὺς Κρητικούς στὰ χρόνια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, «κλείνει μέσα τῆς μιὰ ὀλόκληρη σειρά ἀπὸ χαρακτηριστικά: νιάτα, ὕγεια, θάρρος, κέφι, γρήγορο νοῦ, γρήγορα πόδια γιὰ νὰ τρέχεις στὰ βουνά, τέχνη στὰ ὄπλα, χιούμορ, ἀγάπη γιὰ τὸ τραγούδι καὶ τὸ ποτό, γενναίωφροσύνη, ἰκανότητα νὰ σχεδιάζεις μαντινάδες, (...) εὐκολία «νὰ πετᾷς σάν τὸ πουλι» στοὺς γρήγορους, περίπλοκους καὶ βίαιους χορούς καί, ἂν μπορεῖς, νὰ κατέχεις τὴν τέχνη νὰ παίζεις λύρα μ' ἄλλα λόγια νὰ χεῖς τὸ πάθος γιὰ τὸ κάθε τί στὴ ζωὴ ν' ἀγαπᾷς τὸ «ζεῖν ἐπικινδύνως» καὶ νὰ ἔσαι ἔτοιμος γιὰ ὄλα» (2). Ἀνάμεσα σὲ τούτα τὰ χαρακτηριστικά ἔκείνα πού παίρνουν μεγαλύτερη σημασία εἶναι πὸ θάρρος κ' ἡ παλληκαριά. «Ἰου! γροπῆ, νὰ πόνει πὼς εἶσαι φοβητσάρης, γιουέ μου!», λέει ἡ Σ α ἴ τ ο ν α κ ο λ ἦ ν α στὸ Μανώλη, πού τρέμαξε ἔταν εἶδε στὴν ἐκκλησιὰ τὸν παλιὸ τοῦ δάσκαλο. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ τ' ἀντραγάθημά του στὴ συμπλοκή με τοὺς Τούρκους, ὁ Πατούχας ἀπὸ ἀντικείμενο τῆς εἰρωνείας τῶν χωριανῶν κερδίζει μονομᾶς τὴν ἐχτίμησι καὶ τὸ θαυμασμό τους.

Γι' ἀνθρώπους, πού ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴ διατήρησι τῶν πιὸ ἀπαραίτητων ἀγαθῶν κάτω ἀπὸ τὴν τουρκικὴν σκλαβιά κ' οἱ ἀλλεπάλληλες ἐπαναστάσεις, εἶχανε κάμει: τραγικούς καὶ πολεμικούς, οἱ χριστιανικὲς ἀρετῆς τῆς πραότητος καὶ τῆς καλοσύνης ἔχουνε πολὺ σχετικὴ ἀξία.

Ὁ ἀγαθὸς κ' ἀνεξίκακος Ἀνδρουλιὸς λογαριάζεται δεῖλὸς καὶ θλάκας καὶ μόνον τὸ πολεμικὸ του κατόρθωμα τὸν ἀνεβάξει στὴ συνείδησι τῶν χωριανῶν του. Οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς ἐδῶσανε σ' ὄπλο τὴ σημασία πού ἐλέσπεμε νὰ ἔχει γιὰ τὸν Κρητικὸ ἄνδρα καὶ σὲ περίοδο εἰρήνης. «...Τὸ Κρητικὸ πνεῦμα», γράφει ὁ καθηγητὴς Νικ. Τωμαδάκης, «ἀνατρεφεται με τὸ ὄνειρο τοῦ ὄπλου ἢ κατοχῆς του συνταινίζεται με τὴν ἀνδροποίησιν του, εἶναι ἡ εἰσόδὸς του εἰς τὰ ἄγια τῶν ἁγίων

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟΝ ΚΡΗΤΙΚΟ ΚΟΣΜΟ ΤΟΥ: ΓΙΑΝΝΗ

ΚΟΝΔΥΛΑΚΗ

ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ

ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ

Κ ΑΤΑΓΓΕΙΛΑΜΕ πολλές φορές από αυτόν τούτον τό χώρο, διαμαρτυρόμενοι και βοηθώντας τον Πειραικό Τύπο στον αγώνα του κατά της καταδυναστεύσεως του δικαίου του για την έπαιση Ζαχαρίου — χωρίς να γίνωμε άκουστοί από τους ενδιαφερομένους, ή να τύχωμε της δεούσης προσοχής στις δικαίες διαμαρτυρίες του, όπως γίνεται πάντα στον τόπο τούτον, όπου επικρατεί τό δικαίον του ισχυροτέρου... — και λογαριάζαμε ότι κάποτε θα έδικαιώνοντο όλοι οι ένδιαφερόμενοι — διότι όλος ό λογοτεχνικός και καλλιτεχνικός κόσμος ήταν ό άδικούμενος και θιασπράγούμενος... Η υπόθεση είναι γνωστή: τό Ζεύγος Ζαχαρίου, πλούσιοι Πειραιώτες, φιλότεχνοι και διανοούμενοι, μετά τό θάνατό τους άφισαν την μεγάλη περιουσία των (μίσαν έπαιση μεγάλης άξίας και πλούτου στα πόδια της θάλασσας και στα πόδια της Καστέλλας, οικόπεδα στο Λουτράκι, πίνακες άνυπολογίστου άξίας ως και συλλογές γραμματοσήμων, τάπητες. κ. ά.) — για να συντηρηται ή έπαιση της όποιας κοπός ήταν να διατίθεται για να περνούν είκοσαήμερα άναπαύσεως με όλες των τις άνέσεις καλλιτέχνες και λογοτέχνες. Επί μίαν... 20ετιαν, δέν έγινε τίποτα και όπως κατήγγειλε πολλές φορές ό Πειραιώτικος Τύπος με τις άδικαιολόγητες έπισκευές — οι όποιες ως σήμερα εις ούδέν ώφέλησαν... — ή περιουσία όλη, έξανεμίσθη. Τώρα βλέπωμε ό ίδιος Τύπος να χειροκροτεί και να δι-

καιώνει άποφάσεις του Δημάρχου Πειραιώς κατορθώσαντος εις τό μεταξύ να πάρη την άντιπροεδρεία της ασυμβιθάστου Έπιτροπής και να νομοθετεί και άποφασίζει όπως ή έπαιση περιέβη στο Δήμο του, και τούτος να την μεταλλάσσει σε... Πνευματικών Κέντρον του Πειραιώς... Διαμαρτυρόμεθα άκόμα μίαν φοράν βλέποντας ότι εκφεύγει πάλιν του πνεύματος του δωρητού. Οι Ζαχαρίου, εκληροδότησαν την έπαιση των και όλη την περιουσία των μαζί της, ό χ ι για τούς Πειραιείς αλλά για τούς πνευματικούς άνθρώπους όλης της Ελλάδος. Δηλαδή: για τούς Μακεδόνες, τούς Ηπειρώτες, τούς Νησιώτες, τούς Κρητικούς τούς Αθηναίους, μαζί και τούς Πειραιώτες και ό χ ι μόνο γι' αυτούς... "Ας τό προσέξουν οι άρμόδιοι γιατί με τούτην την λύση τό σκάνδαλον είναι μεγαλύτερον του εκχειλισαντος παλαιού και ή άντίδραση και πολεμική πίο σημαντικότερη.

Θ Α ΠΡΟΣΘΕΣΩΜΕ στον κατάλογο του περασμένου φύλλου, Έκείνων που έφυγαν για πάντα κι' άφίνου με την μόνιμο όπουσία τους ένα δυσαναπλήρωτο κενό, μερικά άκόμα ονόματα σημαινόντων, που τούς χάσαμε τούς τελευταίους μήνες του χρόνου. Τούς αναφέρωμε, — είναι...

★ ... ό γάλλος καθηγητής της Σορβώνης στη Σχολή Ανατολικών Γλωσσών Ανδρέας Μιραμήλ, από

τούς πίο θερμούς έλληνας και φίλους του τόπου και της Λογοτεχνίας μας. Γεννημένος στα 1900 περναύς τον τελευταίο καιρό σχεδόν κάθε χρόνο τις διακοπές του στην Ελλάδα και κατά προτίμηση στη Νάξο, όπου είχε δεσμούς κι' έκαμνε και λαογραφικές μελέτες. Ο θάνατός του άφείλεται σε σοβαρή άρρώστεια που τον κράτησε αρκετό διάστημα σε κλινική, από την όποία δέν βγήκε, παρά στις 4 Ιουνίου, νεκρός. Ο Μιραμήλ προσέφερε στα Γράμματα του τόπου μας, πολλές υπηρεσίες, κι' είχε συνεργαστεί συναδελφικά ως τό τέλος του, με τον Θρ. Καστανάκη, που διαέχθη τό Ψυχάρη, ύστερα άπ' τό θάνατό του στην ίδια Σχολή που διδασκε.

★ Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Τάκης Στεφανόπουλος μιά άληθινά έπιστημονική, ιατρική αυθεντία, γεννημένος στον Πύργο της Ηλείας στα 1912, μέλος της Λομπερής και πολιτικής οικογενείας των Στεφανοπούλων, με τούς τόσο προηγμένους βλαστούς της σ' όλους τούς κλάδους. Άνήλθε γρήγορα όλες τις ύψηλες βαθμίδες της έπιστημονικής ιεραρχίας και είχε πλατύτερον του σημερινού του μέλλοντος, αλλά άσκακος μόνον στα 60 του χρόνια τον έθέρωσε με τη βοήθεια ήπατικής άσθενείας, την όποιαν αν και γιατρός, δέν κατώρθωσε να την πολεμήσει και να την νικήσει.

★ Ο κριτικός, δημοσιογράφος και λογοτέχνης Βάσος Βαρίκας που

τους. Ένα έπλο χωρίζει τούς δυο κομπάρους στα «Σκεύρα». Κι' αν δέν έρχεται σε σύγκρουση ό Άνδρουλίδης με τον καπετάν Σαϊτονικολή για τό σισανεδάκι, τότε χρωστιέται: μόνο στον πραιο άπαχο χαρακτήρα του «Κερκέζου».

ΓΙΩΡΓΗΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ

2. «Από την Κρήτη». Άπόσπασμα από άνέκδοτο βιβλίο του Πάτρικ Λη Φέρμορ κατά μετάφραση Λίνας Κόσδαγη. («Κρητή», Άφιέρωμα

έπιθεωρήσεως «Ηώς», Σελ. 511—12).
3. Νικόλαου Β. Τωμαδάκη: «Ο Ιωάννης Κοντυλάκης και ή Κρήτη». (Ιστορικά, Βιογραφικά, Κριτικά) Αθήναι. 1961. Σελ. 7. —

κρατούσε τις βιβλιοκριτικές στήλες του «Βήματος» από έτών, καθώς και τις θεατρικές των «Νέων» όπου ήτο και άρχισυντάκτης των. Ο θάνατός του συνέβη στις 27 Σεπτεμβρίου, ύστερα από έπώδυνο, σκληρή και μακράν άσθένεια. Καταγωγής Δωδεκανησιακής (από την Κάρπαθο) χρημάτισε και συνεργάτης του ΕΙΡΤ και τελευταία γραμματέας των Έπιτροπών άπενουμής Κρατικών Λογοτεχνικών βραβείων, κλπ.

★ Ο Ρόδιος ποιητής της Άλεξανδρείας Κ. Ν. Κωνσταντινίδης, που σταδιοδρόμησε γεννημένος εκεί, ως τα τέλη του, κι' άπ' όπου ήρθε για λίγο καιρό έδω για θεραπεία και πέθανε. Στην Αίγυπτο είχε άνακατευθεί ένεργώς για την έπιβολή της δημοτικής, για την έδραίωση του έργου και της φήμης του Παλαμά και για την άπελευθέρωση της Δωδεκανήσου. Άφισε πλούσιο έργο που τον κατατάσσει στη σειρά άξιόλογων λογοτεχνών, και δραστηριότητα πνευματική, που άρχίζει με την έκδοση της «Ν. Ζωής» μέχρι των τελευταίων ποιημάτων του που μιλούν, κι' αναφέρονται στην πατρίδα του και στην Ελλάδα.

★ Ο φιλόλογος και καθηγητής Νίκος Σφενδόνης έκδότης του «Μακεδονικού Ημερολογίου» (Θεσσαλονίκης) που κοντά 50 χρόνια έπεμλειτό την τόσο πλούσια σε λογοτεχνία, καλλιτεχνία και λαογραφία αυτήν έπετηρίδα της ζωής και της προόδου του Έλληνικού Βορρά διοντας στον Έλληνα άναγνώστη ένα ξεπληθές έργο, προβολής της Μακεδονίας. Το «Μακ. Ημ.» είναι ένα έργο ζωής του μετοστάντος, για τό όποιον ή Ζωή του έμφυλλορρόησε στην άνάπτυσή του.

★ Ο Άντώνης Μάλμος, Κρητικός Ιταλικής ύψηλοήτητος, γεννημένος στην Ίταλία περί τό 1898, αλλά μόνιμος κάτοικος των Χανίων εκ παιδικής ηλικίας. Ο θάνατός του συνέβη συνεπεία καρδιακής προσβολής στις 14 Σεπτεμβρίου. Ο Μ. ήταν γνωστός στους φιλολογικούς και καλλιτεχνικούς κύκλους για την πολύτιμο βιβλιοθήκη που διατηρούσε στα Χανιά με τις πολύτιμες και σπάνιες εκδόσεις της, που άνήρχοντο σε χι-

λιάδες τόμων και την σχετικά πλούσια Πινακοθήκη του με άξιόλογα, γενικώς, έργα.

★ Ο Άνδρ. Παπαγιαννάπουλος—Παλαιός διαπρεπής άρχαιολόγος κι' έπιστήμονας που άνάλωσε τον εαυτό του για τον Πειραιά που ήταν ή άλλη του, δεύτερη, πατρίδα και γενέτειρά του και ό τόπος της διαμονής του. Πλείστα όσα από τα εύρηματα και τας άνασκαφές του Πειραιώς, όφείλων

ταν σ' αυτόν, είναι δε πλῆγμα για τούτον ό θάνατός του (8 Σεπτεμβρίου).

★ Τέλος, στις 20 Σεπτεμβρίου, άπέθανε ύστερα από αρκετά μακράν άσθένεια έλκουσ ό ποιητής Γ. Σεφέρης, τιμημένος με τό Νόμπελ από το 1963, διεθνώς γνωστός για τό έργο του, που ή άναγνώριση του ήταν μεγάλη τιμή και ύπόληψις της Ελλάδος και της Λογοτεχνίας της.

★ Ένώ τυπωνόμαστε, μας ήρθε Εσφνική ή είδησις του θανάτου του Άπόστολου Κωνσταντινίδη (= Πήλιου Ζάγρα) του τελευταίου λογίου και διανοουμένου της παλαιάς φρουράς των Έλληνικών Γραμμάτων στην Αίγυπτο, άδελφού του Πέτρου Μάγνη, και πολύ άγαπητού και συμπαθούς πνευματικού και κοινωνικού παράγοντος, στην έποχή του—στην Αίγυπτο. Ογδοντάρης και πλέον ό άλησμόνητος Ζάγρας, από μερικά χρόνια, είχε έπαναπατριάσει κι' έμενε στη Ζαγορά, τη γενέτειρά του, διατηρώντας πλήρη τη διαύγεια του πνεύματος του, τιθασσομένου μόνο από την άρρώστεια του Παρκινσον. Έφυγε άφίνοντας πολύ άνέκδοτη έργασία του λαογραφική της Ζαγοράς και με τό παράπονο, ότι ό άδελφός του Πέτρος Μάγνης, δέν άναγνώριστηκεν, όσον έπρεπε από τον πνευματικό κόσμο της Ελλάδος και δέν άξιώθηκε μιάς έπιβραβεύσεως.

(★ ΤΟ ΑΡΘΡΟ «Ο Ο'ΝΗΛ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ» (ΣΕΛ. 15—19) ΑΝΗΚΕΙ ΣΤΟΝ ΑΛΕΞΗ ΜΙΝΩΤΗ ΚΙ' ΕΚ ΠΑΡΑΔΡΟΜΗΣ ΔΕΝ ΕΤΕΘΗ Η ΥΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ)

ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ

ΑΠΟ ΟΜΑΔΑ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΟΛΛ. 5
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΡΑΧ. 100

★ Το περιοδικό έχει έξασφαλίσει για όλόκληρο τό χρόνο συνεργασίες παλαιών και Νέων και δέχεται μόνον νεωτέρων, για έγκριση, στην μόνιμη διεύθυνσή του, όδός Βουκουρεστίου 25, Αθήναι, (Οι πεζογράφοι να στέλνουν από 2—3 διηγήματα καθέννας και οι ποιητές 5 — 10 ποιήματά τους).

★ Οι «Ορίζοντες» προσέφεραν άφειδώς τα τεύχη του α' έτους τους σε όλο σχεδόν τον πνευματικό κόσμο—λογοτέχνες, καλλιτέχνες, φιλοτέχνους και άλλους φίλους των, για τα νέα τους όμως φύλλα, όσοι έπιθυμούν να τούς παρακολουθήσουν, συστήνομε να έγγραφούν συνδρομητές.

★ Το περιοδικό δέν ανταλλάσσεται — συστήνει όμως στους διαφόρους έκδότες να τού στέλλουν τό έντυπό τους για να τα είδησεογραφεί και να παρουσιάζει τις ένδιαφέρουσες είδήσεις και συνεργασίες τους

★ Η κριτική λείπει από τις στήλες μας και άντί αυτής, για τα ένδιαφέροντα των βιβλίων, των Εκθέσεων, του Θεάτρου και γενικά της πνευματικής μας ζωής θα δημιουργώμε ειδικά σφάλια.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Άπόσπασμα από άνέκδοτη ευρύτερη μελέτη με τον τίτλο: «Η Κρήτη στο έργο του Κονδυλάκη».

★ Το διπλό (9—10) τούτο και τελευταίο φύλλο των «Οριζόντων», τυπωμένο στα Τυπογραφεία του Ν. Παπα- νικολάου (Άκρομινάτου 29—τηλ. 528.449), σε 2.500 αντίτυπα καλύπτει τό κλείσιμο του Β' χρόνου (1971). Έπεύθυνος κεμένων, σχολίων και δημοσιεύσεων: Μάριος Βατιάνας Βουκουρεστίου 25, — τηλ. 615.196. ★

ΤΙΜΗ ΔΡΑΧΜΕΣ 15.—

